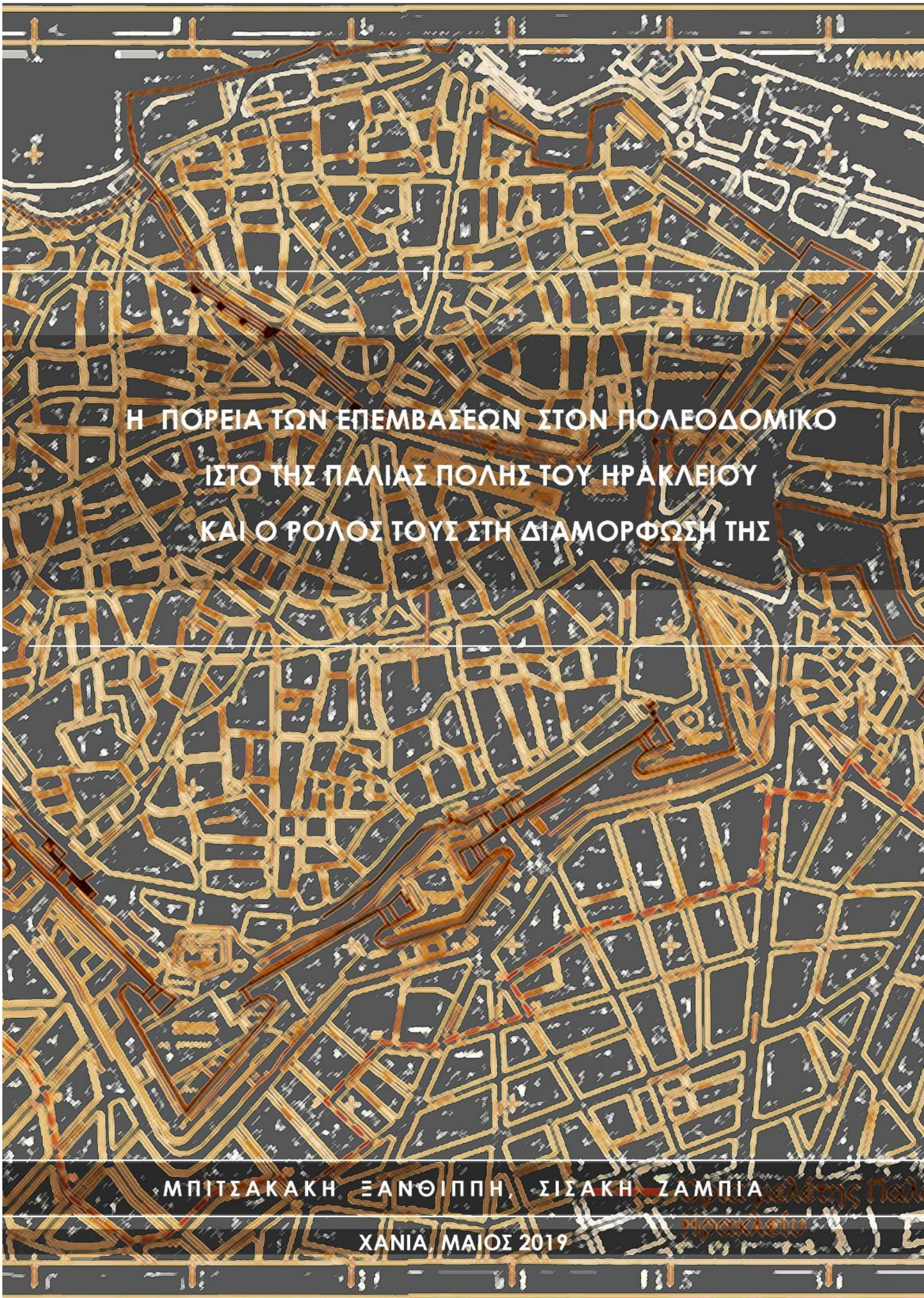

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΙΣΤΟ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ

ΜΠΙΤΣΑΚΑΚΗ ΞΑΝΘΙΠΠΗ, ΣΙΣΑΚΗ ΖΑΜΠΙΑ

ΧΑΝΙΑ, ΜΑΙΟΣ 2019

Πολυτεχνείο Κρήτης
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Ερευνητική Εργασία
Ακαδημαϊκό έτος: 2018 - 2019

Η πορεία των επεμβάσεων στον πολεοδομικό ιστό της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου και ο ρόλος τους στη διαμόρφωσή της

Μπιτσακάκη Ξανθίππη, Σισάκη Ζαμπία

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Διμέλλη Δέσποινα

Χανιά, Μάιος 2019

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την καθηγήτριά μας για την καθοδήγηση και το ενδιαφέρον της καθ’ όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας μας, καθώς και τις οικογένειές μας για τη στήριξή τους.

Περιεχόμενα

Περίληψη 7
Εισαγωγή 7
Στόχος της έρευνας 8
Αντικείμενο μελέτης 8
Μεθοδολογία 8

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ 9
1.1 Μινωική περίοδος (3500 π. Χ. – 900 π.Χ.) 9
1.2 Μετά-Μινωική έως Ρωμαϊκή περίοδος (900 π. Χ. – 330 μ.Χ.) 9
1.3 Α' βυζαντινή περίοδος (330 -824 μ.Χ.) 10
1.4 Αραβική κατάκτηση (824/27 – 961 μ.Χ.) 11
1.5 Β' Βυζαντινή περίοδος (961 – 1204 μ.Χ.) 14
1.6 Ενετική περίοδος (1204 - 1645 μ.Χ.) 15
1.7 Κρητικός πόλεμος (1645 – 1669 μ.Χ.) 19
1.7 Οθωμανική κυριαρχία (1669 – 1889 μ.Χ.) 19
Συμπεράσματα 21

2. ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΤΟΝ 20^{ο} ΑΙ 23
2.1 Αυτόνομη Κρητική Πολιτεία (1898 – 1913 μ. Χ.) 23
2.2 Ένωση - Α' Παγκόσμιος - Μεσοπόλεμος (1913 - 1940) 28
2.2.1 Σχέδιο πόλης 1936 30
2.3 Β' Παγκόσμιος πόλεμος – Μεταπολεμική περίοδος (1940 - 1965) 31
2.3.1 Σχέδιο πόλης 1958 32
2.3.2 Προμελέτη ρυθμιστικού σχεδίου 1963 34
2.3.3 1965: Χαρακτηρισμός Ηρακλείου ως αρχαιολογικού τόπου 35
2.4 Η περίοδος της δικτατορίας (1967 – 1974) 35
2.4.1 Ρυθμιστικό σχέδιο 1968 36
2.5 Μελέτη οργάνωσης οικιστικής περιοχής Ηρακλείου 1979 36
2.6 Προεδρικό Διάταγμα 1982 39
2.7 Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο 1988 40
2.8 Περίοδος 1990-2000 41
2.8.1 Μελέτη τροποποίησης του ΓΠΣ 41

Συμπεράσματα 43

3. ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΤΟΝ 21^{Ο} ΑΙ 45

3.1 Μελέτη προστασίας και ανάδειξης της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου 45

3.1.2 Έγκριση προκαταρκτικής πρότασης ανάπλασης Παλιάς Πόλης 45

3.2 Πρόγραμμα Urban II Ηράκλειο 49

3.3 Τροποποιήσεις ΓΠΣ (ΦΕΚ 696/Δ/2003, ΦΕΚ 444/Δ/2007, ΦΕΚ 88/Δ/2009) 51

3.4 Αναπλάσεις-πεζοδρομήσεις οδών 2005-19 53

3.5 Αναπλάσεις ελεύθερων χώρων 59

3.6 Αποκατάσταση ιστορικών μνημείων και ανάπλαση των κοινόχρηστων χώρων τους 61

3.7 Ανάπλαση περιοχής Αγ. Τριάδας 65

3.8 Διαμόρφωση της περιοχής του Κόλπου Δερματά/2018 65

3.9 Προκαταρκτική πρόταση ανάπλασης της Παλιάς Πόλης (2018) 66

3.10 Δημόσια κτίρια της Παλιάς Πόλης 63

3.10.1 Κτίρια βιοτεχνικού-βιομηχανικού χαρακτήρα 63

3.10.2 Κτίρια πολιτισμικού χαρακτήρα 64

3.11 Δημιουργία δικτύου ποδηλατοδρόμων στην πόλη 67

Συμπεράσματα 68

Κριτική αποτίμηση 70

Βιβλιογραφία 73

Περίληψη

Η παρούσα ερευνητική εργασία μελετά την καταγραφή της μακραίωνης πορείας της παλιάς πόλης του Ηρακλείου ως προς τη μορφή, τη δομή και τη λειτουργία, από τότε που καταγράφεται για πρώτη φορά στην ιστορία έως τη σύγχρονη εποχή, μέσα από τα γεγονότα της κάθε ιστορικής περιόδου, από την οποία επηρεάστηκε.

Η εργασία επιχειρεί να μελετήσει την επίδραση των επεμβάσεων που διαχρονικά έχουν πραγματοποιηθεί στο ιστορικό κέντρο του Ηρακλείου. Έτσι, επιλέχθηκε να εξεταστεί ο πολεοδομικός ιστός στις διάφορες ιστορικές περιόδους, ώστε να γίνει κατανοητός ο τρόπος που λειτούργησε και μεταβλήθηκε.

Αρχικά, ερευνάται η ιστορική πορεία του Ηρακλείου από τη μινωική περίοδο έως και την οθωμανική κυριαρχία και εξετάζονται οι μεταβολές που έχουν συντελεστεί στην παλιά πόλη. Έπειτα, μελετώνται οι επεμβάσεις στην περιοχή, από τις αρχές έως τα τέλη του 20ού αι., μέσα από τη μελέτη σχεδίων. Τέλος, καταγράφονται όλες οι επεμβάσεις που έγιναν και πραγματοποιούνται μέχρι σήμερα και διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του σημερινού πολεοδομικού ιστού της παλιάς πόλης.

Abstract

The present study investigates the long history of the city of Heraklion, based on its form, structure and function, since the first historic evidence of its existence and up to the present time, through the events of each historical period that affected and shaped the city into its current form.

The study attempts to examine the effect of the interventions that have taken place throughout the course of time on the historic city centre. Thus, it was decided to examine the urban centre through the various historical periods, in order to better understand the way it functioned and evolved.

First and foremost, we investigated the historical course of Heraklion from the Minoan Era to the Ottoman occupation and studied the changes that occurred in the city centre. Then, we studied the interventions that took place during the 20th century, through the review of city plans. Last but not least, we recorded all the interventions that have taken place up to the present day, which have played a decisive role in shaping the current form and function of the historical city centre.

Εισαγωγή

Η φυσική εξέλιξη ενός οικισμού, από τη στιγμή της δημιουργίας του, είναι η ανάπτυξή του. Έτσι και ο πολεοδομικός ιστός της παλιάς πόλης του Ηρακλείου διαμορφώθηκε, αναπτύχθηκε και τροποποιήθηκε με βάση τα πρότυπα του κάθε

κατακτητή και τη κάθε περιόδου. Έπειτα, ξεκίνησε με ταχύτατους ρυθμούς να μεγαλώνει με την αύξηση των κατοίκων και την προσέλευση νέων, από άλλες περιοχές.

Παράλληλα, με την εξέλιξή του αυξήθηκε και ο όγκος των προβλημάτων οργάνωσης του χώρου του. Οι λειτουργίες του εσωτερικού του πολλαπλασιάστηκαν και ξεκίνησε η αλληλοσύγκρουσή τους, με αποτέλεσμα η συνειδητή πολεοδομική παρέμβαση να προβάλει αναγκαία.

Αρκετά ήταν τα σχέδια και οι επεμβάσεις που, ακολούθως, επιχείρησαν την αναδιαμόρφωση του ιστορικού κέντρου, κατά τη διάρκεια των αιώνων 20ος και 21ος., επιφέροντας είτε θετικά, είτε αρνητικά αποτελέσματα. Η επιχείρηση αναδιαμόρφωσης του κέντρου εξακολουθεί να αποτελεί διαδικασία σε ανάπτυξη έως και σήμερα.

Στόχος της έρευνας

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να διερευνήσει, μέσα από την ιστορία, τις μελέτες και τα σχέδια, το ρόλο που έχουν διαδραματίσει οι παρεμβάσεις στον πολεοδομικό ιστό της παλιάς πόλης και στη διαμόρφωσή της έως σήμερα.

Αντικείμενο μελέτης

Αντικείμενο της μελέτης αποτελούν οι επεμβάσεις στο ιστορικό κέντρο του Ηρακλείου, ως μέσο για τη διαμόρφωση της σημερινής πόλης.

Το ερευνητικό υλικό της εργασίας οργανώνεται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη πραγματεύεται την ιστορική πορεία του Ηρακλείου από τη μινωική περίοδο έως και την οθωμανική κυριαρχία και εξετάζει τις μεταβολές που έχουν συντελεστεί στην παλιά πόλη. Στη δεύτερη ενότητα μελετώνται εκτενώς οι επεμβάσεις στην περιοχή, από τις αρχές έως τα τέλη του 20ού αι., μέσα από τη μελέτη εγκεκριμένων σχεδίων. Τέλος, η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει όλες τις επεμβάσεις που έγιναν και πραγματοποιούνται μέχρι σήμερα και διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του σημερινού πολεοδομικού ιστού της παλιάς πόλης.

Μεθοδολογία

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε για την συλλογή πληροφοριών ήταν βιβλιογραφική και διαδικτυακή. Ακόμα, μεγάλο μέρος από το υλικό που αναλύθηκε, συλλέχθηκε από προσωπική επιτόπια έρευνα και από το αρχείο των υπηρεσιών της Πολεοδομίας και του Γραφείου Παλιάς Πόλης Ηρακλείου.

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1.1 Μινωική περίοδος (3500 π. Χ. – 900 π.Χ.)

Η Κνωσός, η οποία αποτέλεσε το σημαντικότερο κέντρο του μινωικού πολιτισμού ως πρωτεύουσα της Μινωικής Κρήτης, βρίσκεται πέντε χιλιόμετρα νότια από το Ηράκλειο. Η περίοδος ακμής της διήρκησε περίπου 2.000 χρόνια. Από τις ανασκαφές ανακαλύφθηκαν μεγάλα ανακτορικά κτίρια, σημαντικές βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, και σπηλαιώδεις, λαξευτοί τάφοι (Τζομπανάκη, 1996).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής της ακμής της, που ξεκίνησε από το 2000 π. Χ. περίπου, είναι η συγκέντρωση πλούτου και η ανάπτυξη αστικού βίου, που φαίνεται από τα μνημειώδη οικοδομήματα και τη σύνθετη οργάνωση της κοινωνίας της[1].

1.2 Μετά-Μινωική έως Ρωμαϊκή περίοδος (900 π. Χ. – 330 μ.Χ.)

Στη μετά - μινωική εποχή υπήρξε μια κωμόπολη στη θέση της σημερινής πόλης, το Ηράκλειο, που ίσως πρόκειται για επίνειο της Κνωσού. Από τα οικιστικά ευρήματα, παρατηρήθηκε ότι η μικρή πόλη του Ηρακλείου συνέχισε, με σταδιακές επεκτάσεις, να κατοικείται σε όλη την αρχαιότητα[2]. Πιο συγκεκριμένα, η πόλη από το 300 π. Χ. μέχρι το τέλος του 2ου αι. π. Χ., φαίνεται ότι αναπτύχθηκε και επεκτάθηκε γύρω από το προγενέστερο περίγραμμα. Καθώς όμως η Κνωσός άκμαζε, το Ηράκλειο σταδιακά συρρικνωνόταν (Σταρίδα, 2014).

[1] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1581 (πρόσβαση 10/2018)
[2] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1703 (πρόσβαση 10/2018)

1.3 Α' βυζαντινή περίοδος (330 -824 μ.Χ.)

Η Κρήτη αναφέρθηκε για πρώτη φορά ως επαρχία της βυζαντινής αυτοκρατορίας κατά τον 4ο μ.Χ. αι. Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες για αυτούς τους αιώνες (4ο-6ο), με αναφορές σε σεισμούς, φυσικές καταστροφές, αλλά και περίοδο ευημερίας και ειρήνης. Ειδικότερα, στα τέλη του 6ου αι. παρατηρείται μαρασμός των παλαιών αστικών κέντρων, καθώς και στροφή του πληθυσμού προς την ύπαιθρο. Η διοικητική οργάνωση του νησιού παρέμεινε σταθερή, όπως καταγράφεται κατά την ύστερη ρωμαϊκή εποχή, με έδρα του νησιού τη Γόρτυνα[3].

Η Κρήτη κατά τη διάρκεια των αιώνων 4ος, 5ος, 6ος αι. και το πρώτο μισό του 7ου έμεινε στην αφάνεια, έως ότου εμφανίστηκαν οι πρώτες αραβικές επιδρομές. Οι οικισμοί για να παρέχουν ασφάλεια στους κατοίκους τους, έπρεπε να βρίσκονται σε κάποια απόσταση από παραλίες, τις οποίες μπορούσαν να προσεγγίσουν τα εχθρικά πλοία. Επιθυμητό ήταν να κτίζονται σε υψηλά σημεία για να μπορούν οι κάτοικοί τους να ελέγχουν όλη τη γύρω περιοχή και να αντιλαμβάνονται έγκαιρα τις εχθρικές προσεγγίσεις. Η ωφέλιμη επιφάνεια αυτής της περιοχής ήταν περίπου 110 στρέμματα, έκταση αρκετή για τις ανάγκες μιας μικρής πόλης (εικ.1.1). Στη βόρεια πλευρά του νησιού, ακριβώς κάτω από το φρούριο, οργανώθηκε ένα λιμάνι. Η επικοινωνία της πόλης με την ύπαιθρο θα γινόταν μέσα από τις πύλες που πιθανότατα θα ήταν τρεις και θα εξασφάλιζαν την επικοινωνία του οικισμού. Η πρώτη με τις νότιες και τις νοτιοδυτικές περιοχές, η δεύτερη με τις ανατολικές και η τρίτη με τη θάλασσα και το μικρό λιμάνι. Γύρω από την οχυρωμένη ζώνη υπήρχαν κάποιοι διάσπαρτοι μικροί οικισμοί. Όπως φαίνεται (εικ.1.2), εντοπίζονται οι δύο πιθανές εκδοχές θέσης των τειχών, μία περιορισμένης έκτασης και μία ευρύτερη που φτάνει ως το λιμάνι (Τζομπανάκη, 1996).

Εικόνα 1.1: Το τμήμα του Ηρακλείου που πιθανόν αναπτύχθηκε ο οικισμός της α' βυζαντινής περιόδου.

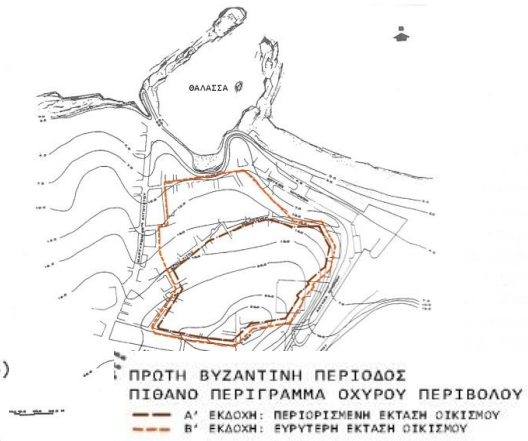

Εικόνα 1.2: Οι δύο πιθανές εκδοχές για το περίγραμμα του οχυρού περιβόλου του οικισμού «Κάστρο», την Α' βυζαντινή περίοδο

[3] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1741 (πρόσβαση 10/2018)

Τότε, σημειώθηκε παρακμή των παραλιακών οικισμών και μετακίνηση των κατοίκων στην ενδοχώρα, καθώς και κάμψη του εξωτερικού εμπορίου, με τον έλεγχο των εμπορικών δρόμων από τους Άραβες (Κριάρης, 1934).

Στα χρόνια της βασιλείας του Ιουστινιανού, εφαρμόστηκαν διάφορες διοικητικές μεταρρυθμίσεις, με τις οποίες αναβαθμίστηκε η Κρήτη συγκριτικά με τις άλλες επαρχίες της αυτοκρατορίας. Πιο συγκεκριμένα, με τη διοικητική αναδιοργάνωση του κράτους, παρουσιάστηκε για πρώτη φορά ο θεσμός των «θεμάτων» (στρατιωτικό σώμα με συγκεκριμένο όνομα). Με βάση αυτήν την οργάνωση, η θέση της Κρήτης παρέμεινε ασαφής, διότι δεν ήταν βέβαιο εάν αποτελούσε τμήμα του θέματος της Ελλάδας. Πιθανόν, να διατηρούσε ένα είδος αυτονομίας (Τζομπανάκη, 1996).

Η Εκκλησία της Κρήτης προσαρτήθηκε στη δικαιοδοσία του Βυζαντίου το 732-3 μ.Χ., αφού μέχρι τότε ανήκε στην Εκκλησία της Ρώμης. Τα εικονομαχικά διατάγματα προκάλεσαν την αντίδραση των κατοίκων με φυσικό παρεπόμενο τις διώξεις των εικονόφιλων. Το νησί ωστόσο, κατείχε τη θέση της πιο εύπορης περιοχής του Βυζαντίου (Σταρίδα, 2014).

Το πρώτο μισό του 7ου αι. άκμασε η οικονομική δραστηριότητα, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται και από την ύπαρξη καποιας μορφής αστικών κέντρων, όπου οι συναλλαγές γίνονταν με χρήμα και όχι αποκλειστικά με προϊόντα (Τζομπανάκη, 1996).

Το δεύτερο μισό του 7ου αι., επιτακτική πρόβαλε η αντιμετώπιση της απειλής των Αράβων, οι οποίοι διεξήγαγαν τον ιερό πόλεμο με σκοπό την επικράτηση της πίστης στον Αλλάχ. Ο συνδυασμός φυσικών καταστροφών, αλλά και των παραπάνω επιδρομών επέδρασαν αρνητικά στην οικονομία και την κοινωνία του νησιού. Ως συνέπεια, ακολούθησε η παρακμή των αστικών κέντρων και η μετατροπή τους σε ημιαστικούς ή αγροτικούς οικισμούς, καθώς και η ερήμωση κάποιων πόλεων. Η Γόρτυνα κατόρθωσε να παραμείνει η μόνη πόλη με αστικό χαρακτήρα, διατηρώντας κλειστή αγροτική οικονομία (Ζακυθηνός, 1977).

Το τέλος του 7ου με 8ο αι., καταγράφηκε μια σκοτεινή εποχή για το Βυζάντιο και κατ΄ επέκταση για την Κρήτη[4].

1.4 Αραβική κατάκτηση (824/27 – 961 μ.Χ.)

Οι Άραβες αποτελώντας σημαντική ναυτική δύναμη, δημιούργησαν ισχυρό στόλο και κατόρθωσαν τέσσερις επιδρομές στην Κρήτη, μεταξύ και άλλων νησιών. Την τρίτη επιδρομή (671 μ.Χ.), κατάφεραν να αποκρούσουν οι κάτοικοι του Ηρακλείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι λόγω της έλλειψης στρατιωτικών και ναυτικών

[4] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1741 (πρόσβαση 10/2018)

δυνάμεων από την Κρήτη, ανεξέλεγκτες ήταν οι επιδρομές των Αράβων με αποτέλεσμα την κατάληψη, αρχικά, κάποιων τμημάτων της (Τζομπανάκη, 1996).

Το τέλος του 8ου με αρχές του 9ου αι., χαρακτηρίστηκαν από φυσικές καταστροφές και αραβικές επιθέσεις και πιο συγκεκριμένα το 796 μ.Χ. καταγράφηκε σεισμός με σοβαρές καταστροφές. Η συνέχεια του 9ου με 10ο αι. σηματοδοτήθηκε από παλινδρομήσεις των ιστορικών γεγονότων και συγκεχυμένες πληροφορίες (Ζακυθηνός, 1977).

Η κατάληψη του νησιού πραγματοποιήθηκε σταδιακά και διήρκεσε περίπου 10-15 χρόνια. Αναφέρεται πως αυτή η κατάληψη αφορούσε μόνο το νομό του Ηρακλείου και περιοχές του βορείου τμήματος του νησιού. Τότε, για πρώτη φορά, πρωτεύουσα του νησιού κηρύχθηκε το Ηράκλειο από τους Άραβες, έπειτα από την εγκατάλειψη της Γόρτυνας (πρώην πρωτεύουσα) και οχυρώθηκε με φρούριο, το οποίο αποτέλεσε βάση και ορμητήριο για επιθέσεις σε όλο το Αιγαίο. Στο λιμάνι της αραβικής πρωτεύουσας, το οποίο φαίνεται να οχυρώθηκε, δημιουργήθηκαν προβλήτες, χώροι επισκευής και κατασκευής πλοίων, αποθήκες κτλ. Η ίδια η μορφολογία του χώρου καθόρισε την κατεύθυνση επέκτασης της πόλης προς τη Δύση, όπου οι υψομετρικές κλίσεις ήταν ομαλές (εικ.1.3). Με την επέκταση αυτή, υπερδιπλασιάστηκε η επιφάνεια της αστικής γης της νέας πόλης. Η Αραβική πρωτεύουσα τειχίστηκε με ισχυρό φρούριο, το οποίο από τη μία πλευρά είχε τη θάλασσα που του παρείχε ασφάλεια. Ο νέος περίβολος ακλούθησε την κατεύθυνση της παλαιότερης βυζαντινής οχύρωσης. Η διεύρυνση του προγενέστερου οικισμού και η ενοποίηση των αστικών περιοχών προς τη δύση πραγματοποιήθηκαν με την κατεδάφιση του βορείου τμήματος της βυζαντινής οχύρωσης. Η πόλη έλαβε το όνομα «Χάνδαξ» ή Χάνδακας και αποτελούνταν αρχικά από 10.000 Άραβες που στη συνέχεια αυξήθηκαν με τη μετανάστευση μουσουλμανικών πληθυσμών (Τζομπανάκη, 1996).

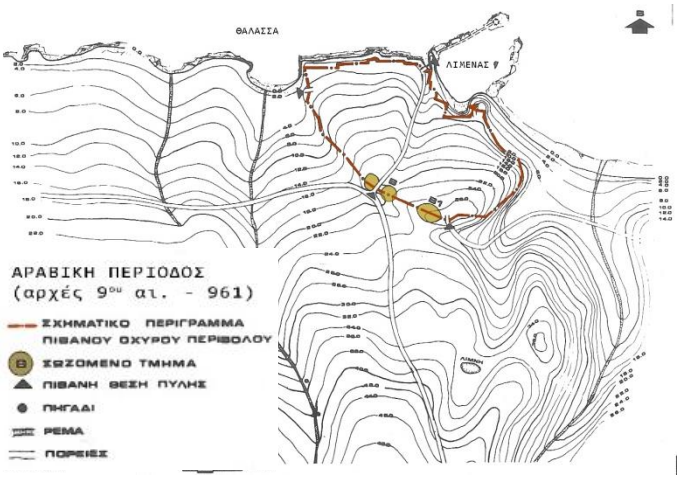

Εικόνα 1.3: Το πιθανό περίγραμμα του οχυρού περιβόλου του Χάνδακα κατά την αραβική περίοδο.

Σε αυτό το σημείο, γίνεται λόγος για πλούσια πολιτιστική ζωή με αναφορές σε συγγραφείς και σε κτίρια με επιμελημένη δόμηση (Άμαντος, 1977).

Η οικονομία αυτήν την περίοδο φαίνεται να ήταν αυτόνομη. Αναπτύχθηκαν εμπορικές σχέσεις με ισλαμικές χώρες, όπως επίσης αναβαθμίστηκε ο στόλος με πλοία, χάρτες και ναυτικά όργανα (Άμαντος, 1977).

Η εγκατάσταση των μουσουλμάνων Αράβων, προκάλεσε κοινωνικές μεταβολές, χωρίς όμως να επιβάλει τη θρησκεία τους. Οι χριστιανοί παρήγαγαν

αγαθά και προϊόντα πληρώνοντας φόρους υποτελείας, επιτρέποντας σε αυτούς να ασχολούνται απερίσπαστοι με τον πόλεμο, την πειρατεία και το εμπόριο. Ο ντόπιος πληθυσμός, λοιπόν, ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία (Ζακυθηνός, 1977).

Οι καταστροφές από τους Άραβες φαίνεται, τελικά, πως δεν είχαν το βάρος και την έκταση που είχε δοθεί αρχικά, όπως επίσης και η Εκκλησία της Κρήτης δεν αντιμετώπισε τόσο σημαντικά προβλήματα, όπως είχαν αναφέρει οι βυζαντινοί χρονικογράφοι (Άμαντος, 1977).

Κατά τη διάρκεια του 9ου και 10ου αι., το βυζαντινό κράτος επιδίωξε και κατάφερε την επέκταση των εδαφών του, σύναψε νέες επαφές με τη δυτική Ευρώπη, και έτσι αύξησε τον οικονομικό του ρόλο. Η εκκλησία του κράτους εδραιώθηκε, αποκαταστάθηκαν τα σύνορα και γενικά παρατηρήθηκε πνευματική άνθηση με αποκορύφωμα το διαμετακομιστικό εμπόριο και τη βιοτεχνική παραγωγή (Καραγιαννόπουλος, 1993).

Εικόνα 1.4.: Χρήση υγρού πυρός από το βυζαντινό στόλο. Μικρογραφία από τη Χρονογραφία του Ι. Σκυλίτζη.

Οι Άραβες, με ορμητήριο την Κρήτη, έκαναν επιδρομές με αποκορύφωμα τις αρχές του 10ου αι. κατακτώντας νησιά που στη συνέχεια αποτέλεσαν βάσεις για αυτές. Οι βυζαντινοί, από την άλλη, στα μέσα του 10ου αι. επιχείρησαν να ανακτήσουν την Κρήτη (σπουδαίο στρατηγικό και εμπορικό σημείο της Μεσογείου), με αποτέλεσμα την ανάκτησή της το 961 μ.Χ. από το Νικηφόρο Φωκά. Οι ισχυρές βυζαντινές δυνάμεις, με τη βοήθεια του υγρού πυρός (εικ.1.4) και πολεμικών μηχανών, κατέκτησαν την Κρήτη, ενώ οι Άραβες προσπάθησαν να εμποδίσουν την απόβαση ανεπιτυχώς, με αποτέλεσμα το τέλος της Αραβοκρατίας στην Κρήτη (εικ.1.5) (Τζομπανάκη, 1996).

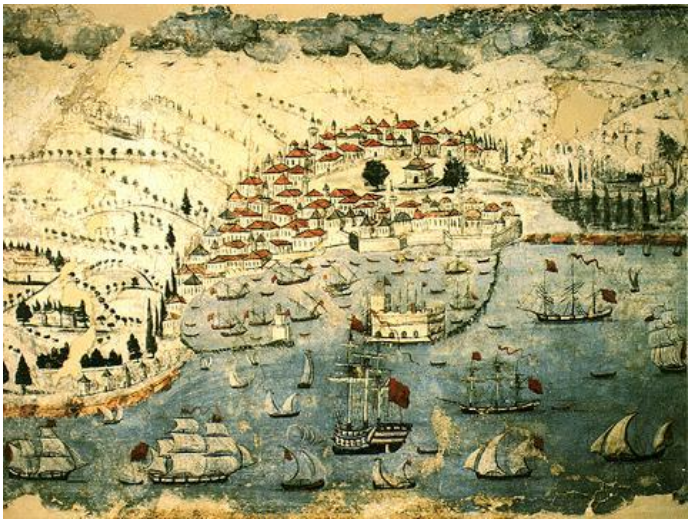

Εικόνα 1.5: Η πτώση του Χάνδακα το 961 μ. Χ.

1.5 Β' Βυζαντινή περίοδος (961 – 1204 μ.Χ.)

Η ανάκτηση της Κρήτης σήμανε την αρχή του τέλους του αγώνα κατά των Αράβων. Η εισβολή των χριστιανών στρατιωτών στο Χάνδακα έγινε επιθετικά, αντίθετα με τους προηγούμενους κατακτητές, επιφέροντας σφαγές, εκτεταμένες καταστροφές και κατεδάφιση του μεγαλύτερου μέρους των οχυρώσεων. Παρόλα αυτά, τα αραβικά όρια της πόλης δε μεταβλήθηκαν. Το τείχος, καθώς και ο νέος οχυρωματικός περίβολος που κατασκευάστηκε κατά τη δεύτερη βυζαντινή περίοδο, εδράστηκαν σε αρκετά σημεία πάνω στο αραβικό ίχνος (εικ.1.6, 1.7) (Τζομπανάκη,1996). Η βασική σκέψη, που οδήγησε σε μία πρώτη χάραξη της πόλης από τους Βυζαντινούς, θα πρέπει να ήταν η εξής: ένας δρόμος κεντρικός από τη θάλασσα προς το εσωτερικό, για να εξυπηρετηθεί η άμεση πρόσβαση στο λιμάνι. Δεξιά και αριστερά της θα ξεφύτρωναν οι στενοί δευτερεύοντες δρόμοι (Λασσιθιωτάκης, 1964). Οι πληροφορίες που έχουμε για την κατάσταση της πόλης, τα κτίρια και την πολεοδομία της είναι ελάχιστες (Σταρίδα, 2014).

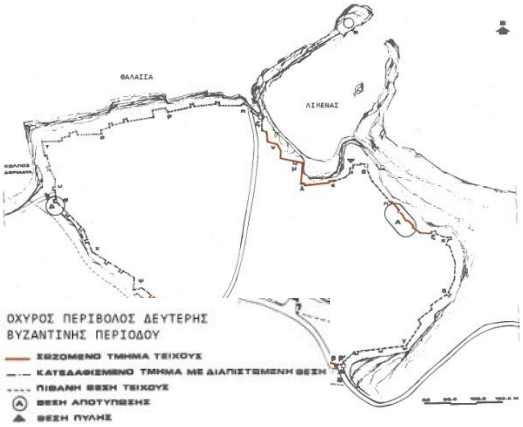

Εικόνα 1.6: Βυζαντινή οχύρωση του Χάνδακα. Η περίμετρος του οχυρού περιβόλου.

Εικόνα 1.7 : Σχέδιο του αραβικού, βυζαντινού και πρώιμου ενετικού Χάνδακα.

Μετά την ολοκλήρωση της ανάκτησης της νήσου, ο Νικηφόρος Φωκάς προσπάθησε ανεπιτυχώς να μεταφέρει την πρωτεύουσα μακριά από τη θάλασσα (για μεγαλύτερη ασφάλεια), αφού εκείνη επέστρεψε τελικά στο Χάνδακα. Έτσι, έγιναν διαδικασίες για τη συμπλήρωση των τειχών, την κατασκευή σπιτιών και δημοσίων κτιρίων, αλλά και για την οργάνωση του λιμανιού. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην οργάνωση των στρατιωτικών, διοικητικών και θρησκευτικών θεσμών, αλλά και στην ενίσχυση του χριστιανικού στοιχείου. Με την πάροδο του χρόνου, αναπτύχθηκαν στενοί δεσμοί μεταξύ Κρήτης και Κωνσταντινούπολης, τόσο σε πολιτικό, όσο και σε πολιτισμικό επίπεδο (Παγάνη, 2009).

Η διοίκηση πέρασε στα χέρια των αριστοκρατικών οικογενειών και παράλληλα το νησί οργανώθηκε ως ανεξάρτητο «θέμα» του βυζαντινού κράτους. Επίσης, όλες οι ναυτικές και στρατιωτικές δυνάμεις συγκεντρώθηκαν στο Χάνδακα μαζί με τη μεταφορά πληθυσμού (Ζακυθηνός, 1977).

Κατά το 12ο αι. σημειώθηκε οικονομική, πνευματική και καλλιτεχνική ακμή λόγω ειρηνικής περιόδου. Ο Χάνδακας, λοιπόν, αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα

κέντρα της ανατολικής Μεσογείου, μέχρι το 1204, με την κατάρρευση του βυζαντινού κράτους λόγω της τέταρτης σταυροφορίας (Vasiliev, 1954).

1.6 Ενετική περίοδος (1204 - 1645 μ.Χ.)

Η ισχυρή θέση της Βενετίας κατά τους αιώνες 11ος και 12ος, ως η μεγαλύτερη εμπορική δύναμη σε όλη τη Μεσόγειο, κλονίστηκε με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1204 από τους Σταυροφόρους. Αυτό το γεγονός οδήγησε στη συγκυριαρχία Ενετών και Σταυροφόρων, σύμφωνα με προσύμφωνο, το οποίο διαμοιράζει μεταξύ τους τα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με αυτό, η Κρήτη ανήκε στην κυριαρχία των Ενετών, οι οποίοι όμως δε φρόντισαν εγκαίρως για τα κυριαρχικά τους δικαιώματα σε αυτήν. Η συγκυρία αυτή αποτέλεσε ευκαιρία (1206 μ.Χ.) για το Γενουάτη πειρατή Ερρίκο Πεσκατόνε, για την κατάληψη του Χάνδακα (Candia κατά την ιταλική γλώσσα) και την κατασκευή σε αυτόν δεκατεσσάρων φρουρίων στο ανατολικό και κεντρικό τμήμα του νησιού. Η κατάληψη αυτή ήταν η αιτία για την αντίδραση των Ενετών με μία πρώτη αποτυχημένη προσπάθειά τους για ανακατάληψη του Χάνδακα. Η οριστική, όμως νίκη των Βενετών ήρθε το 1207 μ.Χ., με μία έντονη σύγκρουση με τους Γενουάτες (Τζομπανάκη, 1996).

Το επόμενο έτος υπογράφηκε η βενετογενουατική συνθήκη ειρήνης, με την οποία οι Βενετοί κυριάρχησαν στο νησί για τους επόμενους πέντε αιώνες. Ισχυρή υπήρξε η αντίσταση των Κρητικών έναντι στην υποταγή των Βενετών. Αυτοί οι αιώνες χαρακτηρίστηκαν από τους αγώνες των χωρικών, λαϊκών και αστικών τάξεων, καθώς και του ορθόδοξου κλήρου. Η προηγούμενοι επέβαλαν διοικητικά και θρησκευτικά μέτρα. Έτσι το 1212 μ.Χ., με τη συσπείρωση των δυνάμεων εκκλησίας και αριστοκρατικών οικογενειών ξέσπασε η πρώτη επανάσταση, με τελικό αποτέλεσμα συνθήκη, με την οποία λήγει η Α' Περίοδος των κρητικών εξεγέρσεων και καταλαμβάνεται ο Χάνδακας (Candia)[5].

Με την κατάληψη αυτή, οι Ενετοί εγκαταστάθηκαν στη βυζαντινή οχυρωμένη πόλη και παρόλο που κατασκευάστηκαν νέα κτίρια δεν υπήρξαν αλλαγές στο πολεοδομικό σύστημα. Το μεγαλύτερο κομμάτι του πολεοδομικού ιστού είχε ήδη διαμορφωθεί από τους προηγούμενους αιώνες. Ακόμα, εφαρμόστηκε η απομάκρυνση των κοινωνικά κατώτερων στρωμάτων από το κέντρο, το οποίο κατοικούνταν από άρχοντες και οικονομικά ισχυρούς. Εκείνη την περίοδο ήταν κανόνας να παραμένει αμετάβλητη, χωρίς σημαντικές τροποποιήσεις, η πολεοδομική διάρθρωση των αστικών κέντρων καθώς και των χρήσεων γης (Τζομπανάκη, 1996). Φαίνεται πως υπήρξε κρατική μέριμνα που αφορούσε κυρίως τα κτίρια του κεντρικού δρόμου, καθώς οι όψεις των σπιτιών ήταν από πέτρα και το σχήμα τους ορθογώνιο με περιορισμένες διαστάσεις. Η οπτική τους στρεφόταν κυρίως σε κοινή αυλή και η έξοδος προς το δρόμο οδηγούνταν μέσα από στοά. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των

[5] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1761 (πρόσβαση 10/2018)

σπιτιών, είναι πως ήταν ισόγεια λόγω του σεισμογενούς στοιχείου της εποχής (Σταρίδα, 2014).

Τα χρόνια 1200 – 1270 μ.Χ. η Βενετία αποτελεί παγκόσμια δύναμη. Στην Κρήτη αναπτύχθηκαν τα αστικά κέντρα των Χανίων, Ρεθύμνου, Σητείας και Χάνδακα (πρωτεύουσα Ενετικού κράτους) (Τζομπανάκη, 1996).

Εικόνα 1.8: Σχέδιο Χάνδακα πρώιμη Ενετοκρατία

Το 1303 μ.Χ. ένας ισχυρός σεισμός προκάλεσε σημαντικές ζημιές, καταστρέφοντας σπίτια, εκκλησίες τείχη και πύργους της πόλης και της περιοχής γύρω από αυτήν (Σταρίδα, 2014).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του πολεοδομικού συστήματος του Χάνδακα, ήταν η επέκταση στα προάστια (εικ.1.8) προς Δύση και Νότο, έξω από το βυζαντινό τείχος λόγω των κινήτρων που δόθηκαν με σκοπό την αύξηση του πληθυσμού. Η ανάπτυξή τους, υπήρξε καθοριστικός παράγοντας στο σχεδιασμό του νέου οχυρωματικού έργου. Έτσι, έως τα μέσα του 15ου αι. είχε δημιουργηθεί ένα νέο πολεοδομικό συγκρότημα με κύριους και δευτερεύοντες δρόμους, πλατείες, εκκλησίες και οικοδομικά τετράγωνα (εικ.1.9, 1.10) (Τζομπανάκη, 1996).

Εικόνα 1.9: Οι ενισχύσεις και οι προσθήκες των Βενετών στο βυζαντινό φρούριο του Χάνδακα(δεύτερο μισό του 15ου αι).

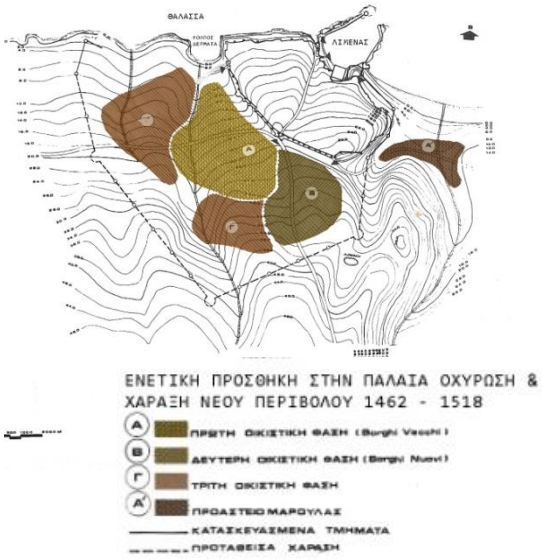

Εικόνα 1.10: Ανάπτυξη προαστίων στα τέλη του 15ου αι.

Εικόνα 1.11: Πύλη Αγίου Γεωργίου

Εικόνα 1.12 : Πύλη του Ιησού

Εικόνα 1.13: Πύλη του Παντοκράτορα

Η πόλη αποτελούνταν από τέσσερις πύλες, Βορρά, Νότου, Ανατολής και Δύσης. Στο Βορρά υπήρχε η πύλη του Μώλου (τέλος οδού Μαρτύρων 25 Αυγούστου) για την επικοινωνία με το λιμάνι. Στην Ανατολή ήταν η πύλη του Αγίου Γεωργίου, (εικ.1.11, 1.14) (σημερινή πλατεία Ελευθερίας). Στη νότια πλευρά ήταν η πύλη του Ιησού (εικ.1.12, 1.14) και στη δυτική, η πύλη του Παντοκράτορα (εικ.1.13, 1.14), για την επικοινωνία με τις δυτικές επαρχίες του Ηρακλείου (Σπανάκης, 1990).

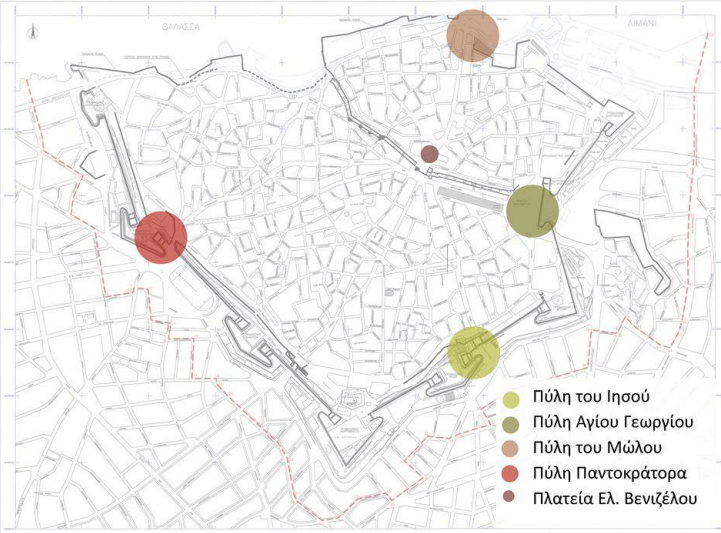

Εικόνα 1.14: Πύλες για την επικοινωνία της πόλης με τις επαρχίες

Οι χρήσεις ήταν αυτές που καθόρισαν το χώρο και το πολεοδομικό σύστημα. Οι κύριοι οδικοί άξονες προς την ύπαιθρο καθόρισαν τη θέση των κύριων πυλών του φρουρίου. Νότια της κύριας πύλης δημιουργήθηκε η πλατεία - λαχαναγορά της πόλης, από την οποία ξεκινούσαν οι κύριοι οδοί που ένωναν το Χάνδακα με τις άλλες περιοχές της Κρήτης. Στη συνέχεια, με την κατασκευή του νέου φρουρίου, οι οδικοί αυτοί άξονες καθόρισαν τη θέση των τριών πυλών που επικοινωνούσαν με την ύπαιθρο (Τζομπανάκη, 1996). Ο κεντρικός δρόμος ξεκινούσε από το λιμάνι και έφτανε ως την κεντρική πύλη της πόλης σε μια μεγάλη πλατεία, τα σημερινά «λιοντάρια». Από την πλατεία Piazza delle Biade, σημερινή πλατεία Ελευθερίου Βενιζέλου (εικ.1.14), ακολούθησε ακτινωτή διάταξη με κατεύθυνση προς νοτιοανατολικά, νότια , και κυρίως βόρεια και βορειοδυτικά με γειτονιές των λιγότερο ισχυρών οικονομικά κατοίκων. Οι περισσότεροι από τις οδούς αυτές, συναντώνται και σήμερα. Στην κεντρική πλατεία του Χάνδακα, τη σημερινή πλατεία του Αγίου Μάρκου, βρίσκονταν όλες οι ανώτατες δημόσιες υπηρεσίες. Οι υπόλοιπες υπηρεσίες στεγάζονταν στα ισόγεια κατοικιών και δημοσίων κτιρίων της κεντρικής πλατείας. Τα οικοδομήματα αυτά είχαν βενετσιάνικο χαρακτήρα (Σταρίδα, 2014).

Η διοικητική οργάνωση των Ενετών στην Κρήτη ακολούθησε την εξής πολιτική: ιεράρχησε τις κοινωνικές τάξεις με κλειστά κοινωνικά στρώματα και εφάρμοσε εκκλησιαστικές ρυθμίσεις. Οι ευγενείς, οι πολίτες/αστοί και ο λαός, λοιπόν, είχαν καθορισμένες υποχρεώσεις και δικαιώματα. Ο λαός της Κρήτης εκείνη την περίοδο αποτελούνταν από Ενετούς, Έλληνες, Λατίνους εμπόρους, Τσιγγάνους, Αρμένιους, Εβραίους κ.ά. (Τζομπανάκη, 1996).

Ακολουθούν νέες εξεγέρσεις (1272 -1273 μ.Χ.), με ιστάμενους τον Καλλέργη και Χορτάτζη, ο οποίες λήγουν με τη «Συνθήκη Καλλέργη» με την οποία παραχωρούνται προνόμια σε αυτόν και τους απογόνους του, αλλά και σε όλες τις τάξεις του κρητικού λαού (Δετοράκης, 1990).

Τον 14^{ο} αι. ακολούθησαν επαναστάσεις με πιο σημαντική την «Αποστασία του Αγίου Τίτου» (1363 μ.Χ.), η οποία επέφερε φοβερές καταστροφές στο νησί (1367 μ.Χ.). Τα επόμενα χρόνια, μέχρι τον 15^{ο} αι, η Κρήτη χαρακτηρίστηκε από μια μακροχρόνια περίοδο γαλήνης και ειρηνικής ζωής μέχρι το τέλος του 15^{ου} αι. (Δετοράκης, 1990).

Στα μέσα του 15^{ου} αι. η Γαληνοτάτη Βενετική Δημοκρατία, αναγνωρίζοντας την αδυναμία για άμυνα των παλιών βυζαντινών τειχών, μετά την αποστασία του Αγίου Τίτου, βελτίωσε τη βυζαντινή οχύρωση. Τα εκτεταμένα προάστια, όμως αποτελώντας πρόβλημα για την άμυνα, έπρεπε να προστατευτούν και έτσι κατασκευάστηκε ένας νέος περίβολος (Τζομπανάκη, 1996).

Αυτά τα χρόνια, ο Χάνδακας με έντονη εμπορική δραστηριότητα και εξαγωγικό εμπόριο αποτέλεσε το σπουδαιότερο κέντρο της ανατολικής Μεσογείου. Σημειώθηκε οικονομική ακμή και σφύζουσα αστική κοινωνία με παρεπόμενη την αύξηση του πληθυσμού στις πόλεις τον 16^{ο} αι. και νέες επεκτάσεις έξω από την παλιά οχύρωση. Το ενετικό στοιχείο εξελληνίστηκε και η πλειονότητα του λαού ήταν ελληνική. Η οικονομική ευμάρεια και το πολιτιστικό επίπεδο επέφερε πλούσια αρχιτεκτονική και γλυπτική για ιδιωτικά και δημόσια κτίρια, εκκλησίες και λιμάνι με επιρροές από τη Δύση. Όλα τα παραπάνω μαρτυρούν μία έντονη πνευματική και καλλιτεχνική δραστηριότητα, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως αναγέννηση της Κρήτης (Τζομπανάκη, 1996).

Μετά τα μέσα του 15^{ου} αι., οι Ενετοί επιχείρησαν να σχεδιάσουν και να κατασκευάσουν φρουριακό συγκρότημα για να προστατέψουν την πόλη από τη συνεχώς αυξανόμενη τουρκική απειλή (Τζομπανάκη, 2000).

Ο σεισμός του 1508 μ.Χ., επέφερε ξανά καταστροφές κυρίως στα σπίτια, εξαφανίζοντας την αρχιτεκτονική τους (Σταρίδα, 2014).

Σε όλη τη διάρκεια της Ενετικής κυριαρχίας, λειτούργησαν συντεχνίες και οργανώσεις με το δικό της οίκο ή εκκλησία η κάθε μία, γύρω από την οποία αναπτύσσονταν οι δρόμοι και τα σοκάκια κάθε ενορίας (Σταρίδα, 2014).

1.7 Κρητικός πόλεμος (1645 – 1669 μ.Χ.)

Το 1645 μ.Χ. με αφορμή την αποβίβαση των τουρκικών δυνάμεων στα δυτικά της Κρήτης ξέσπασε ο κρητικός πόλεμος σε στεριά και θάλασσα μεταξύ Τούρκων και Ενετών-Κρητικών (Τζομπανάκη, 2009). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την πολιορκία του Χάνδακα το 1648 μ.Χ. (εικ.1.15) επιφέροντας εκτεταμένες καταστροφές, βομβαρδισμούς και υπονομεύσεις. Η μακροχρόνια αυτή πολιορκία τελείωσε το 1669 μ.Χ. με συνθήκη, η οποία υποχρέωσε τους Ενετούς να αποχωρήσουν παίρνοντας μαζί τους το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού.[6]

Εικόνα 1.15: Γκραβούρα με φανταστική σκηνή από την εικοσάχρονη πολιορκία του Χάνδακα από τους Τούρκους, 1648 – 1669 μ.Χ..

1.7 Οθωμανική κυριαρχία (1669 – 1889 μ.Χ.)

Η συνθήκη με τους Ενετούς είχε ως αποτέλεσμα την ολοκληρωτική κατάκτηση του νησιού από τους Τούρκους. Ο Χάνδακας συγκεκριμένα αποτελούνταν από κατεστραμμένα κτίρια, των οποίων η επισκευή διήρκεσε αρκετά χρόνια. Χαρακτηριστικό των επεμβάσεων αποτέλεσε η μετατροπή πολλών χριστιανικών εκκλησιών σε τζαμιά. Ακόμα, οικοδομήθηκαν αρκετά νέα κτίρια με σκοπό τη στέγαση των αξιωματούχων και των υπηρεσιών (Σταρίδα, 2014). Τα περισσότερα σπίτια ήταν χαμηλά και στενά με εξαίρεση κάποια διώροφα ή τριώροφα που κτίστηκαν από τους Ενετούς ευγενείς. Οι δρόμοι ήταν πλατείς και ίσιοι, ενώ η αγορά ένας ευρύχωρος τόπος (εικ.1.16). Οι επεμβάσεις αυτές δεν τροποποίησαν σημαντικά τον παλαιό ενετικό πολεοδομικό ιστό της πόλης (Τζομπανάκη, 1996).

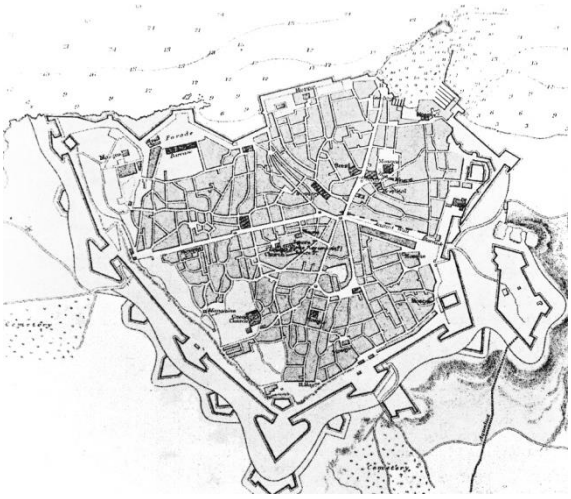

Εικόνα 1.16: Χάρτης του Ηρακλείου από το αγγλικό ναυαρχείο, 1843 μ.Χ.

Αρχικό μέλημα των κατακτητών ήταν η εφαρμογή νέας διοικητικής και στρατιωτικής οργάνωσης. Στην Κρήτη δημιουργήθηκε «Εγιαλέτι» με διοικητική έδρα

[6] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1621# (πρόσβαση 11/2018)

τον Χάνδακα αποτελώντας συνολικά μια ευρεία διοικητική περιφέρεια, διαιρεμένη σε τέσσερα διαμερίσματα: Χανιά, Ρέθυμνο, Χάνδακας και Σητεία. Η εφαρμογή του εξισλαμισμού, η αυξημένη φορολογία και οι κακουχίες προκάλεσαν τη μείωση του πληθυσμού. Ο αγροτικός πληθυσμός αποτέλεσε τον κυριότερο παράγοντα της οικονομικής ζωής της πόλης, με την εκκλησία να κατέχει ηγετικό ρόλο. Οι κατακτητές ωστόσο, έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στην αναδιοργάνωση της οικονομίας και την αύξηση του εμπορίου με αποκορύφωμα την έντονη ναυτιλιακή κίνηση τον 18^{ο} αι. (Σταρίδα, 2014).

Με τον 19^{ο} αι. έφτασε την Κρήτη το κίνημα του Διαφωτισμού και η ιδέα της απελευθέρωσης από τον τουρκικό ζυγό. Τότε, η πόλη άρχισε να αλλάζει, κτίστηκαν νέα κτίρια σύμφωνα με τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά των Βαλκανίων (Τζομπανάκη, 1996).

Πιθανόν, το 1810 μ.Χ. ένας καταστροφικός σεισμός προκάλεσε την κατάληψη του πρώτου συγκροτήματος των νεωρίων.

Η μεγάλη επανάσταση του 1821 μ.Χ. όμως, δεν είχε αίσιο τέλος για την Κρήτη, η οποία παραχωρήθηκε το 1831 μ.Χ. στην Αίγυπτο ως τίμημα για τη συνδρομή της. Το 1822 μ.Χ. ο Χάνδακας μετονομάστηκε «Ηράκλειο». Η Αιγυπτιοκρατία, λοιπόν, διήρκεσε μία δεκαετία, γεμάτη από τεχνικά έργα (δρόμοι, γέφυρες, υδραγωγεία, λιμενικά έργα), έως ότου τέθηκε ξανά υπό τουρκική κυριαρχία το 1841 μ.Χ (Δετοράκης, 1990).

Το Ηράκλειο παρέμεινε πρωτεύουσα της Κρήτης έως το 1851 μ.Χ και χαρακτηρίστηκε από μηδαμινή πνευματική ζωή (Δετοράκης, 1990).

Κατά το β’ μισό του 19^{ου} αι. το Ηράκλειο εξακολουθούσε να αποτελείται από δεκαεπτά συνοικίες με στενούς, δαιδαλώδεις δρόμους, εκτός από τους κεντρικούς. Δέσποζαν τα μεγάλα τουρκικά κτίρια, ενώ η αναπτυσσόμενη ελληνική τάξη έκτιζε με βαλκανικά πρότυπα. Σύμφωνα με τον Στέφανο Νικολαίδη, το 1862 μ.Χ., γκρεμίστηκε ένα μέρος των τειχών με σκοπό την οικοδόμηση του Αγίου Μηνά (εικ.1.17) (Σταρίδα, 2014).

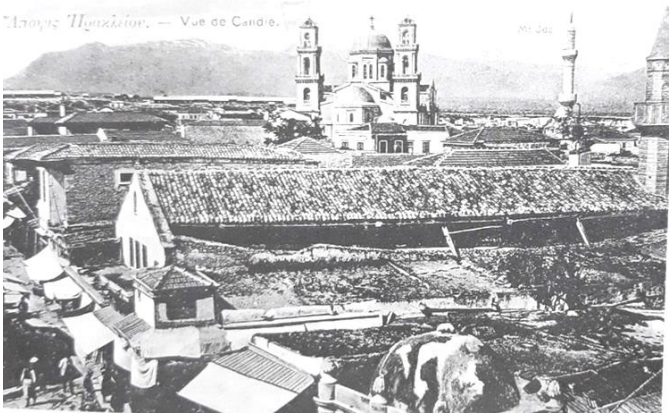

Εικόνα 1.17: Το Ηράκλειο στο τέλος του 19ου αι. Ναός Αγίου Μηνά.

Οι επεμβάσεις που έγιναν και είχαν σκοπό τη βελτίωση της πόλης, ήταν μεγάλης κλίμακας και ξεκίνησαν το 1892 μ.Χ. Σε αυτές περιλαμβάνονταν πλακοστρώσεις και δεντροφυτεύεις των κεντρικών δρόμων, οικοδόμηση σημαντικών δημοσίων κτιρίων με επιρροές από την Ευρώπη και την υπόλοιπη Ελλάδα. Το 1870 μ.Χ. ξεκίνησαν να κατασκευάζονται μέγαρα, όπως το χαρακτηριστικό μέγαρο «Καλοκαιρινόν» (σημερινό μουσείο Ηρακλείου). Χαρακτηριστικό στοιχείο των

κεντρικών δρόμων ήταν ένα στέγαστρο μπροστά από τα καταστήματα (Τζομπανάκη, 1996).

Το 1856 ένας καταστροφικός σεισμός ισοπέδωσε την πόλη, η οποία ανοικοδομήθηκε με νέες τουρκικές πολεοδομικές διατάξεις. Χαρακτηριστικά της πόλης αποτέλεσαν τα μαγαζιά, τα καφενεία, οι κρήνες, τα λουτρά και οι λιθόστρωτοι δρόμοι (Τζομπανάκη, 1996).

Στα τέλη του 19ου αι. το Ηράκλειο αποτελούσε το σημαντικότερο αστικό κι εμπορικό κέντρο της Κρήτης (Τζομπανάκη, 1996).

Συμπεράσματα

Κατά τη διάρκεια των περασμένων αιώνων το Ηράκλειο βρέθηκε σε περιόδους ακμής και παρακμής, αναπτύσσοντας πολιτιστική και πνευματική ζωή, αρχιτεκτονική, αλλά και οικονομία. Υπό την κυριαρχία των κατακτητών όμως, δέχτηκε συνεχείς μεταβολές ως προς την καθημερινή ζωή και τον πολεοδομικό ιστό, ταυτόχρονα με μεγάλες καταστροφές που προκάλεσαν την κατεδάφιση αρκετών κτιρίων της πόλης. Η οχύρωσή της υπέστη συνεχείς μετατροπές περνώντας από τον έναν κατακτητή στον άλλον. Σημαντικό παράγοντα, επίσης, για τις καταστροφές αυτές αποτέλεσαν οι σεισμοί που έπληξαν το νησί.

Το Ηράκλειο ξεκινώντας την ιστορία του ως επίνειο της Κνωσού, κατέχοντας ισχυρή γεωγραφική και στρατηγική θέση, αποτέλεσε περιζήτητο τόπο και τοποθεσία - κλειδί για τις επεκτατικές τάσεις των κατακτητών. Η πόλη με συνεχείς επεκτάσεις, λοιπόν, κυρίως λόγω της αύξησης του πληθυσμού, επεκτάθηκε προς Νότο και Δύση με την οχύρωσή της να προσαρμόζεται κάθε φορά στα νέα όρια. Έτσι, εξελίχτηκε με αλλεπάλληλες προσθήκες και επεκτάσεις από τους Άραβες, τους Ενετούς και τους Οθωμανούς, διαμορφώνοντας τη μορφή της σημερινής πόλης.

2. ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΤΟΝ 20^{ο} ΑΙ.

2.1 Αυτόνομη Κρητική Πολιτεία (1898 – 1913 μ. Χ.)

Με την αποβίβαση του πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη το 1898, έγινε η ανακήρυξη της Κρητικής Πολιτείας. Το καθεστώς άλλαξε, με διευρυμένη αυτονομία υπό την επίβλεψη του σουλτάνου και των Ευρωπαϊκών δυνάμεων[7]. Έτσι, λοιπόν, θεσμοί, νομοθεσία, διοίκηση και κρητική κοινωνία εισέρχονται σε πορεία εκσυγχρονισμού (Σταρίδα, 2014).

Ο εκσυγχρονισμός αυτός συντέλεσε στην άκριτη καταστροφή των παραδόσεων. Με τα πρώτα ρυμοτομικά σχέδια τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι., ο πολεοδομικός ιστός της εντός των τειχών πόλης και η οχύρωσή της, υφίστανται καταστροφικές επεμβάσεις, με αποκορύφωμα την εξαφάνιση πολύ σπουδαίων μνημείων (Τζομπανάκη, 1996). Αυτές οι καταστροφές, απέρρεαν από τις νέες ανάγκες της εποχής, αλλά και από την άγνοια για την ιστορική συνέχεια του πολιτισμού (Τζομπανάκη, 2000).

Το 1901 εκδόθηκε νόμος, με τον οποίο καθορίστηκαν οι βασικές αρχές οργάνωσης και ανάπτυξης των πόλεων, ο τρόπος έκδοσης των οικοδομικών αδειών, ο τρόπος κατασκευής των κτιρίων και οι «ζώνες των πόλεων». Την ίδια χρονιά θεσμοθετήθηκε και το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης, με το οποίο ρυμοτομήθηκαν οι παρακάτω περιοχές: α) η αγορά του λιμανιού έως το αντίθετο άκρο και (σημερινή οδός Μαρτύρων 25^{ης} Αυγούστου), β) η κεντρική αγορά Μεϊντάνι, από την οποία αφαιρέθηκαν τα δύο τετράγωνα που βρίσκονταν στη μέση και γ) η πλατεία Πρίγκηπος Γεωργίου (σημερινή πλατεία Ελευθερίας) (εικ.2.1). Ο νόμος αυτός, καθόρισε την επ' αόριστο αναβολή της εφαρμογής του ρυμοτομικού σχεδίου στις υπάρχουσες οικοδομές, στις οποίες θα επιτρεπόταν οποιαδήποτε

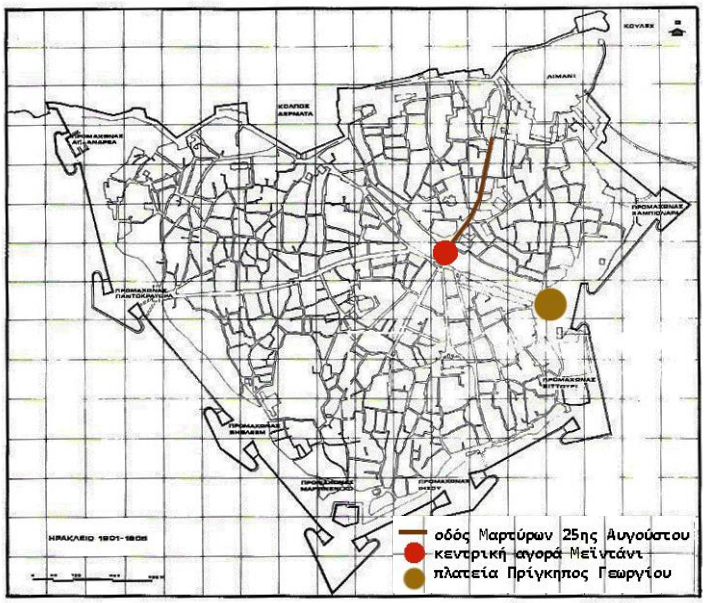

Εικόνα 2.1: Το πολεοδομικό συγκρότημα του Ηρακλείου στις αρχές του 20^{ου} αι. Αντίγραφο από το σχέδιο του αρχείου του αρχιτέκτονα Γιάννη Τζομπανάκη.

[7] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1661# (πρόσβαση 11/2018)

εσωτερική ή εξωτερική επισκευή ή τροποποίηση από τους ιδιοκτήτες (Σφακιανάκη, 2006).

Ένα χρόνο αργότερα, με το διάταγμα για την έγκριση της ρυμοτομίας στο Ηράκλειο, το σχέδιο, επεκτάθηκε και στους τότε ελεύθερους χώρους της εντός τειχών περιοχής που οικοπεδοποιήθηκαν. Μετά το 1902, δημοσιεύτηκαν και άλλα σχέδια που αφορούσαν την αρτιότητα των οικοπέδων (Τζομπανάκη, 1996).

Το 1905, τα προβλήματα που υπήρχαν στην πόλη και απασχόλησαν τη διοίκηση αφορούσαν τα έργα του λιμανιού (εικ.2.2), των οδών, των οχετών και της ύδρευσης. Πιο συγκεκριμένα, κατεδαφίστηκαν τα καταστήματα στο μικρό τρίγωνο της πλατείας του Νικηφόρου Φωκά και οικοδομήθηκε νέο κτίριο για το δημοτικό κατάστημα (Τζομπανάκη, 1996). Οι οδοί μετονομάστηκαν με κρητικά ονόματα, και ξεκίνησε η εφαρμογή του σχεδίου της πόλης με διανοίξεις, επισκευές δρόμων, ανέγερση νοσοκομείου και εργασίες στο λιμάνι. Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στην αισθητική της πόλης, με δενδροφυτεύσεις σε δρόμους και πλατείες, ενώ ηλεκτροδοτήθηκε η πόλη με την ανέγερση εργοστασίου (Δετοράκης, 1990).

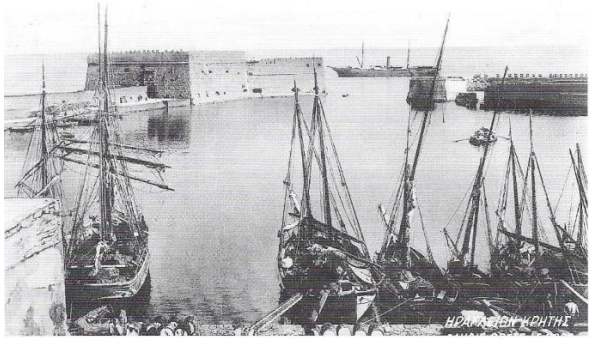

Εικόνα 2.2: Ο λιμένας του Ηρακλείου στις αρχές του 20ου αι.

Παράλληλα, νόμοι και μεταρρυθμίσεις άλλαξαν τη μορφολογία των αστικών κέντρων. Υπήρξαν ρυμοτομήσεις που καθόρισαν τους δρόμους και τις πλατείες και διατάγματα που όριζαν τον τρόπο κτισίματος των οικοδομών και το ύψος τους, που θα έπρεπε να είναι διώροφα ή τριώροφα σε κεντρικούς δρόμους (εικ.2.3) (Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2005).

Εικόνα 2.3: Η πόλη του Ηρακλείου όπως υπήρξε τη πρώτη δεκαετία του 20ου αι., Συλλογή Μ. Παπαδάκη – Δάνδαλου.

Η ρυμοτόμηση αυτή απάλλαξε τα κτίρια από τα ξύλινα στεγάσματα και επέτρεψε στη συνέχεια την ανέγερση νεοκλασικών κτιρίων[8]. Η φιλοσοφία των κατοίκων του νησιού ήθελε την απομάκρυνση κάθε τουρκικού στοιχείου και τη μετατροπή του σε πρότυπο ευρωπαϊκών προδιαγραφών, με νεοκλασικά αρχιτεκτονικά οικοδομήματα σε κεντρικούς δρόμους, όπως η οδός Μαρτύρων 25ης Αυγούστου (εικ.2.4) (Σφακιανάκη, 2006).

Εικόνα 2.4: Οδός Μαρτύρων 25ης Αυγούστου.

Με την εισαγωγή του αυτοκινήτου στην πόλη, τον 20ο αι., το φρουριακό συγκρότημα φαίνεται να αποτέλεσε εμπόδιο για τη μετακίνηση εντός και εκτός των τειχών, αλλά και για την επέκταση και ανάπτυξή της. Έτσι, κατεδαφίστηκαν τμήματα του τείχους, στα οποία κατέληγαν οι κύριες οδοί σε τρία σημεία του: α) Νότια της ενετικής Πύλης του Παντοκράτορα, που ονομάστηκε «Χανιώπορτα» (εικ.2.5, 2.6) β) Ανατολικά της Πύλης του Ιησού, που ονομάστηκε «Καινούρια Πόρτα» (εικ.2.5, 2.7) και γ) Βόρεια της πύλης του Αγίου Αντρέα (εικ.2.5) (Τζομπανάκη, 2008).

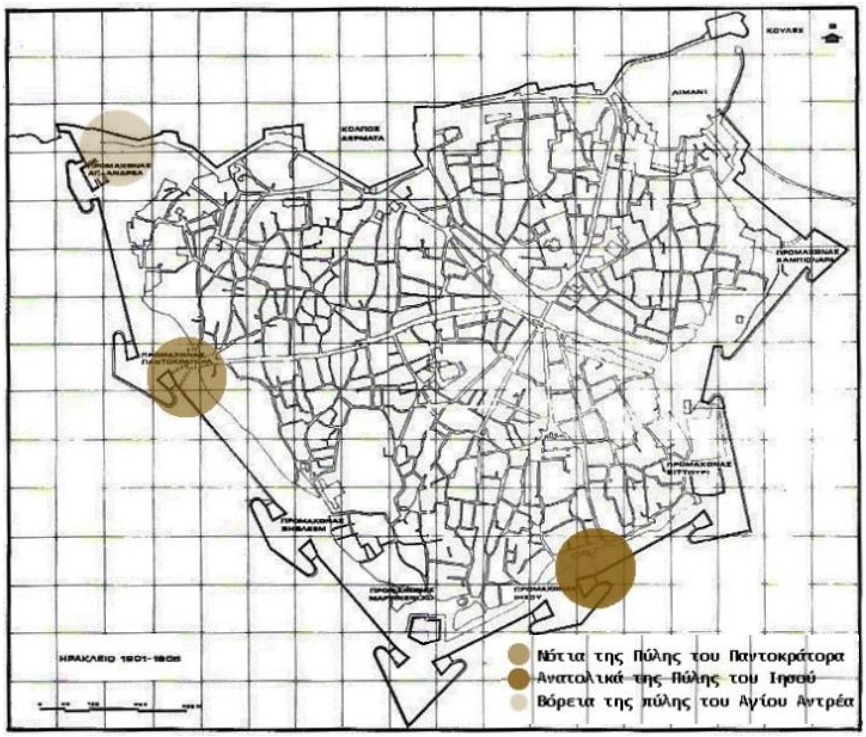

Εικόνα 2.5: Τμήματα κατεδάφισης τειχών.

[8] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1661# (πρόσβαση 11/2018)

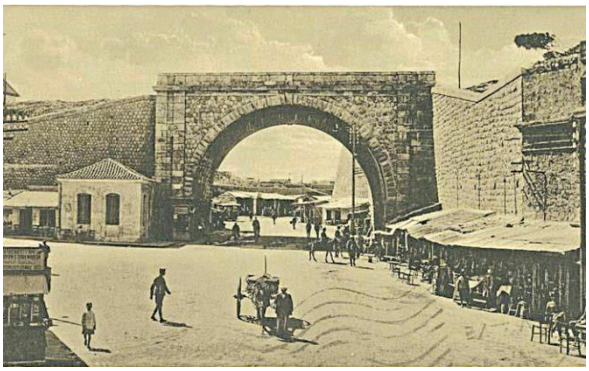

Εικόνα 2.6: Η Χανιώπορτα, στις αρχές του 20ου αι.

Εικόνα 2.7: Η Καινούρια Πόρτα.

Αυτήν την περίοδο, πραγματοποιήθηκαν αναπλάσεις σε δρόμους και πλατείες με νέο οδόστρωμα από σκυρόστρωση, διανοίχθηκαν νέες οδοί και έγιναν επεμβάσεις στις αποβάθρες του λιμανιού, με σκοπό τη δημιουργία ευρύχωρων ελεύθερων χώρων και άνετων οδικών διαβάσεων. Το Ηράκλειο, λοιπόν, είχε διαμορφωθεί ως πόλη – λιμάνι πολυπολιτισμικού χαρακτήρα. Η πόλη ήταν οργανωμένη γύρω από τις αγορές, σε πολυσύχναστες πλατείες, στις οποίες κατέληγαν σοκάκια και βρίσκονταν κοντά σε πυκνοκατοικημένες συνοικίες (εικ.2.8). Η κάθε συνοικία είχε το δικό της χαρακτήρα όχι μόνο από την άποψη των λειτουργιών της ή των ανθρώπων που σύχναζαν εκεί, αλλά και από την άποψη της αισθητικής των κτιρίων της. Όλες οι αγορές συνδέονταν με τον εμπορικό κόμβο του λιμανιού (Ζαχαράκης, Καλλιγιαννάκης, Μπουτσοπούλου, 2001).

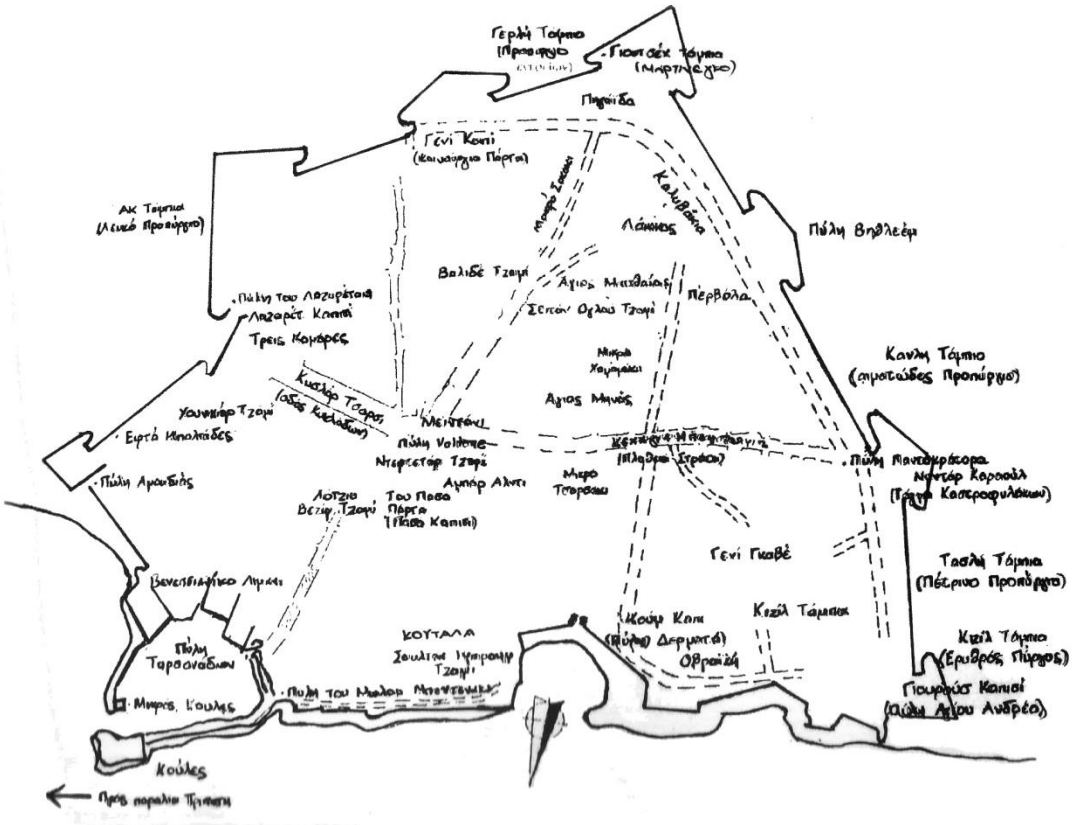

Εικόνα 2.8: Σχεδιάγραμμα των συνοικιών του Χάνδακα

Οι εργασίες που έγιναν τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ου αι., ισοπέδωσαν τα πρώτα τμήματα της οχύρωσης. Έτσι λοιπόν, ισοπεδώθηκε η μνημειακή πρόσοψη της Πύλης (Αγίου Γεωργίου) που βρισκόταν προς το εσωτερικό της πόλης και επειδή στο σημείο αυτό η πόλη βρισκόταν ψηλότερα από το επίπεδο του εξωτερικού εδάφους, η προς νότο επέκταση που ακολούθησε στη σημερινή λεωφόρο Δημοκρατίας, διαμορφώθηκε πάνω σε επιχωματώσεις της τάφρου. Ακόμα, ξεκίνησε η διαμόρφωση του δυτικού τμήματος της λεωφόρου Ικάρου με την επιχωμάτωση της χαμηλής πλατείας στο πλευρό του προμαχώνα (fianco) του Αγίου Φραγκίσκου για τη δημιουργία μίας κατηφορικής διάβασης (εικ.2.9). Με τις εργασίες που έγιναν στο λιμάνι, κατεδαφίστηκε η Πύλη του Μόλου, η Πύλη των Arsenali , το βόρειο τμήμα των δυτικών νεωρίων και ένα τμήμα του βυζαντινού τείχους. Περιμετρικά της Βυζαντινό – Ενετικής οχύρωσης κατεδαφίστηκε ο προμαχώνας της Πύλης Voltone και στη θέση του κατασκευάστηκε το δημοτικό μέγαρο (εικ.2.10) (Τζομπανάκη, 1996).

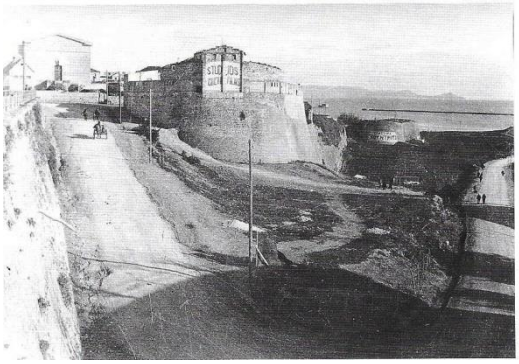

Εικόνα 2.9: Διαμόρφωση τμήματος λεωφόρους Ικάρου

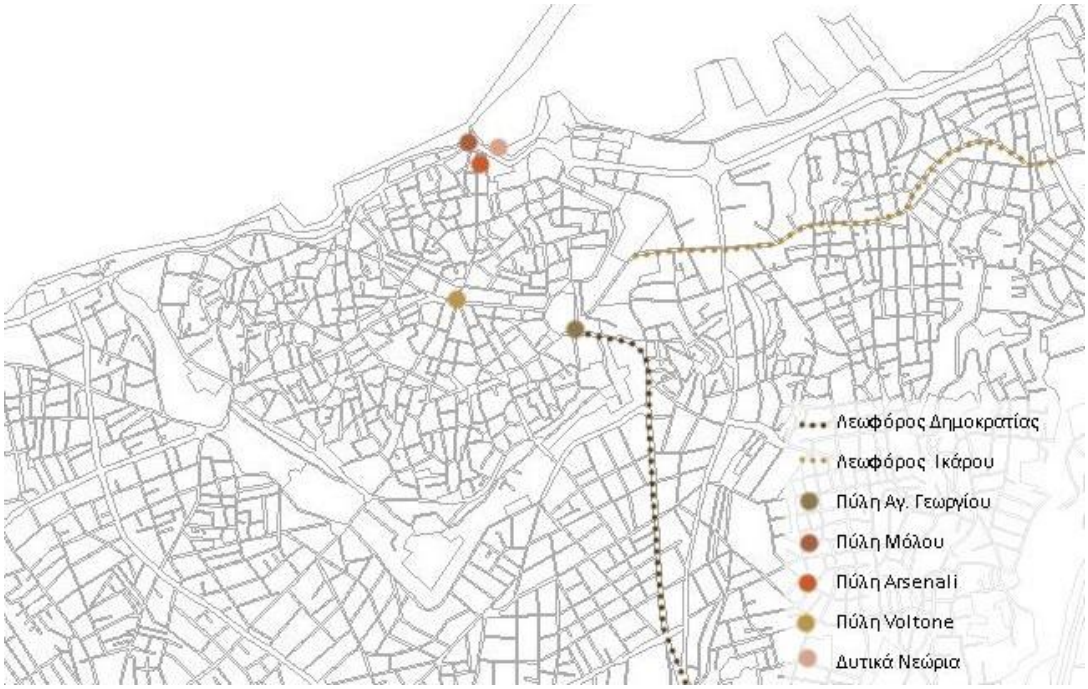

Εικόνα 2.10: Εργασίες στο ιστορικό κέντρο του Ηρακλείου την περίοδο 1900 – 1920.

Στα χρόνια αυτά, λοιπόν, το Ηράκλειο εξωραΐστηκε με την ανέγερση νεοκλασικών κτιρίων, δημοσίων έργων και πολεοδομικών παρεμβάσεων. Ο οθωμανικός πληθυσμός, μειώθηκε και υιοθετήθηκε η ευρωπαϊκή κουλτούρα, ενώ στο σύνολό του παρουσίασε μικρή αύξηση (Σταρίδα, 2014).

2.2 Ένωση - Α' Παγκόσμιος - Μεσοπόλεμος (1913 - 1940)

Μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, το 1913 κηρύχθηκε η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα[9] και ο πληθυσμός του Ηρακλείου έφτασε τις 25.000. Μετά την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου, μεγάλος αριθμός προσφύγων εγκαταστάθηκε στην πόλη, σε εκτάσεις του δημοσίου εκτός των τειχών που οικοπεδοποιήθηκαν και ρυμοτομήθηκαν, διπλασιάζοντας, έτσι, τον αριθμό των κατοίκων. Αρκετοί από αυτούς, με την εγκατάστασή τους στην πόλη, έδωσαν ισχυρή ώθηση στην τοπική οικονομία, με την πραγματοποίηση σημαντικών δημοτικών και δημοσίων έργων. Αυτά αφορούσαν το νέο οδικό δίκτυο στο βόρειο οδικό άξονα του νησιού, την επέκταση του λιμανιού, την ύδρευση και την ηλεκτροδότηση της πόλης, τη σχεδίαση του νέου μουσείου Ηρακλείου, τη δημιουργία αεροδρομίου, δημοτικών σχολείων και το μέγαρο Φυτάκη (Τζομπανάκη, 1996).

Το Ηράκλειο έως την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923, διατηρούσε το μουσουλμανικό του στοιχείο. Τότε, συστάθηκε συμβούλιο για τη νέα ονοματοθεσία των πλατειών, λεωφόρων και οδών της πόλης. Όλα σχεδόν τα ονόματα των δρόμων, με μικρές αλλαγές, υπάρχουν μέχρι σήμερα (Λαγουδάκη – Σασλή, 2006).

Παρά τις προσπάθειες του δήμου, οι παράπλευροι δρόμοι και τα σοκάκια εξακολουθούσαν να είναι στενοί χωματόδρομοι ή λιθόστρωτοι με πέτρες. Ο πιο πλατύς δρόμος ήταν η Πλατιά Στράτα μέχρι το Καμαράκι και στη συνέχεια μέχρι τη Χανιώπορτα. Ο Αραστάς (σημερινή παλιά αγορά) και το Πλατύ Σοκάκι (σημερινή οδός Αργυράκη), θεωρούνταν οι πιο πλατείς δρόμοι της πόλης μετά την Πλατιά Στράτα. Τα σπίτια αποτελούνταν από ισόγειο και ανώγειο και μπροστά σε κάθε ένα υπήρχε αυλή κατάφυτη (Σταρίδα, 2014).

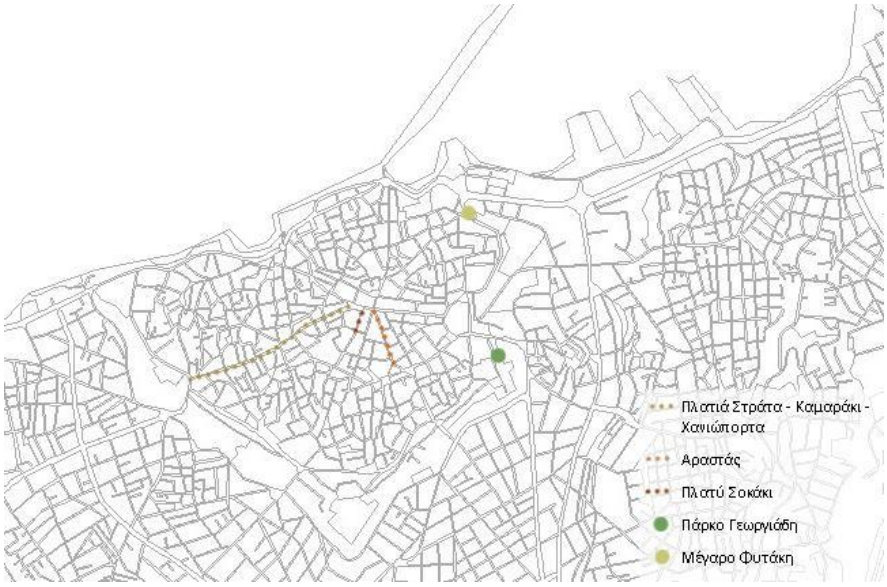

Εικόνα 2.11: Δημοτικά και Δημόσια Έργα.

[9] http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1781 (πρόσβαση 12/2018)

Το πάρκο Γεωργιάδη δεν υπήρχε, καθώς στη θέση του ήταν η μεγάλη τάφρος που άρχιζε από τη πλατεία των Τριών Καμαρών, έστριβε δυτικά από τον Καινούριο Δρόμο και έφτανε μέχρι την Καινούρια Πόρτα. Απέναντι από το μέγαρο Φυτάκη, υπήρχε αμμώδης παραλία (εικ.2.11) (Σφακιανάκη, 2006).

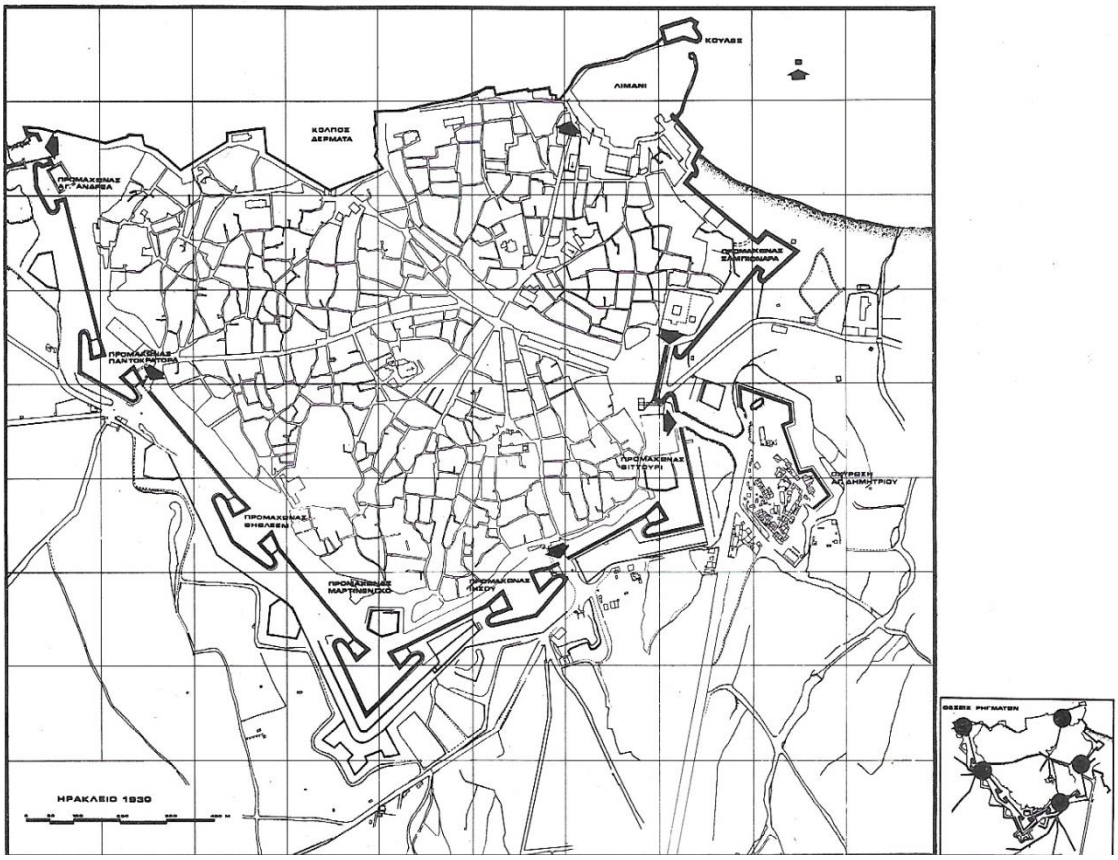

Εικόνα 2.12: Το πολεοδομικό συγκρότημα του Ηρακλείου το 1930.

Ύστερα από το 1930, με το νόμο περί «οριζοντίου ιδιοκτησίας» αναπτύχθηκε ένα νέο οικιστικό μοντέλο, η πολυκατοικία, η οποία αντικατέστησε τα διώροφα κτίρια, χωρίς όμως να σταματήσουν να κατασκευάζονται και παλαιότεροι τύποι κατοικίας (εικ.2.12) (Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2005).

Στη συνέχεια, ακολούθησαν τρεις μεγάλοι καταστροφικοί σεισμοί, το 1926, το 1930 και το 1935. Αυτοί είχαν ως αποτέλεσμα την κατάρρευση περισσότερων από διακοσίων κατοικιών, αλλά και σοβαρές ζημιές σε πεντακόσιες ακόμα. Έπειτα, ακολούθησαν προσπάθειες για την αποκατάσταση και τον εξωραϊσμό της πόλης (Σφακιανάκη, 2006).

2.2.1 Σχέδιο πόλης 1936

Το 1936, εγκρίθηκε το νέο σχέδιο της πόλης, το οποίο περιλάμβανε όλο το εντός των τειχών τμήμα της (εικ.2.13), καθώς και μικρά τμήματα εκτός των τειχών. Αναγνώριζε δύο ομάδες οικοπέδων και καθόριζε ως ελάχιστα όρια αρτιότητας από τη μία 11 μ. πρόσωπο, 17 μ. βάθος και 200 τ.μ. εμβαδόν (ομάδα 1) και από την άλλη, 7 μ. πρόσωπο, 10 μ. βάθος και 100 τ.μ. εμβαδόν (ομάδα 2). Καθόριζε, επίσης, και μικρότερα ελάχιστα όρια για την κατά παρέκκλιση αρτιότητα των οικοπέδων του εντός των τειχών τμήματος (ομάδα 3), που ήταν τα 4μ. πρόσωπο, 6μ. βάθος και 50 τ.μ. εμβαδόν (πιν.1). Έτσι, το Ηράκλειο απέκτησε ρυμοτομικό σχέδιο που αλλοίωνε το ιστορικό κέντρο, νομιμοποιούσε σαν άρτια και οικοδομήσιμα οικόπεδα έως και 15 τ.μ. και αγνοούσε την έννοια του Μνημείου των Νεωτέρων Χρόνων. Το σχέδιό αυτό, στόχευε στην αύξηση της χωρητικότητας εντός των τειχών της πόλης, στην οποία έπρεπε να χωρέσουν όλες οι λειτουργίες της, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση των εκτός τειχών περιοχών (Ζαχαράκης, Καλλιγιαννάκης, Μπουτσοπούλου, 2001).

Εικόνα 2.13: Σχέδιο πόλης 1936

	ομάδα 1	ομάδα 2	ομάδα 3
πρόσωπο	11	7	4
βάθος	17	10	6
εμβαδόν	200	100	50

Πίνακας 1: Όρια αρτιότητας

2.3 Β' Παγκόσμιος πόλεμος – Μεταπολεμική περίοδος (1940 - 1965)

Με την επίθεση των Ιταλών κατά της Ελλάδας το 1940, τελείωσε η εικοσαετία του ελληνικού μεσοπολέμου και υποχρεώθηκε η χώρα να εμπλακεί στη μεγάλη παγκόσμια σύγκρουση. Με την επίθεση των Γερμανών το 1941, ξεκίνησε η Μάχη της Κρήτης, με αεροπορικούς βομβαρδισμούς που έπληξαν κυρίως τα αστικά κέντρα, αλλά και κατέστρεψαν σημαντικό τμήμα της πόλης (Σταρίδα, 2014).

Το Μάιο του 1941, οι γερμανικές δυνάμεις εξαπέλυσαν την επίθεσή τους εναντίον του νησιού. Σφοδροί αεροπορικοί βομβαρδισμοί έπληξαν κυρίως τα αστικά κέντρα, το ένα τρίτο της πόλης με μεγάλες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, έως το 1944 με την απελευθέρωση, που αποχώρησαν οι γερμανικές δυνάμεις. Ως φυσικό παρεπόμενο αυτών, επήλθε η αύξηση των στεγαστικών αναγκών της πόλης του Ηρακλείου (Σφακιανάκη, 2006).

Ωστόσο, μετά τα μέσα της δεκαετίας του ΄50, ξεκίνησε η ανοικοδόμηση της εκτός των τειχών περιοχής με μεγάλη ταχύτητα. Έτσι, πραγματοποιήθηκε η ανέγερση κατοικιών, με την εισαγωγή του τσιμέντου, εις βάρος των καλλιεργήσιμων εκτάσεων που αρκετές φορές έφθανε ως τα τείχη.

Εκείνη την περίοδο, κατεδαφίστηκαν αλόγιστα πάρα πολλά κτίρια και δημιουργήθηκαν αισθητικά και ποιοτικά πρότυπα κάθε άλλο παρά αποδεκτά, που απομιμήθηκαν τις πρώιμες μεταπολεμικές πολυκατοικίες. Αυτές κτίστηκαν κυρίως σε περιοχές του κέντρου και της περιφέρειάς του, αντικαθιστώντας παλαιότερα κτίσματα. Ελάχιστα πλέον δείγματα οικοδομημάτων της, πριν την επικράτηση της εποχής του σκυροδέματος, διατηρήθηκαν στο κέντρο της πόλης (Τζομπανάκη, 1996).

Ως προς τα τείχη και τους δρόμους, κατεδαφίστηκε η πρόσοψη της Πύλης Δερματά, μαζί με το νότιο τμήμα της και στη θέση της διανοίχτηκε η σημερινή οδός Σκορδυλήδων. Ακόμα, υπερυψώθηκε η στάθμη της τάφρου που βρισκόταν ανάμεσα

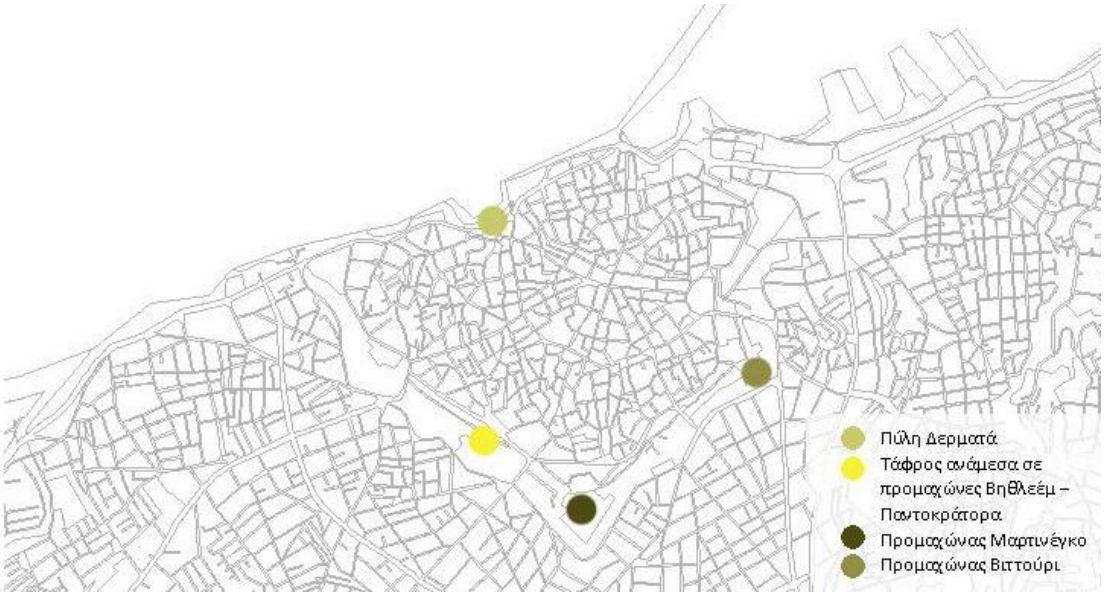

Εικόνα 2.14: Εργασίες στην Πόλη του Ηρακλείου μετά το 1940.

στους προμαχώνες Βηθλεέμ – Παντοκράτορα με σκοπό να διαμορφωθεί το σημερινό στάδιο Ελευθερίας. Επάνω στον προμαχώνα Μαρτινέγκο κατασκευάστηκε ποδοσφαιρικό γήπεδο με την επιχωμάτωση της ανατολικής πλατείας του προμαχώνα. Την ίδια εποχή, επιχωματώθηκε η τάφρος κάτω από το ανατολικό πλευρό που Προμαχώνα Βιττούρι και δημιουργήθηκε το πάρκο Γεωργιάδη (εικ.2.14) (Ζαχαράκης, Καλλιγιαννάκης, Μπουτσοπούλου, 2001).

Η παλιά βυζαντινο – ενετική οχύρωση, είτε κατεδαφίστηκε και κατασκευάστηκαν επάνω της νέες οικοδομές, είτε σε άλλα σημεία διατηρήθηκε και περιβάλλονταν από νέα κτίρια. Η οχύρωση, λοιπόν, προκάλεσε τις αντιδράσεις των κατοίκων, διότι περίκλειε την πόλη με αποτέλεσμα να αποτρέπει την κυκλοφορία του αέρα και να προκαλεί υγρασία στην περιοχή, αλλά και να αποτρέπει την ανάπτυξή της έξω από τα τείχη (Τζομπανάκη, 1996).

2.3.1 Σχέδιο πόλης 1958

Το 1958, συντάχθηκε ένα νέο σχέδιο πόλης, το οποίο, διεύρυνε τα όριά της κυρίως προς Νότο αλλά και Ανατολή και Δύση, με στόχο τη διευθέτηση των προβλημάτων λόγω της αύξησης του πληθυσμού. Με αυτό συμπεριλήφθησαν μερικές αδόμητες περιοχές εκτός των τειχών (νότια: Μέσα Μασταμπάς, Κλαζομενές, Δειλινά, Θέρισσος), αλλά και περιοχές των προαστίων που είχαν χτιστεί από πρόσφυγες. Επίσης, επεκτάθηκαν η περιοχή του Κατσαμπά και της Νέας Αλικαρνασσού και ενώθηκαν με το Ηράκλειο ως μία οικιστική περιοχή (Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Ηρακλείου, 1980).

Το σχέδιο αύξησε τους συντελεστές δόμησης στην περιοχή εντός των τειχών και γύρω από αυτές και διατήρησε μικρές αρτιότητες για τα ήδη ενταγμένα οικόπεδα (7 μ. πρόσωπο, 10 μ. βάθος, 100 τ.μ. εμβαδόν, επιτρεπόμενο ύψος έως 14 μ. και κάλυψη 80%), ενώ για τα νεοεντασσόμενα όρισε διαφορετικούς συντελεστές δόμησης (8 μ. πρόσωπο, 14 μ. βάθος, 200 τ.μ. εμβαδόν, 60 % κάλυψη και 11 μ. ύψος) (πιν.2) (Χωροδυναμική, 2010). Ακολουθώντας τις ρυθμίσεις του προηγούμενου σχεδίου του 1936, το νέο σχέδιο επανέφερε τα ίδια προβλήματα, επεκτείνοντας την πόλη σε νοητούς ομόκεντρους κύκλους στην περιοχή έξω από τα τείχη. Ένα ακόμα μειονέκτημα του σχεδίου αυτού, ήταν η έλλειψη ελεύθερων χώρων για κοινόχρηστες λειτουργίες και η αγνόηση σημαντικών μνημείων από τις

	ήδη ενταγμένα οικόπεδα	νεοεντασσόμενα οικόπεδα
πρόσωπο (μ.)	7	8
βάθος (μ.)	10	14
εμβαδόν (τ.μ.)	100	200
κάλυψη (%)	80	60
επιτρεπόμενο ύψος (μ.)	14	11

Πίνακας 2: Όροι δόμησης

προβλεπόμενες ρυμοτομήσεις, γεγονός που σήμανε την πρόταση για κατεδάφισή τους (Ζαχαράκης, Καλλιγιαννάκης, Μπουτσοπούλου, 2001).

Στόχος του σχεδίου αυτού, ήταν η εξυγίανση της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων της περιοχής, θέτοντας νέα όρια ρυμοτομίας, με αποτέλεσμα τη διαπλάτυνση, σχεδόν, του συνόλου των δρόμων. Επιτακτική ήταν η κατεδάφιση των πολυώροφων κατασκευών, ώστε να γίνουν νέες ρυμοτομήσεις, κάτι το οποίο δεν ήταν εφικτό, με αποτέλεσμα να μη ρυμοτομηθούν αρκετές περιοχές που είχαν επιφορτιστεί με τις χρήσεις του κέντρου της πόλης. Ο σκοπός, όμως, της μελέτης, περιορίστηκε στην καταχρηστική ρυμοτόμηση των μικρό – ιδιοκτησιών, λόγω της πάγιας τακτικής των ελληνικών αρχών (Πανταζής, 1999).

Με το σχέδιο του ’58, τελειώνει η περίοδος που διαμορφώνονται η ρυμοτομία και η μορφή της παλιάς πόλης, τουλάχιστον σε επίπεδο νομοθετικό. Από εκείνο το σχέδιο έως το 1996, το Ηράκλειο αντιμετωπίζει σοβαρότερα προβλήματα από την αντιμετώπιση του καθορισμού των ορίων του. Το σχέδιο αυτό, μέχρι και σήμερα, δεν έχει εφαρμοστεί πλήρως (εικ.2.15) (Περουλιού – Σεργάκη, 2009).

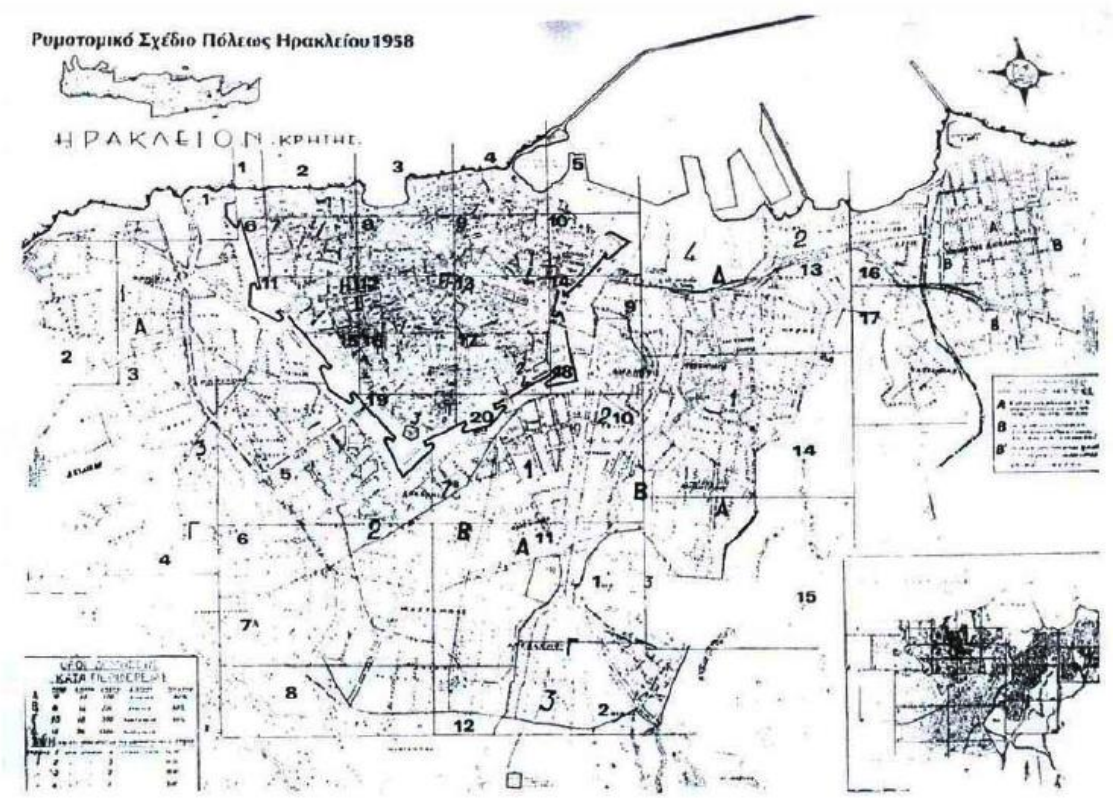

Εικόνα 2.15: Το σχέδιο πόλης του 1958

2.3.2 Προμελέτη ρυθμιστικού σχεδίου 1963

Έως το ΄60, η πόλη αναπτύχθηκε ραγδαία, δημιουργώντας υπερσυγκέντρωση, η οποία δεν είχε προβλεφθεί από το σχέδιο του ΄58. Αυτό φανέρωσε την αδυναμία της πολιτείας να διαχειριστεί αυτήν την ανάπτυξη, με παρεπόμενο την αυθαίρετη επέκταση πάνω στους οδικούς άξονες Ηράκλειο-Κνωσός, Ηράκλειο-Χανιά. Η επέκταση αυτή κατέλαβε το αγροτικό δίκτυο, βιοτεχνίες, κατοικίες και αποθήκες, προκαλώντας κυκλοφοριακά προβλήματα αλλά, και όχληση λόγω της μίξης ασύνδετων χρήσεων (βιοτεχνία-κατοικίες) (ΤΕΕ-ΤΑΚ, 1976).

Η ραγδαία αυτή ανάπτυξη εντός των τειχών, αύξησε τις εμπορικές και διοικητικές ανάγκες, οι οποίες επέδρασαν αρνητικά για τις παραδοσιακές χρήσεις και τις περιοχές κατοικιών. Παράλληλα, έξω από τα τείχη, στις νέες περιοχές δεν κατάφεραν να σχηματιστούν κοινωνικές ομάδες. Ακόμα, η απουσία ελέγχου των χρήσεων επέφερε τη σύγχυση στα όρια των κοινοτήτων.

Ως αποτέλεσμα, το ΄63 με μία προμελέτη από τον Αρ. Προβελέγγιο, έγινε προσπάθεια συντονισμού όλων των προηγούμενων προβληματισμών, μέσω ενεργειών από ένα στρατηγικό σχεδιασμό (εικ.2.16). Σκοπός, λοιπόν, της μελέτης αυτής, ήταν η δημιουργία ενός κέντρου – πόλου έλξης, 250.000 κατοίκων, για την πρωτεύουσα της Κρήτης (Περουλιού – Σεργάκη, 2009).

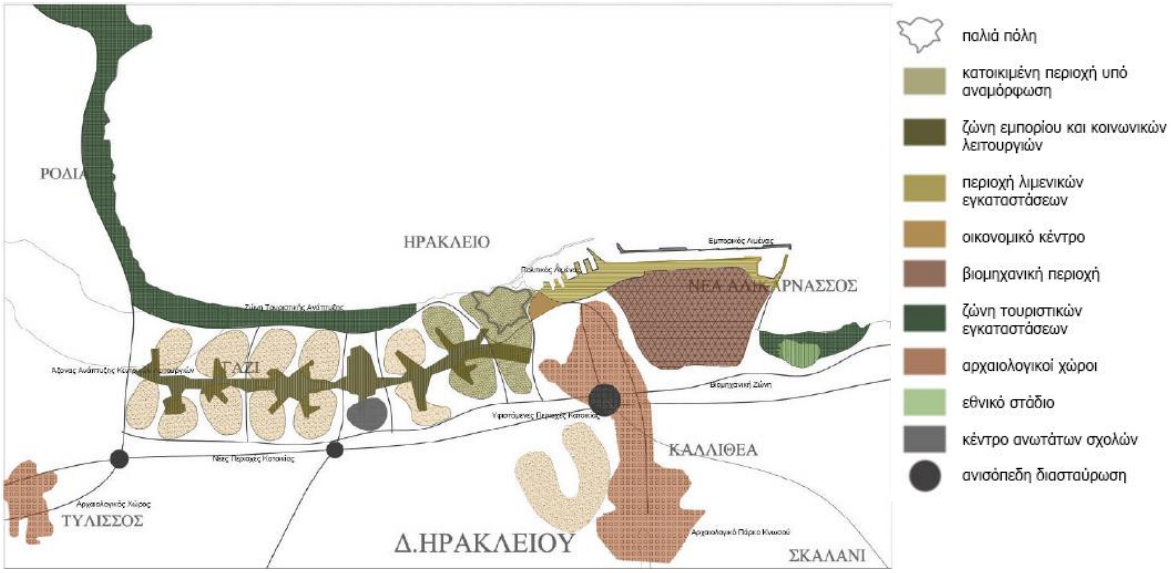

Εικόνα 2.16: Προμελέτη Ρυθμιστικού Σχεδίου στο Ηράκλειο

Έτσι, έγινε πρόταση για τη διάσπαση των κεντρικών λειτουργιών και την απομάκρυνσή τους από την παλιά πόλη. Πιο συγκεκριμένα, προτάθηκε ο διαχωρισμός των ζωνών ανάπτυξης της βιομηχανίας, αλλά και των τουριστικών εγκαταστάσεων. Παράλληλα, ορίστηκαν περιοχές, ώστε να αναπτυχθεί ο θεματικός τουρισμός και προγραμματίστηκε η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου 2.500 στρ. με σκοπό τη σύνδεση της Κνωσού με τη θάλασσα και την απομόνωση της πόλης από τη βιομηχανική περιοχή (Φιλιππίδης, 1990).

Η παραπάνω προμελέτη του Προβελέγγιου, δεν έφτασε στο στάδιο της θεσμοθέτησης, λόγω της απουσίας κατάλληλου νομικού πλαισίου, αλλά και της επιβολής της δικτατορίας το 1967.

2.3.3 1965: Χαρακτηρισμός Ηρακλείου ως αρχαιολογικού τόπου

Το 1965, η πόλη χαρακτηρίστηκε ως οργανωμένος αρχαιολογικός τόπος, αναγνωρίζοντας την ιστορική της αξία λόγω των ευρημάτων της (Ν. 6525/1965, ΦΕΚ Α’, 1965). Έτσι, ιδρύθηκαν δύο τμήματα που αφορούσαν την προστασία των μνημείων αυτών, η Αρχαιολογική υπηρεσία και η Εφορεία Αρχαιοτήτων. Όσον αφορά τον πολεοδομικό ιστό, δεν υπήρξαν μεταβολές. Παρά την έντονη οικοδομική δραστηριότητα, οι δρόμοι, οι πλατείες και τα σοκάκια στις συνοικίες της παλιάς πόλης διατηρούσαν τη γραφικότητα και την παραδοσιακή τους μορφή.

Η αρχαιολογική αυτή προστασία συνετέλεσε στην προστασία χώρων πρασίνου πάνω στα τείχη ή και μέσα στην τάφρο, πλάτους 40-60μ., μέρη που σώζονται μέχρι σήμερα.

2.4 Η περίοδος της δικτατορίας (1967 – 1974)

Η περίοδος της επταετίας, χαρακτηρίζεται «σκοτεινή» ως προς τα πολεοδομικά δρώμενα της πόλης. Το 1967 δεν είχε ακόμη κορεστεί το σχέδιο πόλης του 1958 και η οικιστική ανάπτυξη δεν είχε επεκταθεί στην εκτός σχεδίου δόμηση, όπως φαίνεται στη διπλανή εικόνα, καθώς εντοπίζουμε άκτιστα οικόπεδα, αλλά και πολλές νεόκτιστες οικοδομές (εικ.2.17). Σημαντική επιβάρυνση για την οικοδομή αποτέλεσε ένας επιπλέον όροφος που επιτράπηκε να προστεθεί σε κάθε μία. Επίσης, τότε αυξήθηκε η εγκατάσταση νέων κατοίκων στο Ηράκλειο (αύξηση 21%) με φυσικό παρεπόμενο την αυξανόμενη ζήτηση της οικοδομής (Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2005). Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, ο χαρακτήρας της παλιάς πόλης αλλοιώθηκε,

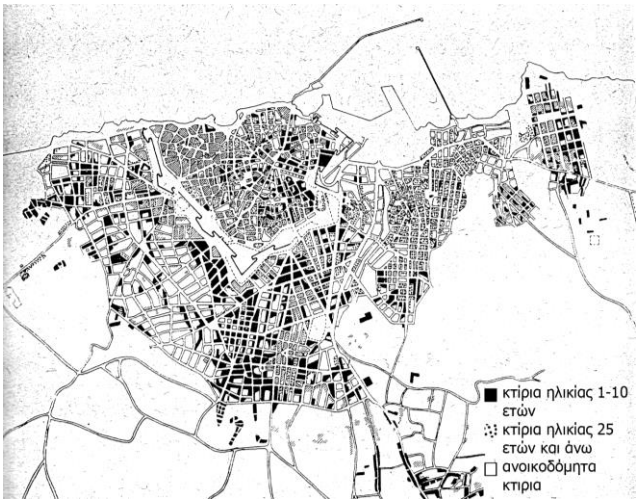

Εικόνα 2.17: Μελέτη «Ρυθμιστικό Σχέδιο Ηρακλείου», παλαιότητα οικοδομών

γεγονός που σε συνδυασμό με τα στενά σοκάκια δημιούργησε ασφυκτική κατάσταση, πρόβλημα που παραμένει έως σήμερα. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, υλοποιήθηκαν τεχνικά έργα, όπως η επέκταση του λιμανιού και η δημιουργία της νέας εθνικής οδού, χωρίς να ληφθεί υπ' όψιν το ρυθμιστικό σχέδιο του Ηρακλείου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα από τη μια για το λιμάνι, την αδυναμία του διαχωρισμού του εμπορικού από τον πολιτικό λιμένα και από την άλλη για την εθνική οδό η χάραξή της, πολύ βορειότερα από τη θέση που προβλεπόταν από το σχέδιο. Αυτό θα αποτελούσε αργότερα, όριο για να αναπτυχθεί η πόλη. Παράλληλα, οι υπάρχουσες περιοχές αυθαιρέτων επεκτάθηκαν στις γύρω περιοχές, αφού το σχέδιο του 1958 είχε πλέον κορεστεί και δε γινόταν νέα επέκτασή του (Πανταζής, 1999).

2.4.1 Ρυθμιστικό σχέδιο 1968

Ο Προβελέγγιος ασχολήθηκε με τα προβλήματα της πόλης αυτής της εποχής, που αφορούσαν τις χρήσεις γης και παρατήρησε ένα εμπορικό και διοικητικό κέντρο που αναπτυσσόταν εις βάρος των παλιών οικιστικών μονάδων, αλλά και το διασκορπισμό της βιομηχανίας εντός της παλιάς πόλης.

Έτσι, λοιπόν, με το ρυθμιστικό σχέδιο του ΄68, προτάθηκε αναπτυξιακή πολιτική βασισμένη σε ένα σχέδιο ελέγχου των χρήσεων γης. Πιο συγκεκριμένα, υποδείχθηκαν η δημιουργία εμπορικού κέντρου εκτός των τειχών, η χωροθέτηση της βιομηχανίας με προοπτικές επέκτασης, αλλά και της βιοτεχνίας σε περιοχή κοντά σε χρήσεις εμπορίου, κεντρικών λειτουργιών και κατοικίας, μακριά από το κέντρο της πόλης. Προτάθηκε, επίσης, η ίδρυση πανεπιστημίου, η ανάδειξη ιστορικού συνόλου (τείχη, τάφρος), λόγω της έλλειψης ελεύθερων χώρων (0,52% επί της συνολικής επιφάνειας της πόλης), η επέκταση των δραστηριοτήτων του λιμανιού και η ανεξάρτητη σύνδεσή του με τη βιομηχανική περιοχή και τέλος, η δημιουργία βόρειου οδικού άξονα, ο διαχωρισμός του κύριου οδικού δικτύου από το δίκτυο εξυπηρέτησης των συνοικιών και ο σχεδιασμός δικτύου πεζοδρόμων.

Ωστόσο, τα οικόπεδα μέχρι το 1979, κτίζονταν με βάση τον αριθμό των ορόφων και το ύψος. Η επιτρεπόμενη κάλυψη που τέθηκε από τον Γ.Ο.Κ. του 1973 ήταν 70% και 80% για τα γωνιακά οικόπεδα και 80% και 85% για τα οικόπεδα κάτω των 100 τ.μ. (Αγγελίδης, 2004).

Το σχέδιο αυτό, προέβλεπε επακριβώς την επίλυση των προβλημάτων που είχαν προκύψει, αλλά διακόπηκε λόγω της δικτατορίας.

2.5 Μελέτη οργάνωσης οικιστικής περιοχής Ηρακλείου 1979

Η μελέτη του ΄79 του Π. Λουκάκη, είχε ως στόχο να εντάξει τους περιφερειακούς οικισμούς του Ηρακλείου, σε ένα πολεοδομικό συγκρότημα, με σκοπό την ανασυγκρότηση και ανάπτυξή του, ώστε αργότερα να μπορεί να

ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις απέναντι στο Εθνικό Συμβούλιο Επικρατείας (Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2005).

Βασικό μέλημα της μελέτης αυτής, ήταν η σχεδίαση ενός δικτύου οικισμών, που θα αποτελούσαν τα όρια της πόλης, αφού έως τότε το Ηράκλειο δεν εξυπηρετούνταν λόγω των στενών ορίων όλων των προηγούμενων σχεδίων. Με στόχο τη δημιουργία και ανάπτυξη ευρύτερων λειτουργικών συνόλων, υιοθετήθηκε ένα πλαίσιο ιεράρχησης και αξιολόγησης των οικισμών, που στη συνέχεια θα συντελούσε στην αποκέντρωση των λειτουργιών από το κέντρο της πόλης. Το Ηράκλειο θα είχε την ευκαιρία να αναπτυχθεί ως ένα εκπαιδευτικό και πολιτιστικό κέντρο σε εθνική κλίμακα, αλλά και τουριστικό, νοσηλευτικό και βιομηχανικό κέντρο σε περιφερειακή κλίμακα. Ακόμα, μειώθηκε ο συντελεστής δόμησης με σκοπό να μειωθεί η πίεση στα όρια της πόλης (εικ.2.18) (Πανταζής, 1999).

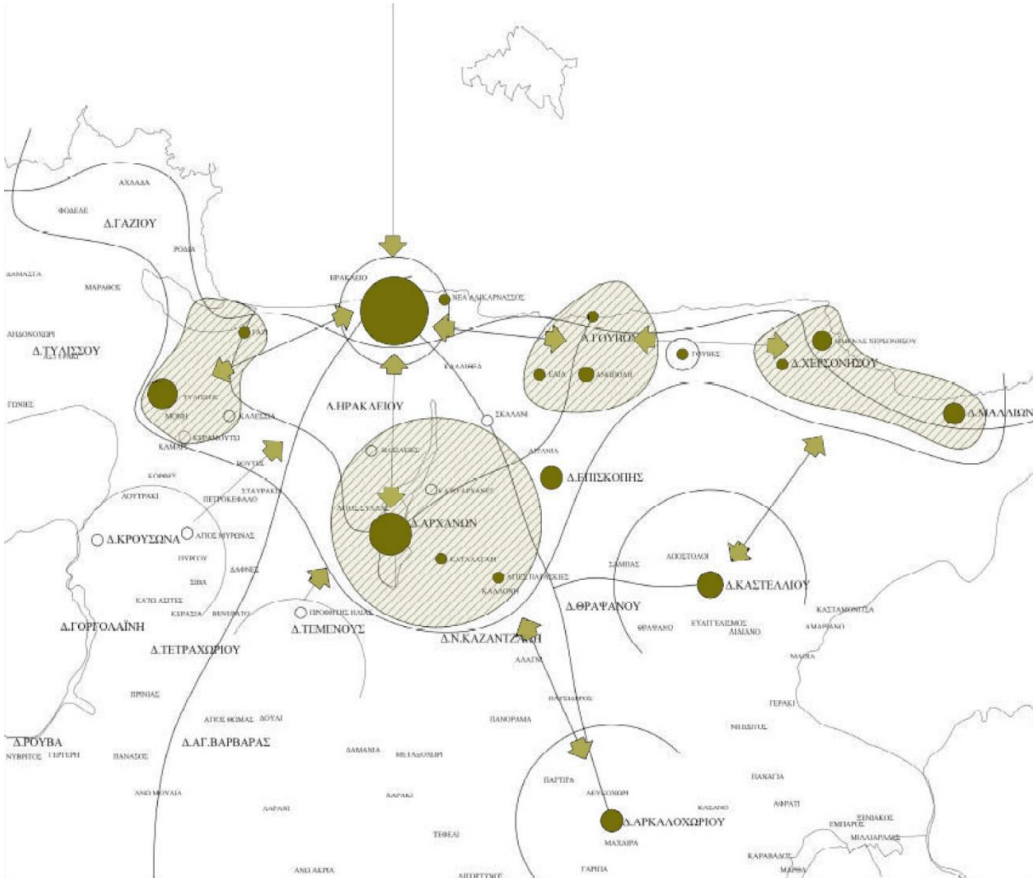

Εικόνα 2.18: Μελέτη Οργάνωση Οικιστικής Περιοχής Ηρακλείου, 1979

Αυτήν την περίοδο, στην παλιά πόλη, η οποία είχε κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος από το 1965, ξεκίνησαν άλλοτε οι επισκευές και άλλοτε οι κατεδαφίσεις κάποιων μνημείων.

Με όλα τα παραπάνω, η πόλη θα κατόρθωνε την οικονομική ενδυνάμωση στην περιφέρεια του πολεοδομικού συστήματος και του νομού, και παραπέρα την αναζωογόνηση του κέντρου (Περουλιού, 2009).

Για την ακριβή εφαρμογή της μελέτης όμως, μεγάλη σημασία έπρεπε να δοθεί στην ορθή κατανομή των χρήσεων σε κάθε οικισμό, ώστε να μην είναι δυσανάλογες με τη δυναμική του και να μην υπάρξει επιβάρυνση των αγροτικών περιοχών, αλλά και του φυσικού τους περιβάλλοντος. Σύμφωνα με αυτά, θα έπρεπε να λειτουργήσει ένα δίκτυο λειτουργικών και επικοινωνιακών εξυπηρετήσεων για να καλυφθούν οι ανάγκες όλων των οικισμών χωρίς να υπάρξουν ανισότητες. Έτσι, λοιπόν, η μελέτη θα επιχειρούσε να αποφύγει την υπερσυγκέντρωση στο πολεοδομικό σύστημα της πόλης και να αποκεντρώσει τις λειτουργίες που έπρεπε (Φιλιππίδης, 1990).

Αντίθετα με τις επισημάνσεις της μελέτης, οι περισσότεροι από τους οικισμούς εξαρτήθηκαν ολοκληρωτικά από το κέντρο της πόλης, χωρίς να αποτελέσουν πυρήνες ανάπτυξης και αποκέντρωσης. Αυτό συνέβη λόγω της υπερσυγκέντρωσης των διοικητικών και εμπορικών λειτουργιών στα όρια της πόλης, αλλά και λόγω των οδικών συνδέσεων, οι οποίες εξυπηρετούσαν την επικοινωνία μέσω του κέντρου (Περουλιού, 2009).

Η μελέτη αυτή εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Χωροταξίας, το 1980, με χρονικό όριο εκτέλεσης είκοσι ετών, τελικά όμως αγνοήθηκε (Περουλιού, 2009).

Ωστόσο, την προηγούμενη χρονιά, ξεκίνησαν να πραγματοποιούνται σημειακά έργα μικρής κλίμακας, όπως η πεζοδρόμηση της πλατείας των λιονταριών και η διαμόρφωση της κρήνης Morozini[10] (εικ.2.19).

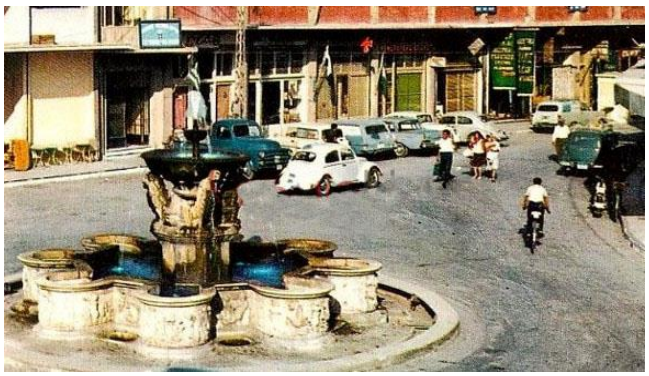

Εικόνα 2.19: Πλατεία λιονταριών πριν (1961) – μετά τις επεμβάσεις (1980)

[10] http://www.animasyros.gr/previous/7.0/images/animasyros7/morozini/KriniMorozini.pdf?fbclid=IwAR19Uno8IeMAgsYW6OsdWE9z9OFUqMlGcF4xOAH2P8n9DCjpRShmQBklzJk (πρόσβαση 02/2019)

2.6 Προεδρικό Διάταγμα 1982

Το 1982, δημοσιεύτηκε το διάταγμα ΦΕΚ 58/Δ/1982, με το οποίο ένα τμήμα της πόλης[11] χαρακτηρίστηκε ως παραδοσιακό και ορισμένα κτίρια[12] ως διατηρητέα (εικ. 2.20).

Οι όροι και περιορισμοί δόμησης που αφορούσαν τα ακίνητα (πλην διατηρητέων) εντός της παραπάνω περιοχής ορίστηκαν ως εξής: τα υφιστάμενα οικόπεδα, θεωρούνταν άρτια και οικοδομήσιμα και το μέγιστο ποσοστό κάλυψης των οικοπέδων ορίστηκε στα 80%, με τα ισόγεια να φθάνουν το 100%, εφόσον εφαρμοζόταν η μείωση του συντελεστή δόμησης. Όσον αφορά τους συντελεστές δόμησης, ο μέγιστος επιτρεπόμενος ορίστηκε στα 2.80 και 2.60 εφόσον θα πραγματοποιούνταν ολική κάλυψη στο ισόγειο, ο μέγιστος αριθμός ορόφων έφτανε στους τέσσερις, από τους οποίους ο τέταρτος, επιτρεπόταν μετά από αρχιτεκτονικό έλεγχο να βρίσκεται σε εσοχή τουλάχιστον 4 μ. από την πρόσοψη του κτιρίου και τέλος, το μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος θα ανερχόταν στα 14 μ. (πιν.3).

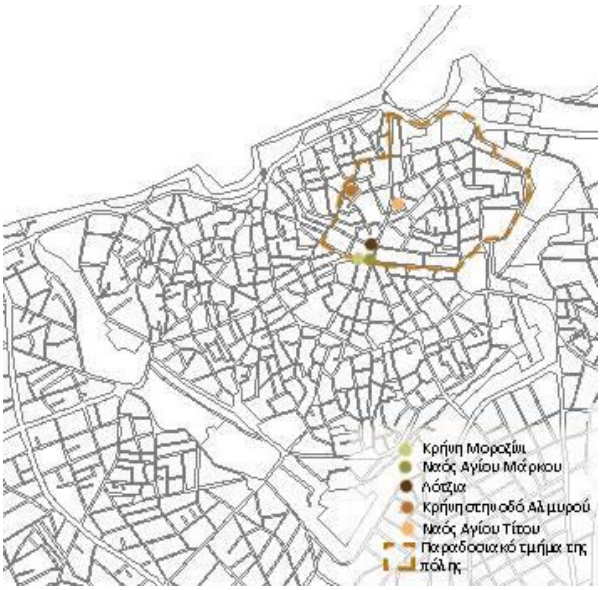

Εικόνα 2.20: Παραδοσιακό τμήμα πόλης και διατηρητέα κτίρια.

	κτίρια εντός παραδοσιακού τμήματος (πλην διατηρητέων)
κάλυψη (%)	80 και 100 με μείωση του σ.δ.
συντελεστής δόμησης	2,80 και 2,60 με ολική κάλυψη ισογείου
αριθμός ορόφων	4
ύψος (μ.)	14

Πίνακας 3: Όροι δόμησης

Όσον αφορά την κατάσταση των κτιρίων που κηρύχθηκαν διατηρητέα, επιβλήθηκε η αποκατάστασή των όψεών τους, με βάση την αρχική αρχιτεκτονική τους σύνθεση και τα ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία του κάθε κτιρίου.

[11] Το παραδοσιακό τμήμα οριοθετήθηκε από τις οδούς Ίδης, Δαιδάλου, Μιλάτου, Μεραμβέλλου, Αγίου Τίτου, Ευρώπης, Κορωναίου, Δίας, 25ης Αυγούστου, Βύρωνος, Αλμυρού και Αρκολέοντος Κανταναλέων.

[12] Ως διατηρητέα χαρακτηρίστηκαν η κρήνη στην οδό Αλμυρού, ο ναός του Αγίου Τίτου, η Λότζια, ο ναός του αγίου Μάρκου και η κρήνη Μοροζίνι. Διατηρητέες ,επίσης, χαρακτηρίστηκαν και όψεις αρκετών κτιρίων στις οδούς Μαρτύρων 25ης Αυγούστου και Κορωναίου.

2.7 Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο 1988

Το σχέδιο αυτό αποτέλεσε την πρώτη θεσμοθετημένη και υλοποιημένη μελέτη, που δεν ασχολήθηκε αποκλειστικά με τους όρους δόμησης και τη ρυμοτομία, αντίθετα χωροθέτησε χρήσεις γης και στόχευσε στη δημιουργία οργανωμένου οδικού δικτύου, αλλά και σχεδίου για το συντονισμό τεχνικών έργων και το σχεδιασμό λειτουργικών υποδομών, όπως η σύνδεση αστικών και υπεραστικών οδικών δικτύων (Πανταζής, 1999).

Το σχέδιο αυτό, υποστήριξε την υφιστάμενη κατάσταση, θεσμοθετώντας την, και παράλληλα στόχευσε στην επέκταση των περιοχών κατοικίας, πέρα της νομιμοποίησης περιοχών αυθαίρετης δόμησης. Ακόμα, όρισε συντελεστές δόμησης για την κάθε πολεοδομική ενότητα (εικ.2.21) (Περουλιού, 2009). Με μελλοντικό

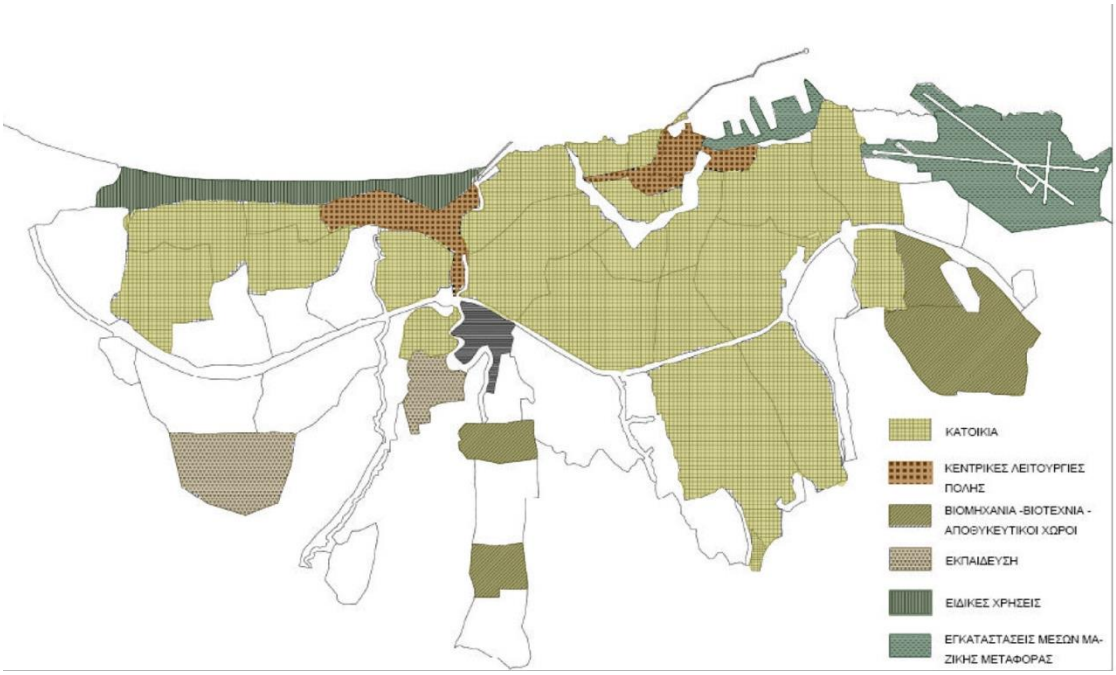

Εικόνα 2.21: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο που 1988

πληθυσμό στους 130.000 κατοίκους , προβλέφθηκε η δημιουργία είκοσι δύο πολεοδομικών ενοτήτων με συγκεκριμένο συντελεστή η κάθε μια. Ακόμα, αναζωογονήθηκαν οι κεντρικές λειτουργίες εντός των τειχών με τον προσδιορισμό των χρήσεων και τη χωροθέτηση κεντρικών λειτουργιών ανατολικά των τειχών και δημιουργήθηκε ένα περιφερειακό κέντρο προς τη Δύση. Με αυτόν τον τρόπο, οργανώθηκαν οι κοινωνικές υποδομές, τα κέντρα γειτονιάς, και οι χώροι πρασίνου και αθλητισμού σε κάθε ενότητα, ανάλογα με τις ανάγκες (Γιαουρτά, 2017).

Με την εφαρμογή του σχεδίου, ξεκίνησαν και οι εργασίες για την αναθεώρησή του (Περουλιού, 2009).

2.8 Περίοδος 1990-2000

Την περίοδο αυτή, στο Ηράκλειο συνυπήρχαν μεμονωμένα κτίρια και πολυώροφες πολυκατοικίες, αλλά και μνημεία της ενετικής περιόδου. Στον πυκνοδομημένο ιστό της παλιάς πόλης επικρατούσε έλλειψη χώρων πρασίνου, ενώ στις περιοχές εκτός των τειχών απουσίαζαν οι ελεύθεροι χώροι, με τα περισσότερα κτίρια να έχουν κατασκευαστεί αυθαίρετα (Γιαουρτά, 2017).

Στις αρχές της δεκαετίας του ΄90, έγινε η πρώτη πεζοδρόμηση (οδός Δαιδάλου), και οι εμπορικοί δρόμοι άλλαξαν εξυπηρετώντας τη βέλτιστη διέλευση των κατοίκων προς τα Λιοντάρια (Παπαματθαιάκη, 2009). . Λίγα χρόνια μετά, το 1996, πραγματοποιήθηκε και η διαμόρφωση της πλατείας Ελευθερίας[13] (εικ.2.22).

Εικόνα 2.22: Διαμόρφωση πλατείας Ελευθερίας (κάτοψη)

Σταθμό στην διατήρηση της ιστορίας του Ηρακλείου, αποτέλεσε η ίδρυση του Γραφείου Παλιάς Πόλης, το 1996, το οποίο είχε σκοπό τη σύνταξη μελετών ανάπλασης των περιοχών, εντός των τειχών (Παπαματθαιάκη, 2009).

Το 1996 ακόμα, συντάχθηκε μελέτη για την προστασία και της ανάδειξη της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου, η οποία συμβασιοποιήθηκε δύο χρόνια αργότερα, έπειτα από αρχιτεκτονικό διαγωνισμό. Αντικείμενο της μελέτης αυτής, ήταν η εφαρμογή της προκαταρκτικής πρότασης ανάπλασης, του προγράμματος ανάπλασης, αλλά και η εκπόνηση και εφαρμογή πολεοδομικής μελέτης.

2.8.1 Μελέτη τροποποίησης του ΓΠΣ

Το 1997, ξεκίνησε η μελέτη για την τροποποίηση του Εγκεκριμένου Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Ηρακλείου, η οποία ασχολήθηκε με τον υπολογισμό της επιφάνειας και τη χωροθέτηση νέων οικιστικών επεκτάσεων του Π.Σ. και ζωνών παραγωγικών δραστηριοτήτων. Ακόμα, η μελέτη αυτή επιδίωξε την ορθολογική πολεοδομική οργάνωση των περιοχών αυτών, ώστε να επιτραπεί η εύρυθμη λειτουργία της πόλης ως ενιαίο οικιστικό σύνολο και να αναβαθμιστεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων. Το σχέδιο αποπερατώθηκε το έτος 2003 και ο εκτιμώμενος πληθυσμός έως το 2003 θα ανερχόταν στους 200.000 κατοίκους (ΦΕΚ 696/τ.Δ’/8.7.03).

Με βάση το νόμο Ν2508/97, ο οποίος εκσυγχρόνισε τον Ν1337/83, προτάθηκε η ένταξη κάποιων περιοχών στα νότια και δυτικά της πόλης,

[13] http://domesindex.com/buildings/plateia-eley8erias-sto-hrakleio/?fbclid=IwAR1FbLbIDGOK-gedl-MsgZoBM-QrBlfWhngdqRZVQY31fJoh9XUC5domfnk (πρόσβαση 03/19)

ισχυροποίηθηκαν βασικές λειτουργίες της πόλης ορίζοντας επακριβώς ζώνες, προτάθηκε η επίλυση του προβλήματος της διχοτόμησης της πόλης από την εθνική οδό, και οριοθετήθηκαν ζώνες προστασίας, όπου χρειάζονταν. Συγκεκριμένα, για την παλιά πόλη και σε περιοχές εντός των τειχών χωροθετήθηκε το ανατολικό κέντρο, όπου θα μπορούσαν να εφαρμοστούν τα προγράμματα ανάπλασης, αλλά και να απομακρυνθούν βασικές λειτουργίες από αυτήν (Ζαχαράκης, Καλιγιαννάκης, Μουτσοπούλου, 2001).

Συμπεράσματα

Από τα τέλη του 19ου αι., παρατηρήθηκε στην Κρήτη και ειδικότερα στο Ηράκλειο, εκσυγχρονισμός στη νομοθεσία και τη διοίκηση με τα πρώτα ρυμοτομικά σχέδια να παρεμβαίνουν καταστροφικά στον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Με τα σχέδια που ακολούθησαν η πόλη άλλαξε μορφολογία, καθώς εφαρμόστηκαν νέοι όροι δόμησης για υφιστάμενα και νέα κτίρια, αλλά και πραγματοποιήθηκαν αναπλάσεις σε ελεύθερους χώρους και οδούς. Με σκοπό τη διευκόλυνση των έργων αυτών, επιτράπηκε η καταστροφή ορισμένων τμημάτων των οχυρώσεων.

Μετά το 1910, με τη μετοίκηση πληθυσμού στο Ηράκλειο, η πόλη επεκτάθηκε εκτός των τειχών με τη ρυμοτόμηση νέων περιοχών και ακολούθησε η κατασκευή δημοσίων και ιδιωτικών έργων.

Σημείο σταθμό για τη διαμόρφωση της πόλης, αποτέλεσε το σχέδιο του ΄36, το οποίο όταν εφαρμόστηκε, αλλοίωσε σε μεγάλο βαθμό το ιστορικό κέντρο επιδιώκοντας την αύξηση της χωρητικότητας λειτουργιών εντός των τειχών.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, οι στεγαστικές ανάγκες της πόλης αυξήθηκαν με παρεπόμενη την οικοδόμηση περιοχών εκτός των τειχών.

Μετά το 1950, συντάχθηκε σχέδιο πόλης με σκοπό τη διευθέτηση των προβλημάτων στο πολεοδομικό σύστημα που μετέβαλε τους συντελεστές δόμησης και την αρτιότητα. Με στόχο τις νέες ρυμοτομήσεις, κατεδαφίστηκαν στο ιστορικό κέντρο αρκετά πολυώροφα κτίσματα για να αποφορτιστεί από χρήσεις.

Οι μελέτες που εκπονήθηκαν τις δεκαετίες 1960-80 ήταν εύστοχες, αλλά λόγω της δικτατορίας και των μεταβολών στην πολιτική που ακολουθήθηκε για τη διαχείριση του πολεοδομικού συστήματος, δεν ολοκληρώθηκαν. Λόγω της έλλειψης σχεδιασμού, προέκυψε το μεγάλο πρόβλημα της σύγκρουσης των χρήσεων, οπότε έγινε προσπάθεια από αρκετές ακόλουθες μελέτες για αντιμετώπισή του. Στη συνέχεια, ακολούθησε σχέδιο, το οποίο οργάνωσε τις χρήσεις γης και το οδικό δίκτυο.

Με το πέρας της δεκαετίας του ΄80, η πόλη άρχισε να εξωραϊζεται και ακολούθησε μελέτη που επιδίωκε τη λειτουργία της ως ένα ενιαίο οικιστικό σύνολο, μέσω της ορθολογικής πολεοδομικής οργάνωσής της.

Η τελευταία δεκαετία του 20ού αι., χαρακτηρίστηκε από χαμηλότερους όρους δόμησης, αλλά και από την προσπάθεια για προστασία και ανάδειξη ιστορικών κτιρίων της πόλης. Ταυτόχρονα, επιχειρήθηκε η απομάκρυνση οχλουσών χρήσεων από το κέντρο. Εφαρμόστηκαν νόμοι με σκοπό την οργάνωση της επέκτασης της πόλης και την οργάνωση της αυθαίρετης δόμησης. Αυτά έγιναν παράλληλα με ενέργειες για την αναζωογόνηση του κέντρου από την πυκνή δόμηση, όπως πεζοδρομήσεις και αναπλάσεις δημοσίων χώρων.

3. ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΤΟΝ 21^{Ο} ΑΙ.

Με το πέρας του προηγούμενου αιώνα, εκδηλώθηκε τάση ανανέωσης των ελληνικών πόλεων λόγω της εκσυγχρονιστικής πολιτικής και της βιώσιμης ανάπτυξης που προωθήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι, βαθμιαία προέκυψε το ζήτημα της ανάδειξης και προστασίας του ιστορικού και αρχιτεκτονικού πλούτου, αλλά και της ανάπλασης στην περιοχή της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου.

3.1 Μελέτη προστασίας και ανάδειξης της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου

Η Παλιά Πόλη, όπως ορίστηκε στο ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, καθορίστηκε ως περιοχή ανάπλασης. Ο καθορισμός χρήσεων γης, όρων και περιορισμών δόμησης και μέτρων προστασίας κρίθηκαν απαραίτητοι για την εκπόνηση μελέτης προστασίας και ανάδειξής της. Η περιοχή, όπου θα εφαρμόζονταν οι νέοι όροι περιλάμβανε την εντός τειχών πόλη και μία εξωτερική ζώνη προστασίας των τειχών (εικ.3.1). Η πρόταση αυτή συντάχθηκε από μία ομάδα μελετητών σε συνδυασμό με το Γραφείο Παλιάς Πόλης και μέλη της «Ειδικής επιστημονικής επιτροπής» της «Προγραμματικής Σύμβασης Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. – ΥΠ.ΠΟ. – Δ.Ε.ΠΟ.Σ. και Δήμου για την αναβάθμιση της Παλιάς Πόλης».

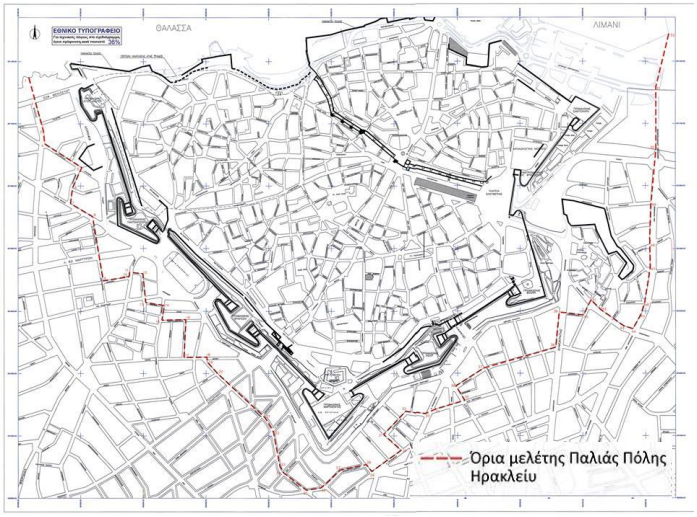

Εικόνα 3.1: Περιοχή εφαρμογής νέων όρων

3.1.2 Έγκριση προκαταρκτικής πρότασης ανάπλασης Παλιάς Πόλης (ΦΕΚ 89/Δ/12-2-2002)

Α. Στρατηγικό σχέδιο

Η εξυγίανση και η ανάπλαση του ιστορικού κέντρου, απαιτούσαν κάποιες μεταβολές σχετικές με λειτουργίες, κτίρια, δημόσιους χώρους και μνημεία. Η διαφύλαξη και προστασία των αξιόλογων ιστορικών, αρχιτεκτονικών και

πολεοδομικών συνόλων, αλλά και η βελτίωση της τουριστικής υποδομής με τη δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών, (εικ.3.2) κρίθηκαν απαραίτητες για την ανάδειξη της περιοχής. Η αποσυμφόρηση των λειτουργιών της, ήταν ένα ακόμα σημείο που έπρεπε να ελεγχθεί, ώστε να εκσυγχρονιστεί ιστορικά και πολιτιστικά. Τέλος, μεγάλο ενδιαφέρον δόθηκε στην ανάπλαση κάποιων περιοχών και ιδιαίτερα σε αυτήν της Αγίας Τριάδας.

Εικόνα 3.2: Χωρικές-Αστικές παρεμβάσεις, 2002

Το περιεχόμενο του στρατηγικού σχεδίου ανάπλασης αφορούσε την αναβάθμιση ελεύθερων χώρων της περιοχής, με επεμβάσεις στη διαρρύθμιση του εσωτερικού της παλιάς πόλης, στις χρήσεις, στις όψεις των κτιρίων, αλλά και στην αισθητική αναβάθμιση των κοινόχρηστων και ακαλύπτων χώρων στα οικοδομικά τετράγωνα. Η προκαταρκτική πρόταση ανάπλασης πρότεινε, επίσης, την αναθεώρηση του ρυμοτομικού σχεδίου, με σκοπό την προστασία του ιστορικού πολεοδομικού ιστού. Μεταξύ άλλων περιλάμβανε και ενέργειες που αφορούσαν αποκάλυψη αρχαιολογικών χώρων και μνημείων που βρίσκονταν στην αφάνεια. Επίσης, στόχευε στην προστασία των κύριων χαρακτηριστικών του ιστορικού κέντρου της Παλιάς Πόλης, που είχε ως πυρήνα την πλατεία των Λιονταριών, τη Λότζια, τον Άγιο Μάρκο, τον Άγιο Τίτο και την οδό Μαρτύρων 25^{ης} Αυγούστου.

Στο κομμάτι αυτό περιλαμβάνονταν ο καθορισμός των χρήσεων γης, των χρήσεων τοπικών, πολεοδομικών κέντρων και χρήσεων γενικής κατοικίας με περιορισμούς, καθώς και η προστασία μνημείων και διατηρητέων κτιρίων στην περιοχή ανάπλασης. Η πρόταση αυτή στόχευε στην ενίσχυση της «γειτονιάς», καθώς και στη διευκόλυνση της κίνησης του πεζού στον ιστό της Παλιάς Πόλης με τη μείωση της κίνησης των αυτοκινήτων, αλλά και στη σύνδεση ιστορικών σημείων μέσω πολιτιστικών διαδρομών (εικ.3.2). Ακόμα, προτάθηκε η αναθεώρηση του ρυμοτομικού σχεδίου, με σκοπό την προστασία του ιστορικού πολεοδομικού ιστού.

Β. Κατάλογος προτεινόμενων παρεμβάσεων ανά χωρική ενότητα

Οι παρεμβάσεις που επρόκειτο να γίνουν, αφορούσαν περιοχές των Τειχών[14] (εικ.3.3), του παραλιακού μετώπου[15], την κεντρική περιοχή της Παλιάς Πόλης και

Εικόνα 3.3: Περιοχές επεμβάσεων στην περιοχή των Τειχών

[14] Συγκεκριμένα, για την περιοχή των Τειχών προβλέπονταν παρεμβάσεις για τον Προμαχώνα Αγ. Ανδρέα, την Παραλία Καράβολα, τη Χανιώπορτα, τις Χαμηλές πλατείες, την Πύλη Παντοκράτορα, την οδό Πεδιάδος, την Τάφρο, τον Προμαχώνα Martinego, την Πύλη Sabionara και τις συνδέσεις των Τειχών με την πόλη.

[15] Όσον αφορά την περιοχή του παραλιακού μετώπου, προτάθηκαν παρεμβάσεις στο Ενετικό λιμάνι, στο κτίριο Τελωνείου, στο Δυτικό και Ανατολικό Νεώριο, στην περιοχή του ναού Αγ. Πέτρου και Παύλου, στην περιοχή Λαχαναγοράς, στην Πύλη Δερματά και στο παραλιακό μέτωπο της Αγ. Τριάδας. Επίσης, προβλέπονταν μεταβολές για τις γειτονιές Βαλιδέ Τζαμί(σημερινή πλατεία Κορνάρου), Ανάληψη, Εφόδου, Αγ. Τριάδα, Αγ. Μηνάς και Λαβύρινθος

ορισμένες οικιστικές ενότητες (γειτονιές) (εικ.3.4).

Εικόνα 3.4: Περιοχές επεμβάσεων στην περιοχή του παραλιακού μετώπου

	κτίρια με επίπεδη στέγη	κτίρια με κεκλιμένη στέγη
κάλυψη (%)	70	70
επιτρεπόμενο ύψος (μ.)	14	15,5
συντελεστής δόμησης	1,8	1,8

Πίνακας 3.1: Προτεινόμενοι όροι δόμησης

Αμέσως μετά την έγκριση της προκαταρκτικής μελέτης ανάπλασης της Παλιάς Πόλης, ορίστηκαν[16] βάσει του Φ.Ε.Κ. 89 Δ΄/ 2-2-2002 οι νέοι όροι δόμησης για το σύνολο της Παλιάς Πόλης ως μέτρο για την ανάπλασή της, οι οποίοι περιλάμβαναν όλη την εντός των τειχών πόλη, καθώς και την εξωτερική ζώνη προστασίας που έχει προαναφερθεί από το Φ.Ε.Κ. 236 /Δ/2000. Η απόφαση αυτή όριζε ενιαίο ποσοστό κάλυψης 70% και μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος στα 14 μ.[17] Ακόμα, επιτακτική ήταν η ανάγκη τροποποίησης της ελάχιστης κατά παρέκκλιση αρτιότητας, για τα προϋφιστάμενα οικόπεδα του σχεδίου πόλεως, στις εντός των τειχών περιοχές (πιν.3.1) (Α. ΑΠ. 78/ 23-10-03).

[16]Από το Δημοτικό Συμβούλιο Ηρακλείου

[17]Το μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος μπορούσε να φτάσει έως και τα 15,5μ., σε περίπτωση κατασκευής κεκλιμένης στέγης.

Εικόνα 3.5: Περιοχή με νέο συντελεστή δόμησης

Τέλος, επισημάνθηκε, ότι στην περιοχή της Αναλήψεως, με συντελεστή δόμησης 1.8, προτάθηκε η ένταξη της περιοχής Τίτου Γεωργιάδου με συντελεστή δόμησης 1.2 κατ' εξαίρεση. Αξίζει να σημειωθεί, ότι αυτοί οι όροι δόμησης, δεν έχουν θεσμοθετηθεί ακόμη (εικ.3.5).

3.2 Πρόγραμμα Urban II Ηράκλειο

Κατά την περίοδο 2000-2006 πραγματοποιήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση ένα πρόγραμμα που στόχο είχε να αναζωογονήσει την τοπική οικονομία, να βελτιώσει την αστική υποδομή και την ποιότητα ζωής, καθώς και να αποτρέψει τον κοινωνικό αποκλεισμό και να ενισχύσει το τοπικό εργατικό δυναμικό.

Οι βασικές προτεραιότητες του προγράμματος αυτού, περιλάμβαναν κάποιες δράσεις που αφορούσαν το χώρο, το περιβάλλον, αλλά και τον ανθρώπινο παράγοντα.

Το 2003, η Επιστημονική Επιτροπή της Προγραμματικής Σύμβασης ΥΠ.ΠΟ. – Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. – Τ.Α.Π., σε συνεργασία με το Δήμου Ηρακλείου ανέθεσαν τη «Μελέτη Διαμόρφωσης της περιοχής της Ηλεκτρικής / Συνοικία Αγίας Τριάδας», σε ομάδα μελετητών για το σχεδιασμό της. Η ανάπλαση αυτή, στόχευε στη διαμόρφωση του

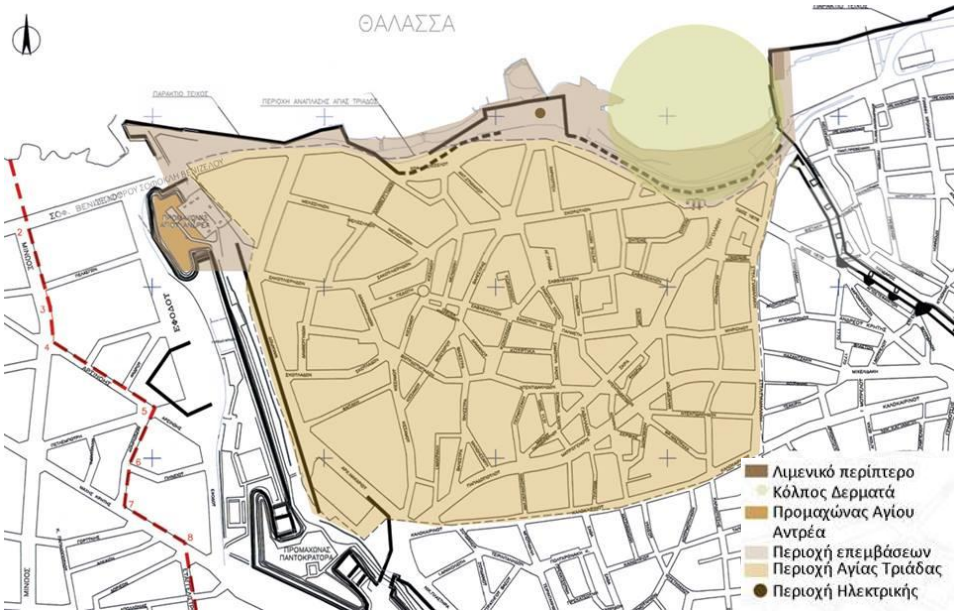

Εικόνα 3.6: Περιοχές προς διαμόρφωση

κόλπου του Δερματά, αλλά και του παραλιακού μετώπου που οριοθετήθηκε από το Λιμενικό περίπτερο και έφτανε μέχρι τον προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα, καθώς περιλάμβανε την αναλυτική διαμόρφωση της παλιάς Ηλεκτρικής και της λεωφόρου Σοφοκλή Βενιζέλου (εικ.3.6). Με την πραγματοποίηση του έργου αυτού,

ολοκληρώθηκε η ανάπλαση του δυτικού παραλιακού μετώπου της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου (Α.ΑΠ. 276/ 29-04-03).

Εικόνα 3.7: Δυτικό παράκτιο μέτωπο πριν (2002)-μετά τις επεμβάσεις (2017)

Εικόνα 3.8: Δυτικό παράκτιο μέτωπο πριν (2002)-μετά τις επεμβάσεις (2017)

Η περιοχή εφαρμογής επιλέχθηκε να είναι το δυτικό παράκτιο μέτωπο της πόλης (έκτασης 140 εκταρίων), το οποίο περιλάμβανε 20.000 κατοίκους (εικ.3.7). Βασικά χαρακτηριστικά της αποτέλεσαν οι λειτουργίες βιομηχανικών δραστηριοτήτων, η υποβάθμισή της περιβαλλοντικά και οι οικονομικά ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού που την κατοίκησαν.[18]

Κεντρική ιδέα της μελέτης ήταν η χωρική μεταβολή της περιοχής με την απομάκρυνση των υφιστάμενων βιομηχανικών και αποθηκευτικών χρήσεων από τα κτίρια και η αντικατάστασή τους με χρήσεις σχετικές με τον πολιτισμό και την αναψυχή σε συνδυασμό με δράσεις κοινωνικού χαρακτήρα. Από τη μία, προτάθηκε να αναβαθμιστεί περιβαλλοντικά ο χώρος με την απομάκρυνση από την παράκτια ζώνη κάθε κτιριακής υποδομής και να αναδειχθεί ιστορικά και πολιτιστικά, καθώς και να δημιουργηθεί νέα σχέση της πόλης με το δυτικό παραλιακό μέτωπο. Από την άλλη, το πρόγραμμα στράφηκε στην ενίσχυση της περιοχής οικονομικά και κοινωνικά, με την εφαρμογή χρήσεων σχετικών με την αναψυχή και τον πολιτισμό.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το ανενεργό εργοστάσιο της Παλαιάς Ηλεκτρικής μετατράπηκε σε σύγχρονο μουσείο Φυσικής Ιστορίας και ο χώρος της παλαιάς λαχαναγοράς χρησιμοποιήθηκε ως ένα πολιτιστικό κέντρο και κέντρο γειτονιάς (εικ.3.8).

[18] https://www.heraklion.gr/municipality/urban/urban.html?fbclid=IwAR3kr8xB0rlLZdhbtqj_mCoyNFo6lDWlmoK0qJPptzWba5xCE9RJZRASXnU (πρόσβαση 01/2019)

Τέλος, τα αυθαίρετα κτίρια απομακρύνθηκαν, με σκοπό τη δημιουργία χώρων πρασίνου και αναψυχής σε ολόκληρο το παραλιακό μέτωπο (εικ.3.9).

Εικόνα 3.9: Δυτικό παραλιακό μέτωπο πριν (2002)-μετά τις επεμβάσεις (2017)

3.3 Τροποποιήσεις ΓΠΣ (ΦΕΚ 696/Δ/2003, ΦΕΚ 444/Δ/2007, ΦΕΚ 88/Δ/2009)

Μέχρι τη θεσμοθέτηση της τροποποίησης του ΓΠΣ το 2003, που ισχύει μέχρι σήμερα (εικ.3.10), δεν υπήρχε έλεγχος της αυθαίρετης δόμησης και της συμβατότητας των χρήσεων γης στο πολεοδομικό συγκρότημα του Ηρακλείου. Με την τροποποίηση, λοιπόν, αυτή του ΓΠΣ, η πόλη επεκτάθηκε, καθώς εντάχθηκαν σε αυτήν νέες περιοχές. Τα όρια του ΠΣ ορίστηκαν στα ανατολικά, το αεροδρόμιο και η ΒΙΠΕ Ηρακλείου, στα δυτικά ο ποταμός Αλμυρός και στα νότια οι χρήσεις του Πανεπιστημίου, του ΤΕΙ και της Κνωσού. Η τροποποίηση αυτή, επίσης, ιεράρχησε το οδικό δίκτυο και καθόρισε σύμφωνα με το ΠΔ 23.2.1987, χρήσεις γης και συντελεστές δόμησης για τις νέες περιοχές, αλλά και ζώνες χρήσεων όπως τουρισμού, βιομηχανίας, πρασίνου και ανάπλασης. Ακόμα, δεν προέβλεπε αλλαγές για το ιστορικό κέντρο της πόλης.

Έπειτα από την τροποποίηση του 2003, το ΓΠΣ, τροποποιήθηκε ακόμα δύο φορές ως προς τις χρήσεις γης. Η πρώτη, σύμφωνα , με το ΦΕΚ 444/Δ/2007, αφορούσε τη μεταβολή της χρήσης τουρισμού-αναψυχής σε «αστικό πράσινο», ενώ με το ΦΕΚ 88/Δ/2009, θεσμοθετήθηκε η μετατροπή μιας περιοχής εκτός των τειχών, από «μη οχλούσα βιοτεχνία – βιομηχανία» σε «γενική κατοικία».

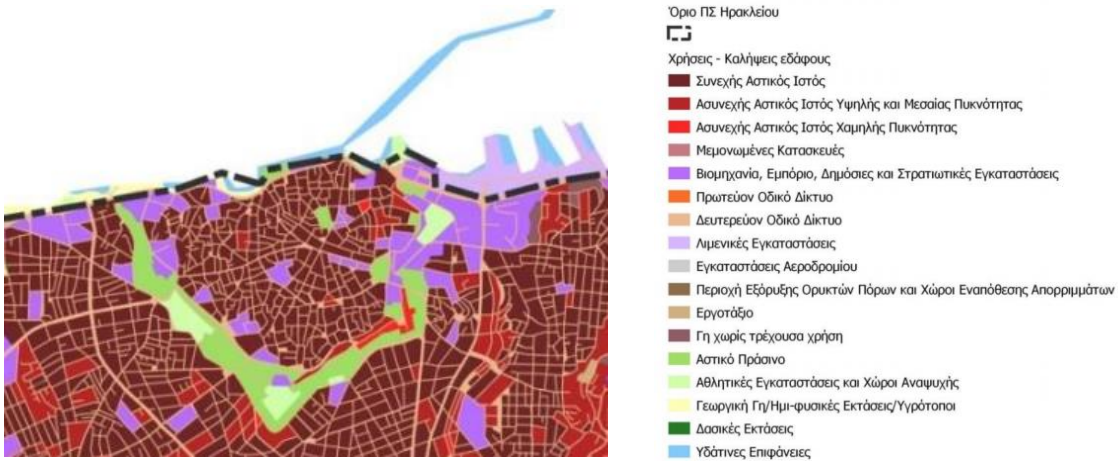

Εικόνα 3.10: Χρήσεις γης, 2003

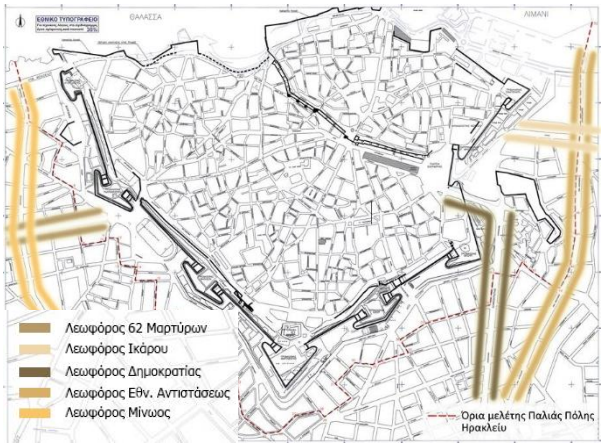

Εικόνα 3.11: Περιοχές διοικητικών και εμπορικών δραστηριοτήτων σύμφωνα με το ΦΕΚ88/Δ/2009

Επομένως, η υφιστάμενη κατάσταση, στην περιοχή γύρω από τα τείχη, διαμορφώθηκε ως εξής: κυριάρχησαν δραστηριότητες διοίκησης, λιανικού εμπορίου, εστίασης και αναψυχής. Πιο συγκεκριμένα, οι διοικητικές και εμπορικές δραστηριότητες, συγκεντρώθηκαν κατά μήκος των βασικών οδικών αξόνων[19] (εικ.3.10, 3.11).

[19] Λεωφόρος 62 Μαρτύρων, Ικάρου, Δημοκρατίας, Εθν. Αντιστάσεως, Μίνωος, Σμπώκου

3.4 Αναπλάσεις-πεζοδρομήσεις οδών 2005-19

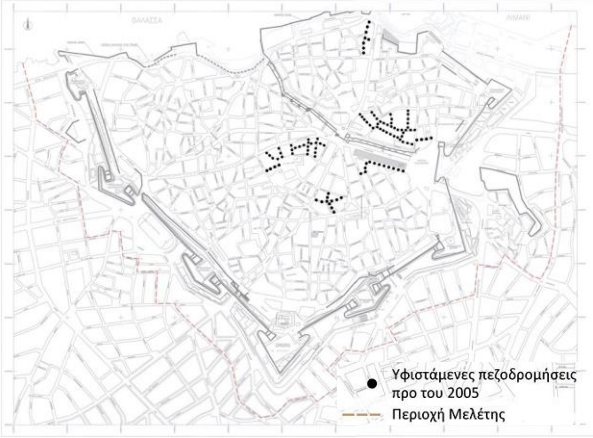

Εικόνα 3.12: Υφιστάμενες πεζοδρομήσεις προ του 2005

Από τις αρχές του 21ου αι., με την ανάπλαση του ιστορικού κέντρου, ξεκίνησε μία σειρά εκτεταμένων πεζοδρομήσεων και διαμορφώσεων σε οδούς. Οι πεζοδρομήσεις δεν αποτέλεσαν ένα νέο φαινόμενο για την πόλη του Ηρακλείου, καθώς ήδη παρατηρήθηκαν κάποιες αποσπασματικές, σε διάφορες περιοχές του κέντρου της πόλης (εικ.3.12).

Από το 2005, ξεκίνησαν να συντάσσονται μελέτες για την ανάπλαση οδών και των ευρύτερων περιοχών τους στην Παλιά Πόλη. Σκοπός τους ήταν η βελτίωση των συνθηκών σε περιοχές κατοικίας, η δημιουργία ενιαίου δικτύου πεζοδρόμων, η τόνωση της εμπορικής κίνησης στο κέντρο, καθώς και η ανάδειξη περιοχών με ιστορικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον.

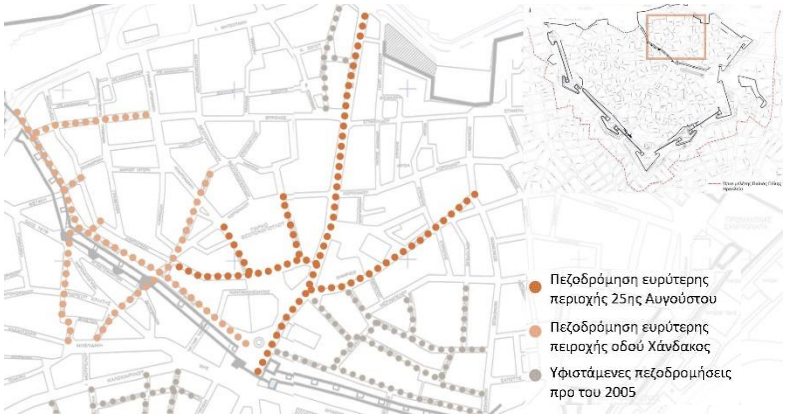

Εικόνα 3.13: Διαμόρφωση ευρύτερης περιοχής 25ης Αυγούστου και οδού Χάνδακος

Εικόνα 3.14 :Πεζοδρόμηση οδού 25ης Αυγούστου πριν (2000)-μετά τις επεμβάσεις (2018)

Οι μελέτες είχαν ως αφετηρία τον πυρήνα του ιστορικού κέντρου της πόλης στην ευρύτερη περιοχή της οδού 25ης Αυγούστου[20], μια περιοχή με έντονο πολιτισμικό και εμπορικό χαρακτήρα (εικ.3.13, 3.14). Στη συνέχεια, οι πεζοδρομήσεις

Εικόνα 3.15:Ανάπλαση οδού Χάνδακος πριν (2000) και μετά τις επεμβάσεις (2017)

[20] Στην περιοχή αυτή, συντάχθηκαν δύο ξεχωριστές μελέτες και η πρώτη αφορούσε την περιοχή από την οδό πλατεία Ελευθερίου Βενιζέλου έως την οδό Κορωναίου, συμπεριλαμβανομένων της πλατείας των Λιονταριών και της οδού Αγίου Τίτου, μία περιοχή με έντονο εμπορικό και πολιτισμικό χαρακτήρα.

επεκτάθηκαν σε οδούς δυτικά της προηγούμενης περιοχής (οδός Χάνδακος και κάθετες σε αυτήν[21], εικ.3.15), ώστε να συνδέσουν το κέντρο της πόλης με το δυτικό παραλιακό μέτωπο, αλλά και να αποτελέσουν συνέχεια των τελευταίων πεζοδρομήσεων (εικ.3.13).

Εικόνα 3.16: Διαμόρφωση ευρύτερης περιοχής Αγ. Μηνά

Εικόνα 3.17: Ανάπλαση οδού Κατεχάκη πριν (2008)-μετά τις επεμβάσεις (2014)

Στο διάστημα των τριών επόμενων ετών, πραγματοποιήθηκαν αναπλάσεις σε οδούς[22] που βρίσκονται στο νότιο τμήμα των υφιστάμενων πεζοδρομήσεων στην ευρύτερη περιοχή του Αγίου Μηνά (εικ.3.16,3.17), αλλά και ανατολικά από αυτήν και αφορούσαν μια περιοχή, η οποία βρισκόταν κοντά σε ήδη πεζοδρομημένες οδούς. Σκοπός των έργων αυτών, ήταν η αναζωογόνηση μιας εμπορικής ζώνης στο κέντρο του Ηρακλείου.

Εικόνα 3.18: Διαμόρφωση ευρύτερης περιοχής Αγ. Ματθαίου

Περιοχές που έχρηζαν βελτίωσης ήταν και οι περιοχές κατοικίας με τη συνέχεια των αναπλάσεων να στρέφονται, στην ευρύτερη περιοχή του Αγίου Ματθαίου, με πεζοδρομήσεις[23],[24] και διαμορφώσεις σε χώρους μικρής κλίμακας[25]. Σκοπός των έργων αυτών ήταν η βελτίωση του δικτύου πεζοδρόμων, σε μία περιοχή με αρκετά σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος (εικ.3.18).

[21] Οδοί Τ. Τζουλάκη, Κυδωνίας, Ευγενικού, Αμαρίου, 1770, Καλημεράκη, Πρεβελάκη
[22] Οδοί Αργυράκη, Κατεχάκη
[23] Οδοί Σπιναλόγκας,Μυλοποτάμου, Κουνάλη, Ταξ. Μαρκοπούλου, τμήμα της Ι.Μ Καρδιωτίσσης και οδός Σινά
[10] https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2006/1583.html?fbclid=IwAR21Mq2NNxIOJM5OoxaMoyb5CzPtKD4F4MEfzhtijm_sGSL-XUyUO6c5yHA (πρόσβαση 02/19)
[25] Περιβάλλων χώρος ναού Αγ. Παρασκευής

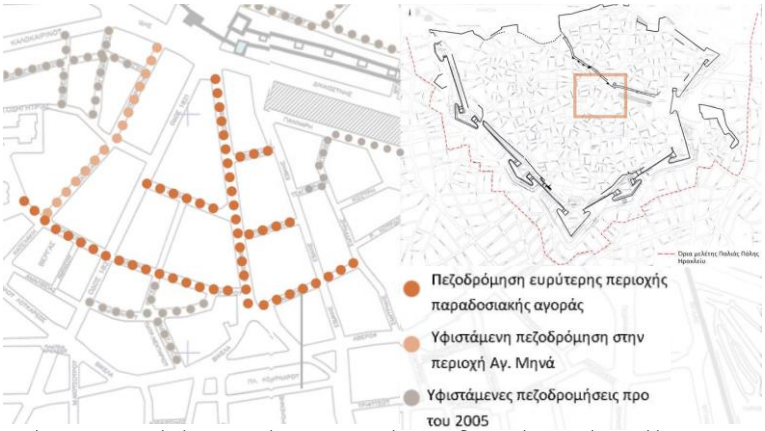

Εικόνα 3.19: Διαμόρφωση ευρύτερης περιοχής παραδοσιακής αγοράς τροφίμων

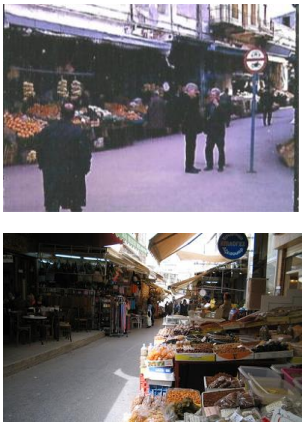
Εικόνα 3.20: πεζοδρόμηση παραδοσιακής αγοράς πριν (1990)- μετά τις επεμβάσεις (2009)

Εξωτερικά των αραβο-βυζαντινών τειχών και βόρεια από την τελευταία πεζοδρόμηση, πραγματοποιήθηκε η διαμόρφωση της ευρύτερης περιοχής[26] της παραδοσιακής αγοράς τροφίμων, στο κέντρο της παλιάς πόλης. Με αυτήν, επιτεύχθηκε η αναζωογόνηση της εμπορικής κίνησης τουριστικού χαρακτήρα που είχε η περιοχή (εικ.3.19, 3.20).

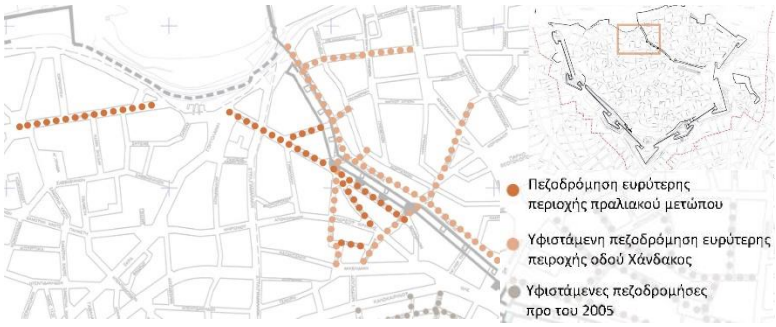

Εικόνα 3.21: Διαμόρφωση ευρύτερης περιοχής παραλιακού μετώπου

Το 2009, πραγματοποιήθηκαν αναπλάσεις νότια της οδού Χάνδακος, ως συνέχεια αυτής και έπειτα επεκτάθηκαν προς το παραλιακό μέτωπο, σε περιοχή κατοικιών κυρίως. Οι αλλαγές αυτές έγιναν στο πλαίσιο ανάδειξης του παραλιακού μετώπου[27],[28] (εικ.3.21).

[26] Οδός 1866 και όλοι οι κάθετοι μεταξύ των οδών Έβανς και 1821 που συμβάλλουν στην οδό 1866, συμπεριλαμβανομένης και της περιοχής της οδού Αλμυρού. Το έργο οριοθετήθηκε από την οδό 1866 και τις κάθετες σε αυτήν οδούς Θεοδοσάκη, Τσικριτζή, Γιαννιτσών, Κόσμων και Καρτερού.

[27]Στη συμβολή των οδών Ψαρομηλίγκων, Αγιοστεφανιτών και 1770, καθώς και τις οδούς 1878 έως τη Γιαμαλάκη και τέλος μέχρι την κυκλική πλατεία του Μποδοσάκιου

[28]. https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2009/09-02-09a.html (πρόσβαση 02/2019)

Οι πεζοδρομήσεις που προηγήθηκαν ήταν στη λογική της επέκτασης του δικτύου αυτών που είχαν ήδη πραγματοποιηθεί.

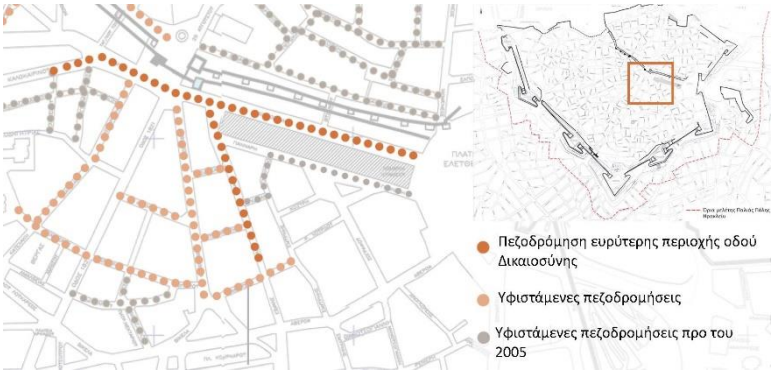

Εικόνα 3.22: Διαμόρφωση ευρύτερης περιοχής οδού Δικαιοσύνης

Εικόνα 3.23: Ανάπλαση οδόου Δικαιοσύνης πριν (2010)-μετά (φωτορεαλιστική απεικόνιση)

Την περίοδο 2010 με 2019, οι πεζοδρομήσεις που έγιναν χαρακτηρίζονται ως αποσπασματικές και ελάχιστες και αφορούν την περιοχή έξω από τα αραβικά - βυζαντινά τείχη (εικ.3.22, 3.23). Οι πεζοδρομήσεις αυτές[29], αφορούσαν το τμήμα βόρεια και ανατολικά σε σχέση με αναπλάσεις που ήδη είχαν γίνει στην περιοχή γύρω από την παραδοσιακή αγορά τροφίμων. Οι εργασίες αυτές στόχευαν στη βελτίωση της κίνησης του πεζού, σε μια από τις πιο πολυσύχναστες περιοχές[30] με εμπορικό χαρακτήρα.

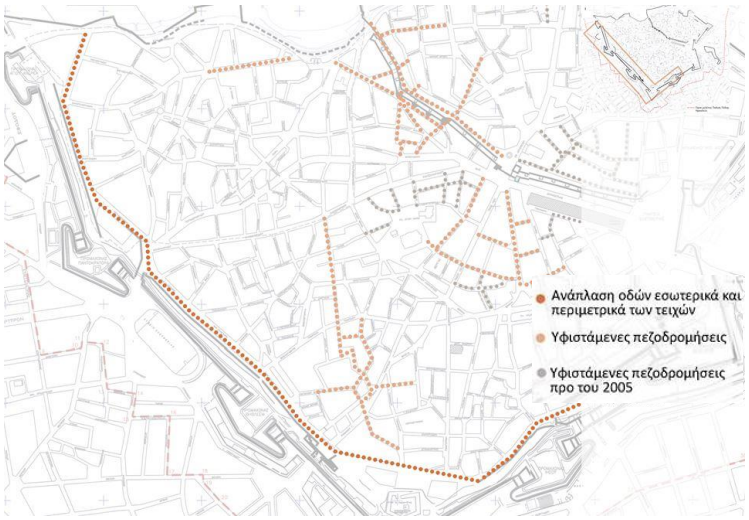

Εικόνα 3.24: Ανάπλαση οδών εσωτερικά και περιμετρικά των τειχών

Μια άλλη μελέτη που δεν είχε σύνδεση με τις παραπάνω, αφορούσε τις οδούς[31] περιμετρικά και εσωτερικά των ενετικών τειχών (εικ.3.24). Στόχος της ήταν η ανάδειξη των ιστορικών τειχών, καθώς αναπλάστηκε ο ελεύθερος χώρος γύρω από αυτά και αναβαθμίστηκαν οι γειτνιάζουσες οδοί.

[29] https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2011/09-06-11b.html (πρόσβαση 02/2019)
[30] Οδοί Δικαιοσύνης, Ίδης, Καλοκαιρινού, Μικρής Έβανς
[31] https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2011/13-05-11a.html (πρόσβαση 02/2019)

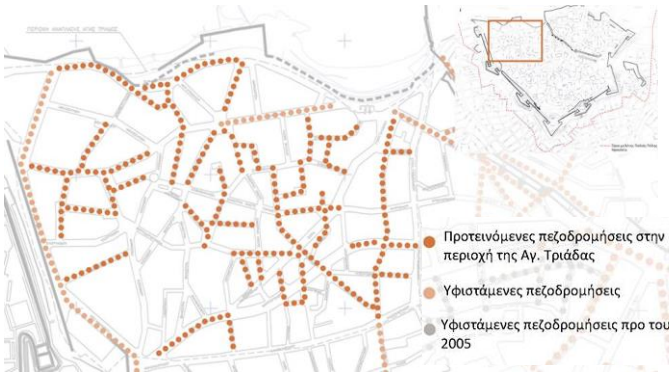

Εικόνα 3.25: Προτεινόμενες πεζοδρομήσεις στην περιοχή της Αγ. Τριάδας

Το 2018, εγκρίθηκε μια νέα μελέτη που αφορούσε την ανάπλαση της περιοχής στην Αγ. Τριάδα, ως συνέχεια υφιστάμενων διαμορφώσεων στο παραλιακό μέτωπο (εικ.3.25). Η μελέτη αυτή περιλάμβανε πεζοδρομήσεις στο σύνολο σχεδόν της περιοχής, η οποία έως τότε, ήταν υποβαθμισμένη.

Οι πεζοδρομήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτό το χρονικό διάστημα, είχαν ως βασικό στόχο την ανάδειξη του συνόλου της πόλης. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι επεμβάσεις συνέβαλαν στη βελτίωση της κίνησης του πεζού στην παλιά πόλη του Ηρακλείου, αλλά και στον εξωραϊσμό της, καθώς δημιουργήθηκαν πεζόδρομοι κατάλληλα διαμορφωμένοι για τις ανάγκες των χρηστών. Ακόμα, αναζωογόνησαν την εμπορική ζώνη και αύξησαν την κίνηση σε περιοχές με τοπικά και υπερτοπικά καταστήματα. Αντίθετα, στην περίπτωση της ανάπλασης κάποιων περιοχών, παρά την πεζοδρόμηση που έγινε, τα οχήματα εξακολουθούν να σταθμεύουν παρόδια, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν την κίνηση του πεζού. Η κίνηση των οχημάτων που μειώθηκε σε αυτές τις οδούς, αντικαταστάθηκε από παρακείμενες οδούς.

Το πρόγραμμα των πεζοδρομήσεων, από το 2005, πάρα το γεγονός ότι συνέβαλε στον εξωραϊσμό της πόλης και στη βελτίωση της κίνησης του πεζού, αλλά και της εμπορικής κίνησης, δεν ενισχύθηκε όσο θα έπρεπε. Με την έναρξη των μελετών, αναγκαίο θα ήταν να είχαν προβλεφθεί χώροι στάθμευσης έξω από την πόλη, ώστε να προωθηθεί η χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς και να υιοθετηθεί η νοοτροπία αυτή από το σύνολο το πληθυσμού (εικ.3.26).

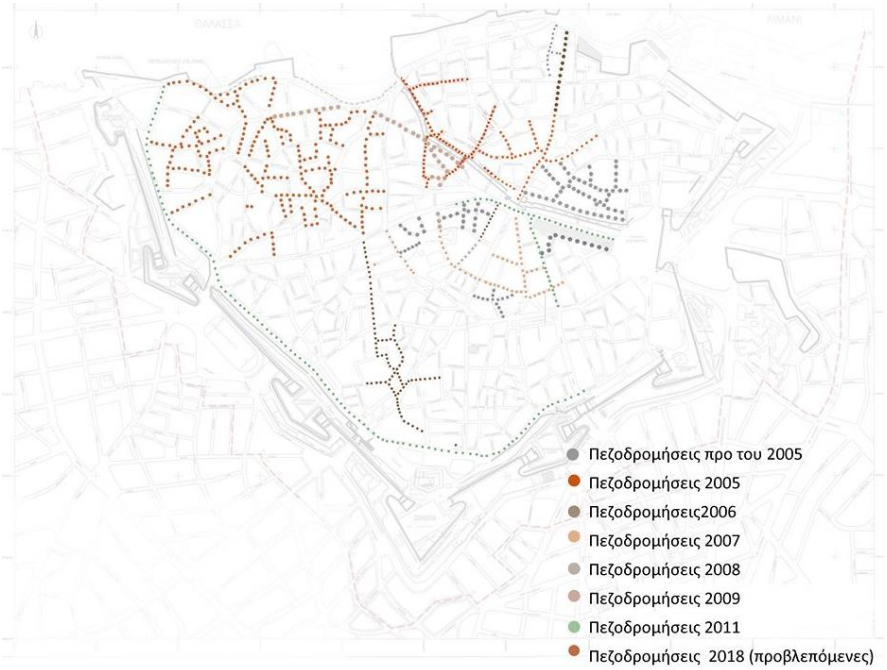

Εικόνα 3.26: Το σύνολο των πεζοδρομήσεων το χρονικό διάστημα 2005-19

3.5 Αναπλάσεις ελεύθερων χώρων

Οι αναπλάσεις ελεύθερων χώρων που έγιναν στην παλιά πόλη, αν και λιγοστές, είχαν ως στόχο την αποσυμφόρηση του πυκνοδομημένου ιστού της, αλλά και τη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων, οι οποίοι απουσίαζαν. Οι επεμβάσεις αυτές, σε αντίθεση με τις πεζοδρομήσεις που έγιναν, δεν ήταν αποσπασματικές, αλλά αποτελούσαν συνέχεια ενός ολοκληρωμένου σχεδίου στο πλαίσιο της σύνδεσής τους με το δίκτυο πεζοδρόμων.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, εφαρμόστηκε ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπλασης του παραλιακού μετώπου που περιλάμβανε και την κατεδάφιση του ξενοδοχείου Ξενία, το οποίο είχε ήδη πάψει να λειτουργεί. Στη θέση του διαμορφώθηκε πλατεία (2005) (εικ.3.27, 3,28), διαπλατύνθηκε ο δρόμος και δημιουργήθηκε ελεύθερος κοινόχρηστος χώρος που ήταν απαραίτητος για το

Εικόνα 3.27: Ανάπλαση πλατείας Ξενία

Εικόνα 3.28: Ανάπλαση πλατείας Ξενίας πριν (2003)- μετά τις επεμβάσεις (2005)

πυκνοκατοικημένο κέντρο της πόλης. Η είσοδος της πλατείας ορίστηκε ανατολικά (έναντι του ναού Αγ. Πέτρου) και το έργο αποπερατώθηκε σε χρονικό διάστημα τεσσάρων μηνών, όπως είχε προβλεφθεί. Το έργο αυτό, αποτέλεσε συνέχεια του προγράμματος Urban II, το οποίο διεύρυνε το δυτικό παραλιακό μέτωπο της πόλης.

Εικόνα 3.29: Πλατεία Κορνάρου πριν (1960) - μετά τις επεμβάσεις (2014)

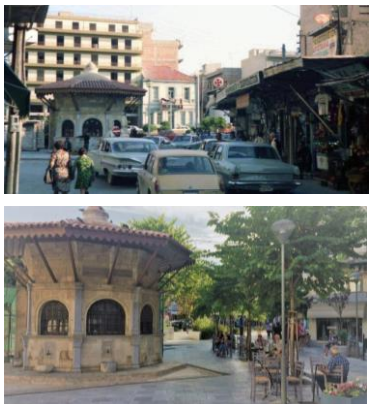

Εικόνα 3.30: Πλατεία Κορνάρου πριν (1960)-μετά τις επεμβάσεις (2014)

Με σκοπό την αποκατάσταση και την ανάδειξη των ιστορικών μνημείων[32] της πλατείας Κορνάρου (εικ.3.29, 3.30), έγινε μελέτη για τη διαμόρφωση του βορείου τμήματός της (2007). Η μελέτη αυτή περιλάμβανε την αποσυμφόρηση της κυκλοφορίας των οχημάτων, αλλά και τη ρύθμιση της κυκλοφορίας των πεζών, έτσι ώστε να ελευθερώσει περισσότερο δημόσιο χώρο και στη συνέχεια, να αποφορτίσει την κίνηση που συσσωρευόταν στην οδό 1866 (εικ.3.30)[33]. Η ολοκλήρωση του έργου πραγματοποιήθηκε το 2013.

Παράλληλα, διαμορφώθηκαν και ελεύθεροι χώροι στο κέντρο της πόλης ως συνέχεια των πεζοδρομήσεων διαφόρων οδών.

Οι αναπλάσεις ελεύθερων χώρων, αντίθετα με τις πεζοδρομήσεις ήταν επιτυχείς και οργανωμένες, λιγοστές όμως, διότι δεν απέδωσαν στην πόλη όσους χώρους εκτόνωσης ήταν αναγκαίοι για τις ανάγκες του πληθυσμού (εικ.3.31).

Εικόνα 3.31: Το σύνολο αναπλάσεων των ελεύθερων χώρων

[32] Κρήνη Μπέμπο, μνημείο Σεμπιλχανέ
[33] https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2008/30-06-08k.html (πρόσβαση 02/2019)

3.6 Αποκατάσταση ιστορικών μνημείων και ανάπλαση των κοινόχρηστων χώρων τους

Το χρονικό διάστημα 2005-19, καταγράφηκαν αρκετές επεμβάσεις που αφορούσαν ιστορικά μνημεία, με την πρώτη να χρονολογείται το 2005. Τα έργα αυτά, είτε στόχευαν στην αξιοποίηση χώρων που έως τότε ήταν υποβαθμισμένοι, αποδίδοντάς τους χρήσεις πολιτισμικού χαρακτήρα, είτε στη δημιουργία ελεύθερων χώρων και χώρων πρασίνου.

Αρχικά, το ενδιαφέρον στράφηκε στο νότιο τμήμα της παλιάς πόλης, κοντά στους προμαχώνες Μαρτινέγκο – Βηθλεέμ (εικ.3.32, 3.33). Οι μελέτες που έγιναν, αφορούσαν την αξιοποίηση των τειχών, αλλά και την ανάπλαση της πλατείας Φανερωμένης σε αυτήν την περιοχή. Η αξία αυτής της πλατείας, ενισχύθηκε και από την ανέγερση του Πολιτιστικού Κέντρου, με τη γενικότερη διαμόρφωση της γύρω περιοχής, η οποία περιλάμβανε πλακοστρώσεις, με σκοπό τον εξωραϊσμό της. Ακόμα, στο πλαίσιο των παραπάνω διαμορφώσεων έγιναν και πεζοδρομήσεις, ώστε να συνδεθεί το πάρκο με τις κοντινές γειτονιές. Με τις ενέργειες αυτές, επιτεύχθηκε η προβολή των ιστορικών τειχών, ένα μέρος που έως τότε ήταν υποβαθμισμένο.

Εικόνα 3.32: Διαμόρφωση κοινοχρήστων χώρων κοντά στους προμαχώνες Μαρτινέγκο-Βηθλεέμ

Εικόνα 3.33: Διαμόρφωση πλατείας Φανερωμένης πριν (2000) - μετά τις επεμβάσεις(2006)

Οι μελέτες που εκπονήθηκαν, στη συνέχεια, είχαν και αυτές επίκεντρο το ενετικό φρουριακό συγκρότημα, αλλά αφορούσαν έργα μικρότερης κλίμακας. Συγκεκριμένα, στόχευαν στην αξιοποίηση των πυλών (εικ.3.34, 3.35), των προμαχώνων και των στοών τους, συνήθως για πολιτιστική χρήση. Στην περίπτωση που τα μνημεία αυτά περιβάλλονταν από ελεύθερο χώρο, πραγματοποιούταν και η διαμόρφωση αυτού. Αρκετές ήταν οι φορές, που για την ανάδειξη των μνημείων επιτακτική ήταν η ανάγκη για κατεδάφιση αυθαίρετων κτισμάτων που υπήρχαν στο άμεσο περιβάλλον τους, ώστε να απελευθερωθεί χώρος.

Εικόνα 3.34: Χαρακτηριστικό παράδειγμα διαμόρφωσης κοινόχρηστου χώρου (τμήμα του προμαχώνα Σαμπιονάρα, 2013)

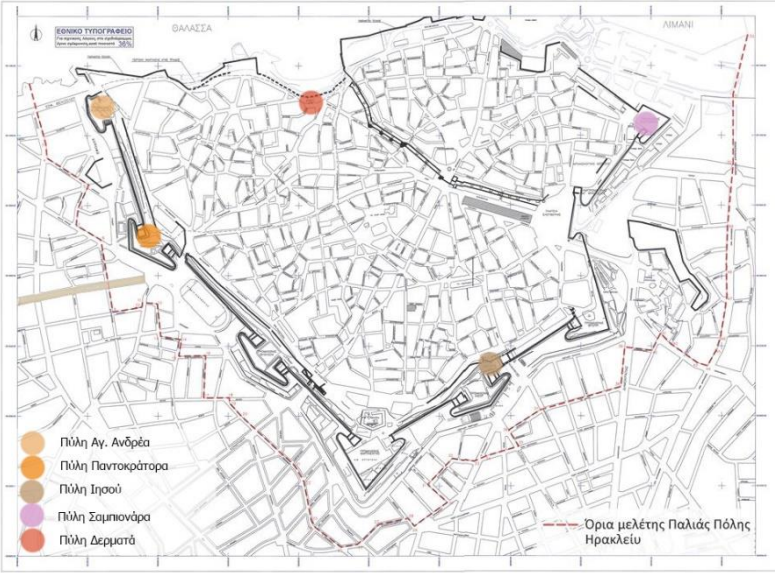

Εικόνα 3.35: Επεμβάσεις σε ενετικές πύλες

Εικόνα 3.36: Περιοχή μελέτης (Χανιώπορτα)

Μια μελέτη ακόμα, μεγάλης κλίμακας ήταν και αυτή που αφορούσε την περιοχή της Χανιώπορτας, στο βορειοδυτικό μέρος των τειχών, με τη διαμόρφωση κυρίως ελεύθερων χώρων (εικ.3.36).

Εικόνα 3.37: Αναστήλωση Ναού Αγ. Πέτρου και Παύλου πριν (2000) - μετά τις επεμβάσεις (2009)

Για την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης σε ιστορικά μνημεία, έγιναν μελέτες και για την επανάχρηση του φρουρίου Κούλε και τη συντήρηση του Ναού Πέτρου και Παύλου (εικ.3.37).

Οι αναστηλώσεις, που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο αυτή, παρουσιάζονται εκτεταμένες και έχουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη της ιστορίας της πόλης, αλλά και στην προβολή της. Οι χρήσεις που ορίστηκαν στα ιστορικά μνημεία, χαρακτηρίζονται συμβατές με τα κελύφη, στα οποία δόθηκαν. Μέσα από τις εργασίες αυτές, η πόλη είχε την ευκαιρία να αποκτήσει διαφορετικό χαρακτήρα και να προβάλει το μακροχρόνιο ιστορικό παρελθόν της. Η προβολή των μνημείων, ενισχύθηκε από το ενιαίο δίκτυο πεζοδρόμων και ελεύθερων χώρων που δημιουργήθηκε.

3.7 Δημόσια κτίρια της Παλιάς Πόλης

3.7.1 Κτίρια βιοτεχνικού-βιομηχανικού χαρακτήρα

Το 1996, έγινε προσπάθεια από το ΤΕΕ/ΤΑΚ για καταγραφή και αξιολόγηση των παλιών βιομηχανικών και βιοτεχνικών κτιρίων, η οποία αφορούσε και το ιστορικό κέντρο. Έπειτα από δώδεκα χρόνια, λόγω της ιστορικής αξίας τους, έγινε έρευνα για την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασής τους.

Ένα από τα οκτώ κτίρια που ερευνήθηκαν ήταν το Καπνοκοπτήριο, το οποίο είχε ήδη κηρυχθεί από το 1947 προστατευόμενο και ήταν το μόνο που αποκαταστάθηκε. Από τη λίστα αυτή τέσσερα ήταν τα κτίρια που χαρακτηρίστηκαν διατηρητέα[34] (εικ.3.38).

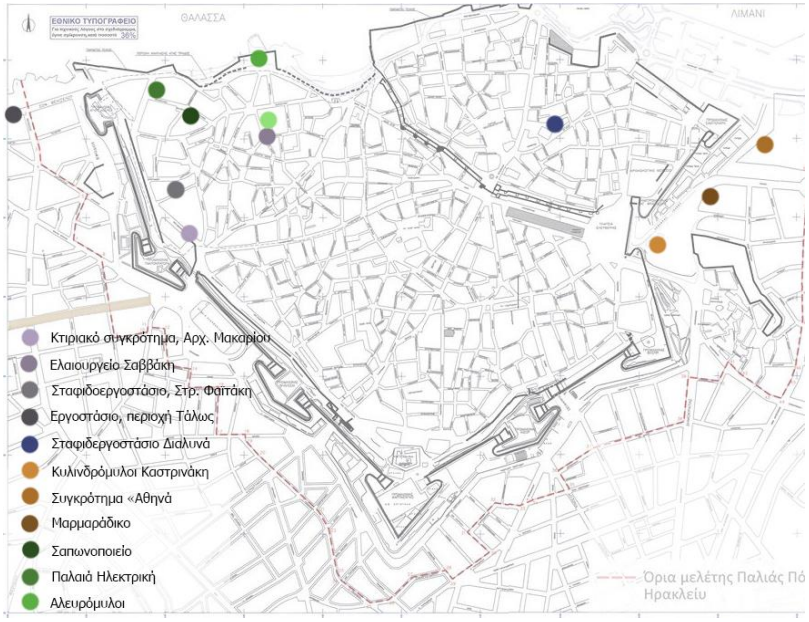

Εικόνα 3.38: Δημόσια-βιομηχανικά κτίρια παλιάς πόλης

Λόγω της έλλειψης ολοκληρωμένου σχεδιασμού στο παραλιακό μέτωπο, δε λήφθηκε υπόψιν η ιστορική και αρχιτεκτονική αξία των παραπάνω κτιρίων, με αποτέλεσμα άλλοτε την κατεδάφιση και άλλοτε την παραμέληση πολλών από αυτά.

Συνολικά από τα παλαιά βιοτεχνικά-βιομηχανικά κτίρια της παλιάς πόλης, τα περισσότερα διατηρήθηκαν λόγω της αξίας παλαιότητας, ενώ κάποια προτάθηκε να κατεδαφιστούν, λόγω της έλλειψης ολοκληρωμένου σχεδιασμού.

[34] Το εργοστάσιο Καστρινάκη (ΦΕΚ 427/Β/27-5-97), το Συγκρότημα «Αθηνά» (ΦΕΚ 813/Β/1-7-02), η παλιά Ηλεκτρική (ΦΕΚ 642/Β/26-8-94) και οι Αλευρόμυλοι (ΦΕΚ 128/Α.Α.Π./21-11-06). Αντίθετα, το κτίριο του Σαπωνοποιείου και του Μαρμαράδικου αποφασίστηκε να κατεδαφιστούν.

3.7.2 Κτίρια πολιτισμικού χαρακτήρα

Τα έργα που πραγματοποιήθηκαν και αφορούσαν τον τομέα του πολιτισμού, αυτόν τον αιώνα, ήταν πολύ λίγα, αλλά μεγάλης κλίμακας και σπουδαίου χαρακτήρα.

Το κτίριο «Αχτάρικα», το οποίο αρχικά, φιλοξενούσε τη δημοτική βιβλιοθήκη της πόλης, λόγω στατικής ανεπάρκειας, κρίθηκε ακατάλληλο. Έτσι, έγιναν εργασίες για την αποκατάστασή του και το 2014, η βιβλιοθήκη επέστρεψε στο κτίριο όπου φιλοξενούνταν αρχικά (εικ.3.39).

Εικόνα 3.39: Κτίριο Βικελαίας Δημοτικής βιβλιοθήκης πριν (1990) - μετά τις επεμβάσεις (2013)

Το 2003 εγκρίθηκε η Α' φάση του έργου για την ανέγερση του Πολιτιστικού Συνεδριακού Κέντρου Ηρακλείου, έπειτα από μακροχρόνιες διαδικασίες για τη χρηματοδότηση και τη μελέτη του. Η έγκριση της Β' φάσης του έργου, έγινε μετά από αρκετά χρόνια, το 2016, η οποία αναμένεται να ολοκληρωθεί έως τα μέσα του 2019 (εικ.3.41).

Εικόνα 3.40: Πολιτιστικό συνεδριακό κέντρο Ηρακλείου (2017)

Εικόνα 3.41: Το σύνολο των κτιρίων με πολιτισμικό χαρακτήρα

3.8 Ανάπλαση περιοχής Αγ. Τριάδας

Έπειτα από το χαρακτηρισμό της περιοχής της Αγ. Τριάδας ως αρχαιολογικό τόπο το 2014 (ΦΕΚ 345/29-10-2014) και την έγκριση της τροποποίησης του ρυμοτομικού σχεδίου το 2009, ξεκίνησαν εργασίες για την ανάπλασή της. Μία αρχική μελέτη προέβλεπε την αναδιαμόρφωση των δημοσίων χώρων και χώρων πρασίνου, αλλά και την ανάδειξη των διατηρητέων, δημοσίων κτιρίων (εικ.3.42). Προβλέπονταν ακόμα, χαμηλοί όροι δόμησης και απαλλοτρίωση κάποιων κτιρίων με σκοπό την αναβάθμιση της παραδοσιακής συνοικίας. Μετά την εφαρμογή της μελέτης τα μικρά και μη οικοδομήσιμα οικόπεδα μπορούσαν να αξιοποιηθούν και απογορεύονταν οι εκτεταμένες ρυμοτομήσεις. Οι χρήσεις που επιτρέπονταν, ήταν ήπιες εμπορικές, αναψυκτήρια, χώροι πολιτισμού και μικρές ξενοδοχειακές κλίνες. Με τις παραπάνω προβλεπόμενες ενέργειες, η περιοχή αυτή θα μπορούσε να αναζωογονηθεί και να λειτουργήσει ως ενιαίο σύνολο με την υπόλοιπη πόλη.

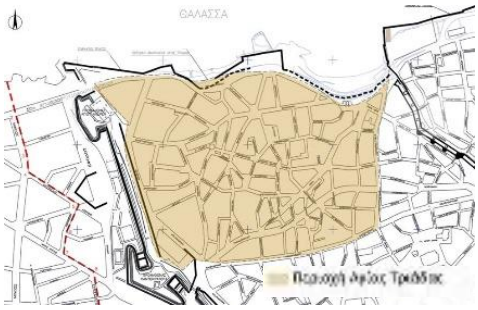

Εικόνα 3.42: Περιοχή Αγ. Τριάδας

Το 2018 με βάση μια νέα μελέτη, εγκρίθηκε η αναθεώρηση του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου για την περιοχή με τη μετατόπιση των ρυμοτομικών και οικοδομικών γραμμών, τη μετατροπή οδών σε πεζόδρομους, την οριοθέτηση οικοδομήσιμων, κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων (ΦΕΚ 150/27-07-2018).

3.9 Διαμόρφωση της περιοχής του Κόλπου Δερματά/2018

Το 2018, υπογράφηκε η σύμβαση για την έναρξη της δεύτερης φάσης του έργου «Διαμόρφωση της περιοχής του Κόλπου Δερματά», η οποία είχε ως στόχο το σχεδιασμό μιας παραλίας στην πόλη. Η παραλία αυτή θα ήταν απαραίτητη, καθώς οι περισσότερες που διατίθενται για χρήση βρίσκονται σε μεγάλη ακτίνα από το κέντρο (εικ.3.43).

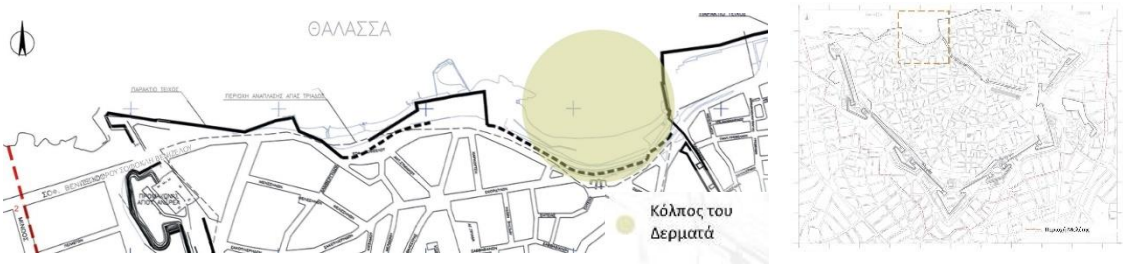

Εικόνα 3.43: Κόλπος Δερματά

3.10 Προκαταρκτική πρόταση ανάπλασης της Παλιάς Πόλης (2018)

Η μελέτη ανάπλασης της Παλιάς Πόλης, επανήλθε στο προσκήνιο το 2018, με στόχο την αναθεώρηση των σχεδίων πόλεων από το 1936 – 1958. Η μελέτη αυτή, αφορούσε την τροποποίηση του σχεδίου, με σκοπό τη δόμηση μικρών ιδιοκτησιών στην Παλιά Πόλη.

Πιο συγκεκριμένα, το στρατηγικό σχέδιο της εγκεκριμένης προκαταρκτικής πρότασης ανάπλασης, στόχευε στην ανάδειξη του ιστορικού κέντρου μέσω του πολιτισμού, στην προστασία και στη διαφύλαξη των πολεοδομικών χαρακτηριστικών του κέντρου, αλλά και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, με τη διατήρηση της χρήσης της «γειτονιάς». Ακόμα, επιτακτική ήταν η ανάγκη για περιορισμό των αυτοκινήτων, με σκοπό την ελεύθερη κίνηση του πεζού στην Παλιά Πόλη. Επίσης, προτάθηκε η απομάκρυνση των οχλουσών χρήσεων από την εντός τειχών περιοχή.[35] Αναλυτικά, προέβλεπε παρεμβάσεις για την περιοχή των τειχών, το δυτικό παραλιακό μέτωπο, την κεντρική περιοχή της παλιάς πόλης και σε κάποιες γειτονιές-οικιστικές ενότητες (εικ.3.44).[36]

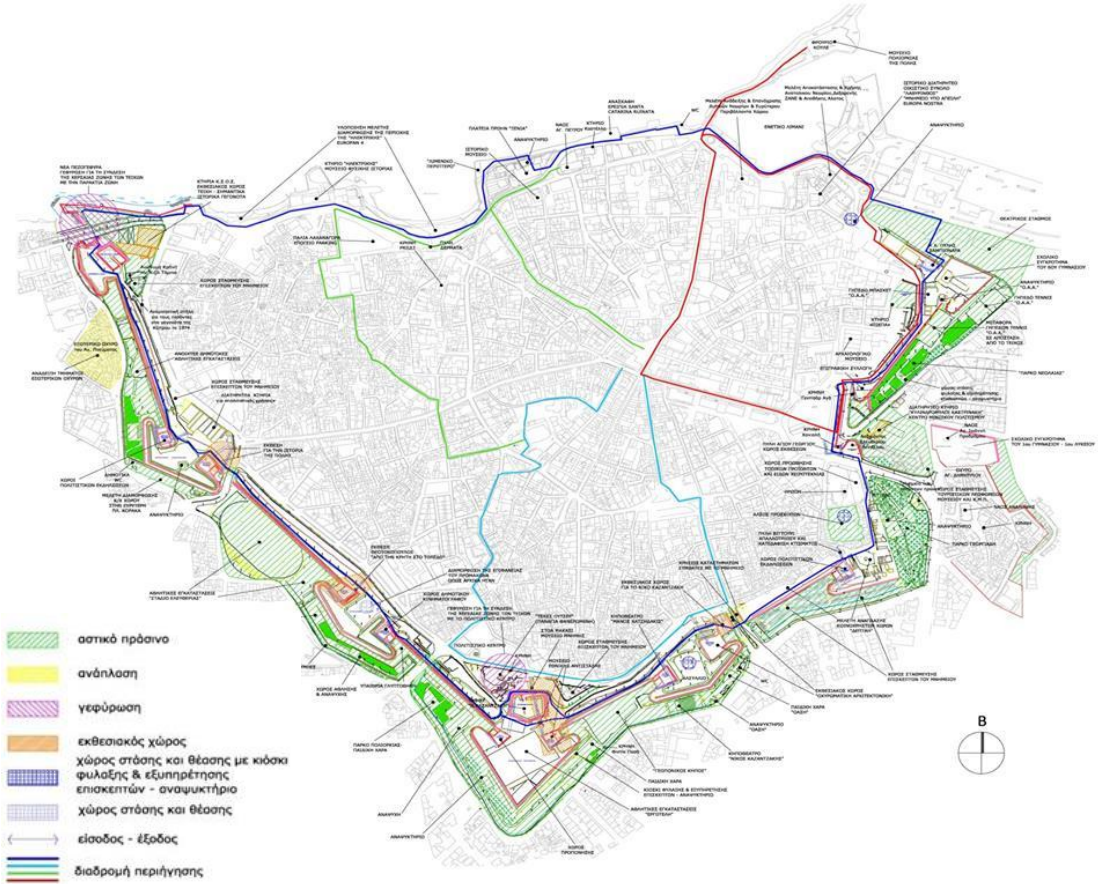

Εικόνα 3.44: Προτεινόμενες χρήσεις για την ζώνη της Ενετικής Οχύρωσης Ηρακλείου

[35] https://www.neakriti.gr/article/eidiseis/1475160/bgainei-apo-to-syrtari-i-meleti-gia-tin-palia-poli/?fbclid=IwAR3QKtaQyOqX0iHFp7fjlG051d2L7VQccVgBpqN9E5OO9VHbWt-F5aeQTxU

[36] Βαλιδέ Τζαμί, Ανάληψη, Εφόδου, Αγ. Τριάδα, Αγ. Μηνάς, Λαβύρινθος

3.11 Δημιουργία δικτύου ποδηλατοδρόμων στην πόλη

Εικόνα 3.45: Δίκτυο ποδηλατοδρόμων βάση μελέτης

Από τη μελέτη ανάδειξης παλιάς πόλης, προβλέπονταν ποδηλατόδρομοι στις κύριες οδούς της, καθώς και περιμετρικά των Τειχών από την εξωτερική πλευρά (2008). Το δίκτυο αυτό σχεδιάστηκε να δημιουργηθεί σε μήκος 22 χιλιομέτρων, σε διακριτή λωρίδα από την κίνηση του οχήματος (εικ. 3.45).[37] Η μελέτη αυτή βρίσκεται σε πρωταρχικό στάδιο, καθώς δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη. Το σχέδιο αυτό, στόχευε στην ένωση όλων των περιοχών της παλιάς πόλης, μέσω πολυσύχναστων οδών, αλλά και μονοπατιών πλάι στα ιστορικά τείχη. Η χρήση του ποδηλάτου, θα ήταν ένας λόγος για τον οποίο τα τείχη θα προσέλκυαν περισσότερο κόσμο.

[37] Από τον κόμβο Εθνικής Αντιστάσεως και Παραλιακής - Νέαρχου - Σοφ. Βενιζέλου έως και το Παγκρήτιο στάδιο, περιμετρικά των Τειχών εξωτερικά, στις παρειές της Τάφρου, από την παραλιακή - Εφόδου - Μάχης Κρήτης - Πυράνθου - Γεωργιάδου - Χαρ. Τρικούπη - Λ. Δημοκρατίας - Ανώνυμος - Δούκος Μποφόρ, περιμετρικά των Τειχών εσωτερικά, από παραλιακή Αρχ. Μακαρίου – Πλαστήρα, από την παραλιακή Γιαμαλάκη - Αγ. Μηνά - πλατεία Κορνάρου - Αβέρωφ - Ικάρου - Εθνικής Αντιστάσεως - έως τον κόμβο Εθνικής Αντιστάσεως με παραλιακή, από πλατεία Ελευθερίας - Δικαιοσύνης -Ίδης - Καλοκαιρινού – Χανιώπορτα, από πλατεία 18 Άγγλων - 25ης Αυγούστου - μικρή Έβανς - μεγάλη Έβανς - Καινούρια Πόρτα – Χρυσοστόμου, Λεωφ. Δημοκρατίας - Κνωσού.

Συμπεράσματα

Με το πέρασμα του αιώνα, αναδύθηκε η ανάγκη για την αναβάθμιση της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου, με σκοπό την ανάδειξη και την προστασία της ιστορικής και πολιτισμικής της κληρονομιάς. Αρχικά, οριοθετήθηκε η περιοχή μελέτης ως η εντός των τειχών περιοχή, με μια περιμετρική ζώνη προστασίας.

Το σχέδιο ανάπλασης κατάφερε σε μεγάλο βαθμό να επιτύχει την αναβάθμιση των ελεύθερων χώρων της περιοχής και την προστασία των μνημείων, μέσω της αναθεώρησης του ρυμοτομικού σχεδίου. Επίσης, με αυτήν την αλλαγή, διατηρήθηκαν τα κύρια χαρακτηριστικά της Παλιάς Πόλης και επιτεύχθηκε η διευκόλυνση της κίνησης του πεζού.

Έπειτα, με την εφαρμογή του προγράμματος Urban II, ξεκίνησε η αναδιαμόρφωση της περιοχής της Αγ. Τριάδας, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Το σχέδιο όμως, για τη διαμόρφωση του Κόλπου του Δερματά, βρίσκεται σε πρωταρχικό στάδιο και δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα (2019). Τα δύο αυτά έργα, μετά

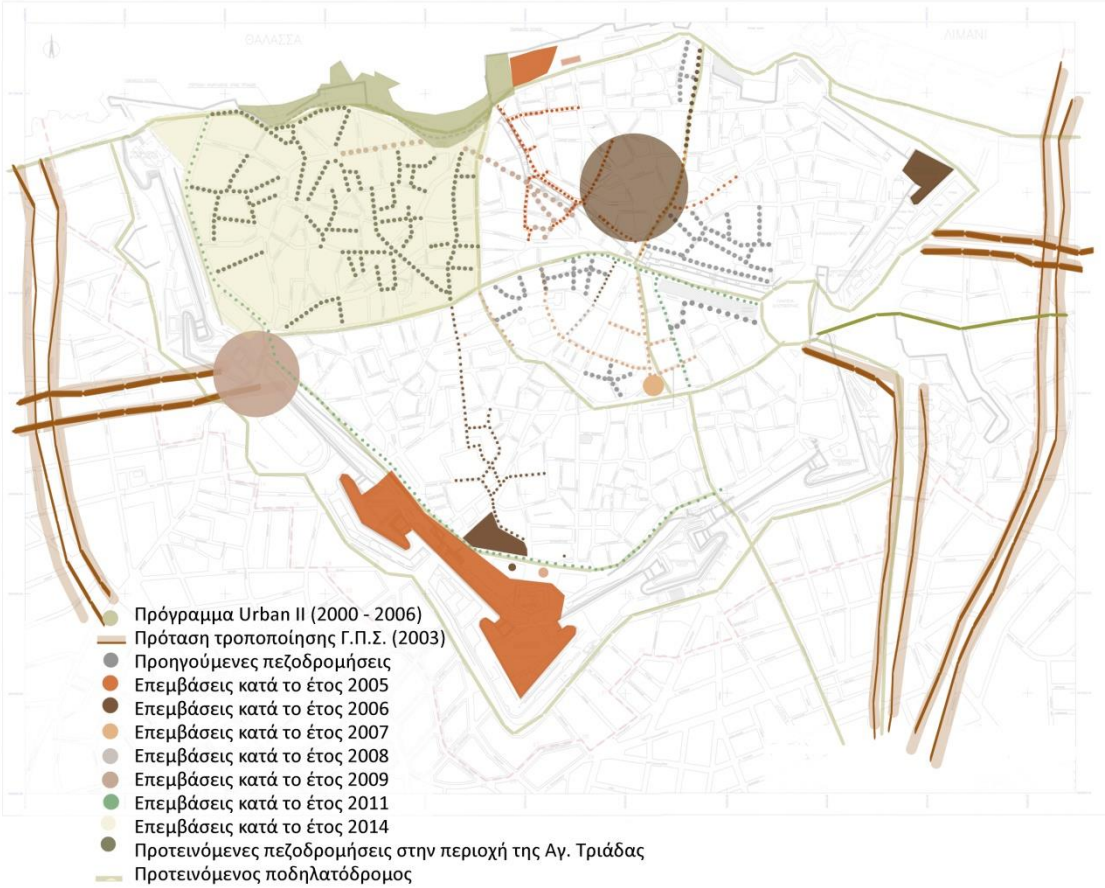

Εικόνα 3.46: Το σύνολο των επεμβάσεων του ιστορικού κέντρου τον 21ο αι.

την ολοκλήρωσή τους, θα μπορούσαν να αλλάξουν την εικόνα του παραλιακού μετώπου και να δημιουργήσουν ένα ακόμη μέρος στην πόλη με μεγάλη κινητικότητα.

Στη συνέχεια, με την τροποποίηση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου, η πόλη επεκτάθηκε και εντάχθηκαν σε αυτήν νέες περιοχές. Όσον αφορά το ιστορικό κέντρο, δεν υπήρξαν μεταβολές, σύμφωνα με αυτό, ενώ περιμετρικά των τειχών

επικράτησαν οι χρήσεις εμπορίου, εστίασης και αναψυχής, και περιορίστηκε, έτσι, η χρήση της κατοικίας.

Τέλος, τα επόμενα χρόνια, σύμφωνα με τη μελέτη ανάδειξης παλιάς πόλης, πραγματοποιήθηκαν πεζοδρομήσεις και διαμορφώσεις δημοσίων χώρων, καθώς και εργασίες αποκατάστασης και αξιοποίησης δημοσίων κτιρίων, προμαχώνων και πυλών των ενετικών οχυρώσεων. Στόχος των αναπλάσεων αυτών, ήταν η σύνδεση των ελεύθερων χώρων του κέντρου με ένα ενιαίο δίκτυο δημοσίων χώρων, η οποία θα μπορούσε να ενισχυθεί από ένα δίκτυο ποδηλατοδρόμων σύμφωνα με τη μελέτη. Η εικόνα της παλιάς πόλης άρχισε να αναδιαμορφώνεται μετά από τις παραπάνω επεμβάσεις που αφορούσαν πεζοδρομήσεις, κοινόχρηστους χώρους, ιστορικά μνημεία και τείχη (εικ.3.46). Αξίζει να σημειωθεί, πως παρά τις εκτεταμένες επεμβάσεις και προσπάθειες για εύρεση ελεύθερων χώρων στο κέντρο, εξακολουθούν να υπάρχουν αναξιοποίητοι χώροι πάνω στα τείχη. Το μακροχρόνιο αυτό, λοιπόν, πρόβλημα της παλιάς πόλης παραμένει επίκαιρο, καθώς οι χώροι που δημιουργήθηκαν δεν αρκούν για τις ανάγκες του πληθυσμού.

Κριτική αποτίμηση

Με την ολοκλήρωση της εργασίας, διαπιστώθηκε πως για να αναπτυχθεί και να λειτουργήσει σωστά ένα ιστορικό συγκρότημα, ένα πρώτο βήμα είναι η μελέτη της ιστορικής και πολεοδομικής του εξέλιξης.

Ο πολεοδομικός ιστός στην παλιά πόλη του Ηρακλείου, διαμορφώθηκε, αναπτύχθηκε και τροποποιήθηκε με βάση τα πρότυπα του κάθε κατακτητή, ο οποίος κάθε φορά ικανοποιούσε αιτήματα των αναγκών του για λόγους στρατηγικής, ασφάλειας, ηθικής και θρησκείας.

Με την πάροδο των ετών, ο πληθυσμός βαθμιαία αυξανόταν, οπότε καίριο παρουσιαζόταν το αίτημα της επέκτασης της πόλης. Το πρόβλημα αυτό, θα αντιμετωπιζόταν με την εκπόνηση ρυμοτομικών σχεδίων, τα οποία όμως στη συνέχεια αλλοίωσαν τον ιστό της πόλης. Βασικός στόχος τους, ήταν η κάλυψη των στεγαστικών αναγκών, χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν το ιστορικό και μορφολογικό υπόβαθρο της πόλης, με αποτέλεσμα την αλλοίωση του πολεοδομικού ιστού. Έπειτα από τα πρώτα σχέδια, ακολούθησαν αρκετά ακόμα, που στόχο είχαν την ανασυγκρότηση του κέντρου όσον αφορά τις χρήσεις και το οδικό δίκτυο.

Συγκεκριμένα, τα σχέδια των δύο πρώτων δεκαετιών του 20ού αι., επέφεραν θετικά αποτελέσματα στην πόλη, καθώς ξεκίνησε να επιχειρείται η οργάνωσή της. Τα έργα αυτά αφορούσαν την ορθή λειτουργία της με βάση τις νέες ανάγκες κι έτσι, άρχισαν να αλλάζουν μορφή, οι οδοί και τα κτίρια. Σε αρκετά σημεία παρατηρήθηκε η κατεδάφιση μέρους των τειχών, που από τη μία εξυπηρέτησε την επικοινωνία του κέντρου με τις γύρω περιοχές, αλλά από την άλλη, συνέβαλε στο να χαθεί το ιστορικό ίχνος. Με αυτά τα σχέδια, παρατηρήθηκε πως άρχισαν να διαμορφώνονται και οι κύριες οδοί που συναντώνται και σήμερα στο κέντρο της πόλης.

Σταθμό στη μορφή του σημερινού κέντρου, αποτέλεσε το ρυμοτομικό σχέδιο του ΄36, το οποίο οδήγησε στην αλλοίωσή του. Το σχέδιο αυτό, νομιμοποιούσε ουσιαστικά την πυκνή δόμηση με υψηλούς όρους δόμησης στην παλιά πόλη, ενώ δεν προέβλεπε αλλαγές για τις περιοχές εκτός των τειχών, στις οποίες είχε αρχίσει η οικοδόμηση.

Διαχρονικά, με τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού, μετά τις παραπάνω αλλαγές, προέκυψε η υπερσυγκέντρωση υπερτοπικών χρήσεων στο κέντρο, αλλοιώνοντας το χαρακτήρα της γειτονιάς.

Από τα μέσα του 20^{ου} αι. εκπονήθηκαν μελέτες με σκοπό την αναδιοργάνωση του κέντρου με βάση τις νέες ανάγκες του πληθυσμού. Το σχέδιο του ΄68, στόχευε στην οργάνωση των λειτουργιών του κέντρου, το οποίο όμως δεν εφαρμόστηκε, λόγω πολιτικού καθεστώτος. Αντίθετα, το πρώτο σχέδιο που επέδρασε θετικά στην πόλη, ήταν εκείνο του ΄88, το οποίο κατάφερε να οργανώσει και να αναζωογονήσει το κέντρο, όσον αφορά τις λειτουργίες, μέσω των χρήσεων. Ειδικότερα, συνέβαλε στην ενίσχυση των κέντρων γειτονιάς, με την επέκτασή τους και τη δημιουργία ενός δεύτερου κέντρου σε μεγάλη απόσταση, έξω από τα τείχη, με βασικές λειτουργίες.

Επιπλέον, οργάνωσε κύριες λειτουργικές υποδομές, μέσω της σύνδεσης αστικών και υπεραστικών οδικών δικτύων.

Στις αρχές του 21ου αι., η πόλη άρχισε να αναβαθμίζεται με την εκπόνηση σχεδίων για μια πιο ολοκληρωμένη ανάπλαση του ιστορικού κέντρου, σε σχέση με αυτές που προηγήθηκαν.

Με τις μελέτες αυτές, άλλοτε κατεδαφίστηκαν κτίρια και άλλοτε αναδιαμορφώθηκαν ελεύθεροι χώροι, όχι όμως τόσοι, όσοι θα χρειάζονταν, ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες του νέου πληθυσμού της πόλης. Ωστόσο, ανάμεσα στα προβλήματα που αφορούν τους ελεύθερους χώρους, μπορεί να προστεθεί και η έλλειψη χώρων πρασίνου, οι οποίοι είναι λιγοστοί.

Όσον αφορά το ζήτημα της προστασίας των ιστορικών μνημείων της πόλης, η διαχείρισή τους έγινε στην πλειοψηφία ορθολογικά, καθώς αρκετά από τα ιστορικά μνημεία του κέντρου διατηρήθηκαν, μέσω της προστασίας, συντήρησης και ανάδειξής τους, αποδίδοντάς τους χρήσεις συμβατές με τα κελύφη. Παρόλα αυτά, υπήρξαν λιγοστές περιπτώσεις μνημείων, τα οποία παραμελήθηκαν.

Παράλληλα, για τη βελτίωση της κίνησης του πεζού, δημιουργήθηκαν πεζόδρομοι, οι οποίοι συνέβαλαν και στη σύνδεση των ελεύθερων χώρων. Οι πεζοδρομήσεις αυτές έγιναν σε υφιστάμενες οδούς, σε συνδυασμό με την ανάπλασή τους, έχοντας ως αποτέλεσμα την αναβάθμιση του κέντρου. Αξίζει να σημειωθεί, πως τις περισσότερες φορές χαρακτηρίζονταν από αποσπασματικότητα κι έτσι δε δημιούργησαν ενιαίο δίκτυο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η παράβλεψη της σύνδεσης του κέντρου με το παραλιακό μέτωπο.

Καίριο προβάλει το ζήτημα της αξιοποίησης της συγκοινωνιακής υποδομής της πόλης και της χρήσης των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς. Στο πλαίσιο των αναπλάσεων του αστικού χώρου, αναγκαία είναι η προώθηση και ήπιων μορφών μετακίνησης, όπως η δημιουργία ενός δικτύου ποδηλατοδρόμων. Ακόμα, επιτακτική προβάλει η δημιουργία χώρων στάθμευσης έξω από το κέντρο, οι οποίοι σε συνδυασμό με τα μέσα μαζικής μεταφοράς θα συμβάλουν στην εξυπηρέτηση των κατοίκων εκτός του κέντρου και των επισκεπτών. Για τους κατοίκους αντίθετα, της παλιάς πόλης, η πρόβλεψη χώρων στάθμευσης σε κατάλληλες θέσεις παρόδιων οδών, θα διευκόλυνε την κατάσταση.

Η παλιά πόλη του Ηρακλείου, εξακολουθεί να παρουσιάζει προβλήματα που επηρεάζουν την καθημερινότητα των κατοίκων και σε αυτό έχει συμβάλει η έλλειψη ενιαίου χωροταξικού, πολεοδομικού και συγκοινωνιακού σχεδιασμού. Με τη βιώσιμη αστική κινητικότητα, δίνεται έμφαση στον άνθρωπο, στην προσβασιμότητα και την ποιότητα ζωής. Επομένως, η διατήρηση του πληθυσμού και της κοινωνικής του σύνθεσης παρουσιάζονται αναγκαίες, ταυτόχρονα όμως και με την ανάδειξη του ιστορικού ίχνους της πόλης. Με βάση τον διεπιστημονικό αυτό σχεδιασμό, λοιπόν, λαμβάνονται υπόψη χρήσεις γης, οικονομική ανάπτυξη, κοινωνικές ανάγκες και περιβαλλοντική ποιότητα, με σκοπό μία αποδοτικότερη λύση.

Βιβλιογραφία

- Buonodelmonti C., «Περιγραφή της νήσου Κρήτης», έκδοση μικρός Ναυτίλος, Ηράκλειο, 1996
- Vasiliev A.A., «Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453», εκδόσεις Πελεκάνος, Αθήνα, 1954
- Αγγελίδης Μ., Αειφόρος Ανάπτυξη των Πόλεων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, Υπ.Ε.Χω.Δ.Ε, Αθηνά, 2004
- Άμαντος Κ. Ι., «Ιστορία του Βυζαντινού κράτους, τ. Α' – Β'», εκδόσεις ΟΕΔΒ (Οργανισμού) Υπ. Παιδείας – ΙΤΥΕ Διόφαντος, Αθήνα 1977
- Γιαουρτά Σ. «Η επίδραση του καθορισμού των χρήσεων γης στις Αντικειμενικές Αξίες Ακινήτων του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Ηρακλείου», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών, Χανιά 2017
- Δετοράκης Θ, « Ιστορία της Κρήτης», Εκδ. Δετοράκης Θεοχάρης, 2η έκδ. Αθήνα, 1990
- Ζακυθηνός Δ. Α., «Βυζαντινή Ιστορία 327-1071», εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1977
- Ζαχαράκης Γ., Καλλιγιαννάκης Μ., Μπουτσοπούλου Ε., Ηράκλειο Κρήτης, Η δυναμική της ανάπτυξης & οι παράγοντες της αυθαιρεσίας, ΕΜΠ 2001, σελ. 3-5
- Καραγιαννόπουλος Ι., Ιστορία του Βυζαντινού κράτους, Αθήνα, 1993
- Κριάρης Π. Κ., «Ιστορία της Κρήτης από των αρχαιοτάτων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, τ. Β'», Αθήνα, 1931 – 34
- Λαγουδάκη – Σασλή Ε., «Η ονομασία των οδών στην εντός των τειχών πόλη», Πατρίς 9/12/2006
- Λασσιθιωτάκης Κ.Ε., «Πόλεις της Κρήτης», περ. ΗΩΣ, αφιέρωμα ΚΡΗΤΗ, Αθήνα, 2012
- Μαντουβάλου Μ., Μαυρίδου Μ., «Αστική διάχυση»- «νέα πολεοδομία» πρότυπα- εικόνες για τον σχεδιασμό της μητρόπολης και την ανάπτυξη του αστικού χώρου, Έκδοση ΕΜΠ, Αθήνα, 2005
- Μπιτσάνης Π., «Ανάπλαση Παραλιακής Περιοχής Ηρακλείου Δήμου Ηρακλείου», πτυχιακή εργασία ΤΕΙ Καλαμάτας, Καλαμάτα, 2009
- Παγάνη Λ., Η ανακατάληψη της Κρήτης από τον Νικηφόρο Φωκά, μεταπτυχιακή εργασία Α.Π.Θ., Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, 2009
- Πανταζής, Α. κ.ά., «Πολεοδομική μελέτη ανάπλασης - Προστασία και ανάδειξη της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου», α' φάση, Δήμος Ηρακλείου, Ηράκλειο, 1999
- Πανταζής, Α. κ.ά., «Πολεοδομική μελέτη ανάπλασης - Προστασία και ανάδειξη της Παλιάς Πόλης του Ηρακλείου», τ.2, Ιστορική εξέλιξη της πόλης. Αναλυτική έκθεση, Δήμος Ηρακλείου, Ηράκλειο, 1999

- Περουλιού – Σεργάκη Ι., «Αυθαίρετοι Οικισμοί και Σχέδιο Πόλης: Η περίπτωση του Ηρακλείου Κρήτης», μεταπτυχιακή εργασία Δ.Π.Θ., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2009
- Παπαματθαιάκη Λ., «Δημόσιοι Χώροι στο Ηράκλειο Κρήτης: Τοπικές και Δημοτικές Φωνές, Οράματα και Αμφισβητήσεις», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2009
- Σπανάκης Στ., «Το Ηράκλειο στο πέρασμα των αιώνων», έκδοση Δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο, 1990
- Σταρίδα Λ., « Υπήρχε μια πόλη… Συνοικίες – Δρόμοι – Πλατείες του Μεγάλου Κάστρου», εκδόσεις ΙΤΑΝΟΣ, Ηράκλειο, 2014
- Σφακιανάκη Β., «Παρουσίαση Ιστορίες της παλιάς πόλης», Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Νομού Ηρακλείου, Ηράκλειο, 2006
- Τζομπανάκη Χ., «Η Αρχιτεκτονική στην Κρήτη κατά το δεύτερο μισό του 19ου αι. και το πρώτο μισό του 20ου αι.», περ. Ταυ, τ. 18 – 19. Τ.Ε.Ε. – Τ.Α.Κ., Ηράκλειο, 1993, σ.38 - 59
- Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο, 1996
- Τζομπανάκη Χ., «Το Ηράκλειο εντός των τειχών», εκδ. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας/ Τμήμα ανατολικής Κρήτης, Ηράκλειο, 2000
- Τζομπανάκη Χ., «Ο Κρητικός πόλεμος 1645-1669. Η πολιορκία και η εποποιία του Χάνδακα», Εκδόσεις Χρυσούλα Τζομπανάκη, 2008
- Φιλιππίδης Δ., «Για την Ελληνική πόλη, μεταπολεμική πορεία και μελλοντικές προοπτικές», εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1990

Έρευνα από το διαδίκτυο

- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=15811 (πρόσβαση 10/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1703 (πρόσβαση 10/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1741 (πρόσβαση 10/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1741 (πρόσβαση 10/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1761 (πρόσβαση 10/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1621# (πρόσβαση 11/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1661# (πρόσβαση 11/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1661# (πρόσβαση 11/2018)
- http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1781 (πρόσβαση 12/2018)
- http://www.vannasfakianaki.gr/viomichanika-ktiria-sto-iraklio/ (πρόσβαση 12/2018)

- http://www.animasyros.gr/previous/7.0/images/animasyros7/morozini/KriniMorozini.pdf?fbclid=IwAR19Uno8IeMAgsYW6OsdWE9z9OFUqMlGcF4xOAH2P8n9DCjpRShmQBklzJk (πρόσβαση 01/2019)
- http://www.vannasfakianaki.gr/kikloforiakes-meletes-sto-iraklio/ (πρόσβαση 01/2018)
- http://www.vannasfakianaki.gr/anaplasi-tis-palias-polis-parexigisis/#more-113 (πρόσβαση 01/2018)

- https://www.heraklion.gr/municipality/urban/urban.html?fbclid=IwAR3kr8xB0rlLZdhbtqj_mCoyNFo6lDWlmoK0qJPptzWba5xCE9RJZRASXnU (πρόσβαση 01/2019)
- https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2009/09-02-09a.html (πρόσβαση 02/2019)
- https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2011/09-06-11b.html (πρόσβαση 02/2019)
- https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2011/13-05-11a.html (πρόσβαση 02/2019)
- https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2008/30-06-08k.html (πρόσβαση 02/2019)
- https://www.neakriti.gr/article/eidiseis/1475160/bgainei-apo-to-syrtari-i-meleti-gia-tin-palia-poli/?fbclid=IwAR3QKtaQyOqX0iHFp7fjlG051d2L7VQccVgBpqN9E5OO9VHbWt-F5aeQTxU (πρόσβαση 02/2019)
- http://listedmonuments.culture.gr/fek.php?ID_FEKYA=18399 (πρόσβαση 02/2019)
- http://domesindex.com/buildings/plateia-eley8erias-sto-hrakleio/?fbclid=IwAR1FbLbIDGOK-gedl-MsgZoBM-QrBlfWhngdqRZVQY31fJoh9XUC5domfnk (πρόσβαση 03/2019)

Βιβλιογραφία εικόνων (1ο Μέρος)

- Εικόνα 1: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. Σελ. 113, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. Σελ. 115, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. Σελ. 118, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 4: https://apocalypsejohn.com/to-ygro-pyr-twn-byzantinwn (πρόσβαση 10/2018)
- Εικόνα 5: http://iscreta.gr , (πρόσβαση 11/2018)
- Εικόνα 6: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. Σελ. 130, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 7: Σταρίδα Λ., « Υπήρχε μια πόλη… Συνοικίες – Δρόμοι – Πλατείες του Μεγάλου Κάστρου», εκδόσεις ΙΤΑΝΟΣ, Ηράκλειο 2014, σελ. 14
- Εικόνα 8: Σταρίδα Λ., « Υπήρχε μια πόλη… Συνοικίες – Δρόμοι – Πλατείες του Μεγάλου Κάστρου», εκδόσεις ΙΤΑΝΟΣ, Ηράκλειο 2014, σελ. 19
- Εικόνα 9: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. Σελ. 222
- Εικόνα 10: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. Σελ. 240, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 11: Τζομπανάκη Χ., «Το Ηράκλειο εντός των τειχών», εκδ. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας/ Τμήμα ανατολικής Κρήτης, Ηράκλειο 2000,σελ. 122
- Εικόνα 12: https://www.patris.gr (πρόσβαση 12/2018)
- Εικόνα 13: https://www.patris.gr (πρόσβαση 12/2018)
- Εικόνα 14: ΦΕΚ 236Δ’/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 15: http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1621 (πρόσβαση 12/2018)
- Εικόνα 16: Σταρίδα Λ., « Υπήρχε μια πόλη… Συνοικίες – Δρόμοι – Πλατείες του Μεγάλου Κάστρου», εκδόσεις ΙΤΑΝΟΣ, Ηράκλειο 2014, σελ. 26
- Εικόνα 17: Σπανάκης Στ., «Το Ηράκλειο στο πέρασμα των αιώνων», έκδοση Δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο 1990, σελ. 162

Βιβλιογραφία εικόνων (2ο Μέρος)

- Εικόνα 2.1: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. σελ. 113, χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.2: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. σελ. 524
- Εικόνα 2.3: Τζομπανάκη Χ., «Το Ηράκλειο εντός των τειχών», εκδ. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας/ Τμήμα ανατολικής Κρήτης, Ηράκλειο 2000, σελ. 45
- Εικόνα 2.4: http://www.kritipoliskaihoria.gr/2011/03/25.html, (πρόσβαση 12/2018)
- Εικόνα 2.5: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996. σελ. 113, χάρτης ίδιας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.6: https://www.patris.gr/2018/05/14/i-chanioporta-kai-i-krini-toy-kalopsoyz/, (πρόσβαση 12/2018)
- Εικόνα 2.7: http://www.kritipoliskaihoria.gr/2015/05/blog-post_58.html, (πρόσβαση 12/2018)
- Εικόνα 2.8: Σταρίδα Λ., « Υπήρχε μια πόλη… Συνοικίες – Δρόμοι – Πλατείες του Μεγάλου Κάστρου», εκδόσεις ΙΤΑΝΟΣ, Ηράκλειο 2014, σελ. 65
- Εικόνα 2.9: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1996, σελ. 522
- Εικόνα 2.10: Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.11: Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.12: Τζομπανάκη Χ., «Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη», Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο, 1996, σελ. 90
- Εικόνα 2.13: Αρχείο Δ/νσης Πολεοδομίας Ηρακλείου
- Εικόνα 2.14: χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.15: Περουλιού – Σεργάκη Ι., «Αυθαίρετοι Οικισμοί και Σχέδιο Πόλης: Η περίπτωση του Ηρακλείου Κρήτης», μεταπτυχιακή εργασία Δ.Π.Θ., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2009, σελ. 7, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.16: Περουλιού – Σεργάκη Ι., «Αυθαίρετοι Οικισμοί και Σχέδιο Πόλης: Η περίπτωση του Ηρακλείου Κρήτης», μεταπτυχιακή εργασία Δ.Π.Θ., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2009, σελ. 10, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.17: http://www.vannasfakianaki.gr o-ellinikos-dromos-arnisis-tou-poleodomikou-schediasmou/, (πρόσβαση 01/2019)
- Εικόνα 2.18: Περουλιού – Σεργάκη Ι., Αυθαίρετοι Οικισμοί και Σχέδιο Πόλης: Η περίπτωση του Ηρακλείου Κρήτης, μεταπτυχιακή εργασία Δ.Π.Θ., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2009/10, σελ. 9, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.19: (αριστερά) https://www.zarpanews.gr/%CE%B7%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%B1-%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%B1

-%CF%80%CF%81%CE%B9%CE%BD-%CE%BC%CE%B9%CF%83%CF%8C-%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BD%CE%B1/, (πρόσβαση 02/2019), (αριστερά) https://www.google.com/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fimages.tournet.gr%2Fphotos%2F0482%2F033.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.crete.tournet.gr%2Fel%2Fcrete-guide%2F28-constructions-in-crete%2F84-Fountains&docid=ELuMDgr_0i5FZM&tbnid=nTok_icE0bxOfM%3A&vet=10ahUKEwit15-Z1L3gAhUu-yoKHXu3DZ0QMwhJKAswCw..i&w=310&h=208&safe=active&bih=760&biw=1707&q=%CE%B7%20%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CE%9B%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%B9%CF%8E%CE%BD%20&ved=0ahUKEwit15-Z1L3gAhUu-yoKHXu3DZ0QMwhJKAswCw&iact=mrc&uact=8, (πρόσβαση 02/2019)

- Εικόνα 2.20: http://www.vannasfakianaki.gr/o-ellinikos-dromos-arnisis-tou-poleodomikou-schediasmou/, (πρόσβαση 01/2019)
- Εικόνα 2.21: Περουλιού – Σεργάκη Ι., «Αυθαίρετοι Οικισμοί και Σχέδιο Πόλης: Η περίπτωση του Ηρακλείου Κρήτης», μεταπτυχιακή εργασία Δ.Π.Θ., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2009, σελ. 12, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 2.22: http://domesindex.com/buildings/plateia-eley8erias-sto-hrakleio/ , (πρόσβαση 02/2019)

Βιβλιογραφία εικόνων (3ο Μέρος)

- Εικόνα 3.1: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000
- Εικόνα 3.2: ΦΕΚ 89 Δ'/2-2-2002, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.3: ΦΕΚ 89 Δ'/2-2-2002, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.4: ΦΕΚ 89 Δ'/2-2-2002, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.5: ΦΕΚ 89 Δ'/2-2-2002, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.6: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.7: Γιαουρτά Σ. «Η επίδραση του καθορισμού των χρήσεων γης στις Αντικειμενικές Αξίες Ακινήτων του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Ηρακλείου», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών, Χανιά 2017, σελ. 57
- Εικόνα 3.8: Γιαουρτά Σ. «Η επίδραση του καθορισμού των χρήσεων γης στις Αντικειμενικές Αξίες Ακινήτων του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Ηρακλείου», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών, Χανιά 2017, σελ. 57
- Εικόνα 3.9: Δήμος Ηρακλείου «Απολογισμός Έργου 2007 – 2010, Ηράκλειο Πόλη να ζεις σελ. 60
- Εικόνα 3.10: Γιαουρτά Σ. «Η επίδραση του καθορισμού των χρήσεων γης στις Αντικειμενικές Αξίες Ακινήτων του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Ηρακλείου», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών, Χανιά 2017, σελ. 46
- Εικόνα 3.11: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.12: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.13: ΦΕΚ 89 Δ'/2-2-2002, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.14: (πάνω) http://mesogios.gr/%CE%B8%CE%B1-%CF%80%CE%B5%CE%B6%CE%BF%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE%CF%83%CF%89-%CE%BC%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%BC%CE%BF%CF%85-%CF%8C%CE%BB%CE%BF-%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%8C%CF%82-%CF%84/ , (πρόσβαση 03/2019), (κάτω) https://www.zarpanews.gr/%CE%BA%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%BE%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B6%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CE%B4%CF%8E-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-4/
- Εικόνα 3.15: (αριστερά) http://www.kritipoliskaihoria.gr/2017/04/blog-post_239.html, (πρόσβαση 03/2019),(δεξιά) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%CE%9F%CE%B4%CF%8C%CF%82_%CE%A7%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CF%82_8986.jpg, (πρόσβαση 03/2019)

- Εικόνα 3.16: ΦΕΚ 89 Δ'/2-2-2002, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.17: (πάνω), https://www.neakriti.gr/article/kriti/irakleio/976483/-emfylios-stin-katexaki/ , (πρόσβαση 02/2019), (κάτω) https://www.neakriti.gr/article/kriti/irakleio/1026165/pezodromeitai-i-katexaki/ (πρόσβαση 02/2019)
- Εικόνα 3.18: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.19: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.20: (πάνω) https://cretablog.gr/%CE%B7-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AC-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B7%CF%81%CE%B1%CE%BA/, (πρόσβαση 02/2019), (κάτω) https://www.spoudazo.gr/cityguide/irakleio/item/3042-%CE%B7-%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AC-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B7%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%BF,-%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%82-1866 (πρόσβαση 02/2019)
- Εικόνα 3.21: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.22: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.23: (πάνω) https://www.patris.gr/2018/01/08/stin-plathia-strata-tou-megalou-kastrou/, (πρόσβαση 03/2019), (κάτω) https://www.kriti24.gr/ipegrafi-i-simvasi-gia-tin-anaplasi-tou-axona-tis-leoforou-dikeosinis-me-idis-ke-kalokerinou/, (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.24: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.25: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.26: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.27: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.28: (πάνω) http://www.kritipoliskaihoria.gr/2011/02/blog-post_1985.html , (πρόσβαση 03/2019), (κάτω) https://www.cretalive.gr/crete/ayth-h-plateia-se-poion-anhkei-telika , (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.29: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.30: (πάνω), http://www.creteplus.gr/news/i-plateia-kornarou-apo-ta-palia-pics-114306.html (πρόσβαση 03/2019), (κάτω) https://www.heraklionapartments.gr/el/heraklion.php , (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.31: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.32: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.33: (πάνω) , Δήμος Ηρακλείου, Εκπόνηση σχεδίου ολοκληρωμένων αστικών παρεμβάσεων στο δήμο ηρακλείου. Παραδοτέο 1. «Χαρακτήρας

περιοχής και στρατηγική παρέμβασης», σελ. 20, (κάτω) http://www.kritipoliskaihoria.gr/2017/01/blog-post_312.html, (πρόσβαση 03/2019)

- Εικόνα 3.34: http://www.kritipoliskaihoria.gr/2016/03/blog-post_71.html, (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.35: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.36: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.37: (δεξιά) ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας, (αριστερά) https://www.heraklion.gr/ourplace/st-peter-paul/peter-paul.html, (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.38: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.39: (δεξιά) ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας, (αριστερά) http://www.vikelaia.gr/index.php/vikelaia-library/administration/buildings?fbclid=IwAR2cIaK5CvsoCy-QFGwDRKrmQbVvuiDlMF9OC-BG8RjAbAMJ96IPgeop5Hc, (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.40: https://maleviziotis.gr/2018/10/02/%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CF%87% (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.41: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
-
- Εικόνα 3.42: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.43: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας
- Εικόνα 3.44: http://www.teetak.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=425:2008-11-20-09-55-43&catid=77:2008-11-18-08-46-37&Itemid=153, (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.45: https://www.heraklion.gr/municipality/press-releases-2008/30-12-08b.html, (πρόσβαση 03/2019)
- Εικόνα 3.46: ΦΕΚ 236Δ'/12-04-2000, Χάρτης ιδίας επεξεργασίας